

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η πολιτική επικοινωνία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.
Ψευδείς ειδήσεις στην προεκλογική εκστρατεία του Donald
Trump

ΜΑΝΤΟΥΔΑΚΗ ΕΛΕΝΗ

MA in Σύγχρονες Δημοσιογραφικές Σπουδές

Επιβλέπων Καθηγητής: Ανδρέας Βέγλης

ΑΘΗΝΑ

2020

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («Ελένης Μαντουδάκη») που την εκτόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η Ελένη Μαντουδάκη εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναστατωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της Ελένης Μαντουδάκη ούτε επιτρέπει την αναστατωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της συγγραφέως. Η Ελένη Μαντουδάκη διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ερευνητική προσπάθεια θα επικεντρωθεί στο «μελανό» και άξιο προβληματισμού ζήτημα των «ψευδών ειδήσεων» και πως αυτές δύνανται να επηρεάσουν την κρίση των ψηφοφόρων, όπως παρατηρήθηκε στις Αμερικανικές Εκλογές για την ανάδειξη Προέδρου το 2016. Η υποψηφιότητα Trump υπερίσχυσε στα σημεία έναντι της ανθυποψηφίου του Clinton κάνοντας χρήση αμφιλεγόμενων πρακτικών που σε επίπεδο πολιτικής επικοινωνίας υπερέβησαν κάθε προηγούμενο εσκαμμένο. Η συνδρομή, μιας μέχρι εκείνο το σημείο άγνωστης εταιρείας διαχείρισης πολιτικών εκστρατειών, της Cambridge Analytica, στις Αμερικανικές Εκλογές ήταν αποφασιστικής σημασίας ως προς το τελικό αποτέλεσμα, κάνοντας χρήση πρακτικών που αφορούσαν σε υποκλοπές και παράνομη χρήση προσωπικών δεδομένων που αλιεύτηκαν από διαδικτυακούς χρήστες του Facebook ιδίως. Είναι γεγονός πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν ένα νέο, αχαρτογράφητο πεδίο στον τομέα της πολιτικής επικοινωνίας, πιο θεαματικό και κατά πολύ διαδραστικότερο από τις μεμονωμένες και ξεπερασμένες πολιτικές συγκεντρώσεις. Ωστόσο, οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν σε επίπεδο υποκλοπής και κακόβουλης χρήσης των προσωπικών δεδομένων των χρηστών είναι πρωτοφανείς για τα παγκόσμια δεδομένα. Η υπόθεση της ανόδου, της κυριαρχίας και της βίαιης πτώσης της Cambridge Analytica κατέδειξε ακριβώς αυτή τη προβληματική. Όσο κι αν η πολιτική μετέρχεται ύπουλα και αμφιλεγόμενα μέσα προκειμένου να εφοδιάσει τους παίκτες της με νέα όπλα, εντούτοις υπάρχει μία κόκκινη λεπτή και διαχωριστική γραμμή, η οποία δεν πρέπει να ξεπερνιέται. Οι εξατομικευμένες πληροφορίες και τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να παραμένουν προσωπικά πάση θυσία, ενώ η συζήτηση που ανακινείται αφορά στη πιθανότητα να κατακυρωθούν σαν ένα νέο θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα. Τέλος, προβάλλονται ως θέματα συζήτησης του συγγραφέως τα ευρήματα ενώ τίθενται στο ερευνητικό πεδίο, ως συνιστώμενες ενέργειες οι μελλοντικές προτάσεις που αφορούν σε μία εξυγίανση του ζητήματος σε αμιγώς εγχώριο επίπεδο.

KEYWORDS: Πολιτική Επικοινωνία, Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, Ψευδείς Ειδήσεις, Αμερικανικές Εκλογές, D. Trump, Cambridge Analytica

Author: Eleni Mantoudaki

ABSTRACT

The research effort will focus on the "black" and worthy of a "false news" issue and how it may affect the voters' judgment, as observed in the 2016 US Presidential Election, as observed in the US Presidential Election in 2016. Trump's nomination overruled Clinton's candidacy by using controversial practices that at the level of political communication exceeded any previous incumbent. The contribution of Cambridge Analytica, an unknown political campaigning company to that point, to the US election was crucial to the end result, using espionage practices and the illegal use of personal information caught by Facebook users in particular. It is a fact that social media offers a new, unmapped field in the field of political communication, more spectacular and far more interactive than individual and outdated political mergers. However, the risks inherent in the level of interception and malicious use of users' personal data are unprecedented in a global scale. Cambridge Analytica's case of ascension, domination and violent decline has shown this problematic. No matter how much politics is sneaky and controversial, in order to provide its players with new weapons, there is a red line that must not be crossed. Personalized information and personal data must remain personal at all costs, and the discussion that is being raised is about the possibility of being granted a new fundamental individual right. Finally, the findings of the author are discussed as topics of discussion for the author while being put forward in the research field as future actions for a resolution of the issue at a purely domestic level

KEYWORDS: Political Communication, Social Media, Fake News, American Presidential Election, D. Trump, Cambridge Analytica

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	ii
ABSTRACT	iii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	5
ΛΙΣΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ	5
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	6
ΕΝΟΤΗΤΑ 1^η ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ	7
1.1 Οι πληροφορίες στο διαδίκτυο	7
1.2 Το διαδίκτυο ως «δημόσια σφαίρα»	8
1.3. Ο ρόλος και η επίδραση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην πολιτική επικοινωνία	9
1.4 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως διάλογοι επικοινωνίας στη σύγχρονη εποχή	11
ΕΝΟΤΗΤΑ 2^η Η ΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	12
2.1 Αλλαγές στον τρόπο έκφρασης του πολιτικού λόγου	12
2.2 Κακές πρακτικές εκφοράς του πολιτικού λόγου	15
2.2.1 Το βρετανικό δημοψήφισμα	16
2.2.2 Η καταλανική κρίση	17
2.2.3 Τα «τιτιβίσματα» του Προέδρου	18
2.2.4 Άλλες άκομπες πρακτικές εκφοράς πολιτικού λόγου	19
2.3 Η χρήση του λαϊκισμού ως πολιτική πρακτική	21
2.4 Προπαγάνδα και τρόποι χειραγώγησης του κοινού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	23

ΕΝΟΤΗΤΑ 3^η ΨΕΥΔΕΙΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ	26
3.1 Η εμφάνιση και μορφή των “ψευδών ειδήσεων”	26
3.2 Η διάδοση των “ψευδών ειδήσεων” από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	28
3.3 Πολιτικές επιπτώσεις της διάδοσης των “ψευδών ειδήσεων”	30
ΕΝΟΤΗΤΑ 4^η CAMBRIDGE ANALYTICA ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	32
4.1 Το σκάνδαλο της Cambridge Analytica	32
4.2 Η συμμετοχή και η συμβολή της CA στις εκλογές των Η.Π.Α.	35
4.3 Τα προσωπικά δεδομένα στο διαδίκτυο	37
ΕΝΟΤΗΤΑ 5^η ΨΕΥΔΕΙΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	39
5.1 Εντοπισμός “ψευδών ειδήσεων” στην προεκλογική εκστρατεία του Ν. Τραμπ	39
5.2 Ανάλυση των “ψευδών ειδήσεων” και επιρροή στο κοινό (εξαπάτηση εκλογέων)	41
5.3 Η επίδραση των στοχοποιημένων “ψευδών ειδήσεων” στο τελικό αποτέλεσμα	46
ΕΝΟΤΗΤΑ 6^η ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΨΕΥΔΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	47
6.1 Τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου	47
6.2 Προστασία των προσωπικών δεδομένων χρηστών στο διαδίκτυο	49
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	50
ΕΥΡΗΜΑΤΑ	51
ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	53
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	53
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	54
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	60
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	62
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	76

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αυγή της νέας χιλιετίας (2000) βρήκε την ανθρωπότητα πιο διασυνδεδεμένη από ποτέ. Οι αποστάσεις ελαχιστοποιήθηκαν. Η παγκόσμια επικοινωνία διευκολύνθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε η είδηση ενός συμβάντος από το Ουέλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας να χρειάζεται μερικά μόλις λεπτά προκειμένου να ταξιδέψει στο Ρέικιαβικ της Ισλανδίας. Την ίδια στιγμή οι τοπικές – εθνικές κοινότητες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, ώστε γίνεται πλέον εύλογα λόγος για ύπαρξη μιας παγκόσμιας κοινότητας. Η θεαματική πρόοδος που επιτεύχθηκε οφείλεται αφενός, στην επικράτηση ενός παγκόσμιου πολιτικού συστήματος που ευνόησε και ευνοεί τη λειτουργία της ελευθέρου αγοράς¹, αφετέρου στη ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη και την κυριαρχία του παγκόσμιου ενημερωτικού ιστού.

Ως εκ τούτου και με βάση τη νέα παγκόσμια τάξη που έχει διαμορφωθεί, οι εξελίξεις που εκδηλώνονται, μπορούν να καταστούν διεθνείς, εφόσον επηρεάζουν και αφορούν εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ πολλές είναι οι φορές που μονοπωλούν το επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος, βεβαίως, ανάλογα και με τη σπουδαιότητα του κάθε γεγονότος. Γεγονότα και εξελίξεις όπως το Brexit, οι σινοαμερικανικές σχέσεις, η ανάφλεξη στη Μέση Ανατολή, ακόμη και το αποτέλεσμα ενός τελικού Champions League επηρεάζουν όλο τον πλανήτη. Συζητώνται από ανθρώπους σε κάθε γωνιά της υφελίου, ενώ πολύ συχνά τα κέντρα λήψης αποφάσεων εδρεύουν σε πολύ μεγάλη απόσταση από την ακτίνα δράσης του εκάστοτε γεγονότος.

Το 2016 σημειώθηκε μία εξέλιξη, η οποία θα μνημονεύεται από τον ιστορικό του μέλλοντος και για την οποία έχουν χυθεί ήδη τόνοι μελανιού. Η απρόσμενη ανάδειξη του Ντόναλντ Τραμπ σε Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, η αναρρίχσή του στον υψηλότερο εξουσιαστικό θώκο του πλανήτη προκάλεσε «παγκόσμιο σοκ» (Smith, 2016). Η χρήση του παγκόσμιου διαδικτυακού ιστού και η ευρύτατη αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έδρασαν ευνοϊκά για τον Πρόεδρο Τραμπ, ο οποίος επικράτησε στους νέους κανόνες που ο ίδιος έθεσε κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της προεκλογικής πάλης (Nye, 2017).

Όλα όσα ακολούθησαν έκτοτε, έμελλε να επιβεβαιώσουν τους πιο σκοτεινούς ισχυρισμούς, σχετικά με την απόπειρα κανονικοποίησης μιας χυδαίας πραγματικότητας αλλά και της οξύτατης δημοκρατικής κρίσης που επιφέρει αν μη τι άλλο το πλήγμα που προσβάλλει τον

---

¹ Ελεύθερη Αγορά: Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 59.

πυρήνα της ιδέας (Γεωργακόπουλος, 2016). Η απειλή προσβάλλει τα ατομικά και ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συνέβαλλαν αποφασιστικά σε αυτή την εξέλιξη όπως θα δούμε και παρακάτω, ενώ διαμόρφωσαν ένα νέο «καταστατικό χάρτη» σε αυτό που καλείται τέχνη της πολιτικής επικοινωνίας μέσω του επηρεασμού της κοινής γνώμης και της μαζικής χειραγώγησης των χρηστών.

ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Π/Θ = Πρωθυπουργός

ΥπΑμ = Υπουργός Άμυνας

APA = American Psychological Association – Αμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας

CA = Cambridge Analytica

GOP = Grand Old Party (Ρεπουμπλικανικό Κόμμα)

POTUS = President of The United States – Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών

PSYOPS = Psychological Operations

ΛΙΣΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

Εικόνα 1.	14
Εικόνα 2.	26
Εικόνα 3.	30
Εικόνα 4.	35
Εικόνα 5.	37
Πίνακας 1.	39 – 40
Πίνακας 2.	43
Εικόνα 6.	46

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Σχετικά με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι αναγκαίο να δοθούν κάποιες διευκρινίσεις. προτού προχωρήσουμε στο κύριο μέρος. Σε πρώτο βαθμό, η ερευνητική εργασία θα δώσει έμφαση σε γεγονότα που έχουν λάβει χώρα σε παρελθοντικό χώρο και αποτελούν αντικείμενο μελέτης πολιτικών επισημών και επικοινωνιολόγων ειδικότερα. Η εκλογική νίκη του Donald Trump και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα η απρόσμενη εκλογική νίκη του Αμερικανού μεγιστάνα, θα τεθούν στο ερευνητικό μικροσκόπιο.

Ασφαλώς θα επιχειρηθεί μία κριτική προσέγγιση των γεγονότων, ενώ θα γίνει απόπειρα προσέγγισης εννοιών και ορολογιών, οι οποίες, πρακτικά, για πρώτη φορά θα τεθούν στο ελληνικό ερευνητικό μικροσκόπιο. Τουλάχιστον σε τόσο εκτεταμένη αλλά και σε μία τόσο ολοκληρωμένη μορφή.

Η σύνθεση της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι βιβλιογραφική. Για την συγγραφή της θα χρησιμοποιηθούν ως επί το πλείστον δευτερογενείς πηγές. Η συγκέντρωση της βιβλιογραφίας περιλαμβάνει ένα σχετικά μικρό αριθμό ακαδημαϊκών papers (για το εν λόγω ζήτημα δεν έχει γραφεί ακόμη ικανός αριθμός πονημάτων) και ένα πλήθος άρθρων που κατά καιρούς έχουν αναρτηθεί αφενός, στον έγκριτο ελληνικό Τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό) αφετέρου, σε εγνωσμένου κύρους, ειδησεογραφικά πρακτορεία του εξωτερικού. Γίνεται ειδική μνεία στην 4^η ενότητα, το περιεχόμενο της οποίας οργανώνεται και συγκροτείται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από πληροφορίες του ντοκιμαντέρ με τίτλο: “The Great Hack”, το οποίο αναφέρεται με λεπτομέρειες στο σκάνδαλο της Cambridge Analytica και την υπόθεση υποκλοπής προσωπικών δεδομένων από αμερικανούς χρήστες του Facebook και κατ' επέκτασιν ψηφοφόρους στις εκλογές του 2016. Η εγκυρότητα και η διασταύρωση του αληθούς των ευρημάτων και των πληροφοριών που ενσωματώνονται στην ερευνητική εργασία είναι καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη ενός ικανοποιητικού αποτελέσματος.

Εν κατακλείδι, θα εξαχθούν και θα διατυπωθούν οι συμπερασματικές σκέψεις του ερευνητή, ενώ θα διατυπωθούν επίσης, τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου των “ψευδών ειδήσεων” τα οποία επηρεάζουν ποικιλοτρόπως και τείνουν πλέον να διαμορφώνουν την «δημόσια σφαίρα» αλλά και την πολιτική ζωή. Φυσικά όλα αυτά σε συνάρτηση με την προστασία των προσωπικών δεδομένων, ενός ιδιαίτερος ευαίσθητου ζητήματος που πρέπει να μας απασχολεί όλους ως χρήστες ή ως εν δυνάμει χρήστες διαφόρων μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Πρόκειται για ένα νέο είδος απειλής, με ασύμμετρα χαρακτηριστικά, ικανό να επιτείνει τη δημοκρατική

κρίση της εποχής και να διαμορφώσει διαφορετικά δεδομένα σε κάθε πεδίο της καθημερινής μας διαβίωσης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 : ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ

1.1 Οι πληροφορίες στο διαδίκτυο

Αναντίρρητα, το διαδίκτυο αποτελεί το «παγκόσμιο κανάλι» μέσα στο οποίο διοχετεύονται πληροφορίες και ειδήσεις και μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα όλες οι «ζυμώσεις» για τα διεθνή ζητήματα που απασχολούν και προβληματίζουν την παγκόσμια κοινή γνώμη. Σήμερα, οι ειδήσεις και τα γεγονότα υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, ενώ η καθημερινή χρήση του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών υπολογιστών από ενήλικες, έφηβους και παιδιά, συμβάλλει αποφασιστικά, στην εντατικοποίηση της παγκόσμιας επικοινωνίας και στο φαινόμενο της διασποράς των πληροφοριών (Hermans & Dimaggio, 2007).

Στο διαδίκτυο μπορεί κανείς να εντοπίσει πληροφορίες για ο,τιδήποτε προσελκύσει το ενδιαφέρον του, αρκεί απλώς να πληκτρολογήσει μία λέξη ή μία φράση κλειδί στη μηχανή αναζήτησης. Σε αυτό το σημείο, το ζήτημα και η συσχέτιση μεταξύ της ικανότητας απόκτησης πληροφορίας αλλά και της εγκυρότητας που προσφέρει το διαδίκτυο καθίσταται αρκετά σύνθετη και απαιτεί την εισαγωγή νέων παραμέτρων. Τι είναι πληροφορία. Πως ορίζεται. Πως ελέγχεται η εγκυρότητα και η ακρίβειά της. Από που προέρχεται. Από ποιον έχει γραφεί και ποια τα κίνητρα και η σκοπιμότητα του συγγραφέα είναι μερικά από τα ερωτήματα που απασχολούν αρκετούς αναγνώστες του διαδικτύου, ερευνητές, επιστήμονες και ακαδημαϊκούς.

Είναι γεγονός πως η ταχύτατη εξάπλωση του διαδικτύου έχει υποκαταστήσει το παραδοσιακό έντυπο. Η διασταυρωμένη πληροφορία και το ζωντανό ρεπορτάζ έχουν δώσει τη θέση τους στην συνεχή ροή, στην εύκολη και άκριτη πληροφόρηση που δεν απαιτεί διασταύρωση, στην μαζική αναπαραγωγή γεγονότων και ειδήσεων. Η καθολική πρόσβαση στο διαδίκτυο προσφέρει εύκολο βήμα στον αναγνώστη. Ο καθένας μπορεί σήμερα να γίνει αθρογράφος και συγγραφέας, ενώ το διαδίκτυο έχει μεταβάλλει δραστικά οποιαδήποτε έννοια του χρόνου στη μετάδοση της πληροφορίας και φυσικά την ίδια τη φύση της εργασίας του δημοσιογράφου. Η «αποκλειστική είδηση» δεν θα δημοσιευτεί στο αυριανό φύλλο της εφημερίδας, αλλά θα γίνει tweet και retweet μέσα σε λίγα λεπτά. Αυτή είναι μία διαδικασία που σύμφωνα με τον

καθηγητή Τάκη Μεταξά², εγκυμονεί κινδύνους ακόμη και για έμπειρους δημοσιογράφους με μεγάλη ανάμειξη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Μαγκλίνης, 2012). Το διαδίκτυο σήμερα προσφέρει βήμα στην ενσυνειδησία αλλά και την ασυνειδησία. Στο ορθό και το έγκυρο, στο παραπλανητικό και το ύπουλο. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται από τους χρήστες διασταύρωση και εφαρμογή κριτικής σκέψης. Εγχείρημα πολύ δυσκολότερο από ότι φαντάζει σε πρώτη ανάγνωση.

1.2 Το διαδίκτυο ως «δημόσια σφαίρα»

Η Ζιζή Παπαχαρίση³, Ελληνίδα καθηγήτρια στο Τμήμα Επικοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Σικάγο, διατείνεται σε απόσπασμα του ερευνητικού της έργου πως: *«στο διαδίκτυο οι νέες τεχνολογίες παρέχουν πληροφορίες και εργαλεία τα οποία μπορούν να εκτείνουν το ρόλο του κοινού στη δημόσια σφαίρα και την πολιτική αρένα»*.

Πρώτα πρώτα ωστόσο ας προσδιοριστεί η έννοια της «δημόσιας σφαίρας». Ο περίφημος Γερμανός διανοούμενος, Jürgen Habermas⁴ προσέφερε έναν ολοκληρωμένο ορισμό σύμφωνα με τον οποίο «ως δημόσια σφαίρα» προσλαμβάνει ένα χώρο της κοινωνικής ζωής μέσα στον οποίο μπορεί να διαμορφωθεί η κοινή γνώμη. Η «δημόσια σφαίρα» είναι ανοικτή για όλους τους πολίτες – ιδιώτες, οι οποίοι ανταλλάσσουν απόψεις σε ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος και οπωσδήποτε σχηματίζουν ένα κοινό. Εκείνο με τη σειρά του και μέσω των δημόσιων συζητήσεων που διενεργούνται, λειτουργεί ως μέσο ελέγχου της πολιτικής εξουσίας (Γιαλκέτης, 2018).

Το διαδίκτυο είναι ένα νέο πεδίο μέσα στο οποίο έχουν μεταφερθεί η δράση και τα ενδιαφέροντα της δημόσιας σφαίρας. Βεβαίως και επειδή ακριβώς το διαδίκτυο λειτουργεί σαν ένας μεγάλος χώρος συνάντησης, με την έννοια ότι προσομοιώνει ταυτόχρονα και με επιτυχία ένα καφενείο, ένα ιατρείο, ένα εργαστήρι, μία βιβλιοθήκη, ένα φόρουμ ή μία μοντέρνα «Εκκλησία του Δήμου», είναι εξαιρετικά πιθανό ο λεκτικός τόνος, οι συζητήσεις και οι αντιπαραθέσεις που φιλοξενεί, να χαρακτηρίζονται από χαμηλή ποιότητα. Μια απλή περιήγηση στις ηλεκτρονικές σελίδες των ειδησεογραφικών sites της χώρας μας αρκεί, προκειμένου να εμπεδωθεί το ήθος και το επίπεδο του δημοσίου διαλόγου, ιδίως σε ζητήματα

---

² Παναγιώτης (Τάκης) Μεταξάς: Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 59.

³ Η Ζιζή Παπαχαρίση είναι καθηγήτρια και Πρόεδρος του Τμήματος Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου του Σικάγο. Περισσότερα Βιογραφικά Στοιχεία διαθέσιμα στον παρακάτω σύνδεσμο: <https://comm.uic.edu/profiles/zizi-papacharissi/>

⁴ Jürgen Habermas ή Γιούργκεν Χάμπερμας (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 60.

που άπτονται του κρατικού πολιτικού βίου, της οικονομίας, αλλά και ζητημάτων με έντονη κοινωνική απόχρωση, όπως η διαχείριση του μεταναστευτικού – προσφυγικού.

Η εύνοια της κοινής γνώμης είναι εξαιρετικά χρήσιμη για τους κυβερνώντες, προκειμένου να αντλήσουν από αυτή την απαιτούμενη νομιμοποίηση για την εξουσία που ασκούν. Σε αυτό το μήκος κύματος, πολιτικοί επιστήμονες και πολιτικοί επικοινωνιολόγοι έχουν αναλωθεί στην επινόηση πρακτικών, τις οποίες ένα πολιτικό κόμμα ή ένας ηγέτης μπορεί να χρησιμοποιήσει, ώστε να προσποριστεί τα οφέλη της εύνοιας της κοινής γνώμης. Η «δημόσια σφαίρα» βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με έννοιες όπως, αποδοχή ή αποδοκιμασία μιας προοπτικής, ενός κυβερνητικού σχήματος, ενός ηγέτη. Επιπλέον βρίσκεται σε συνάφεια με έννοιες όπως, συναίνεση ή ανοχή σε μία πολιτική απόφαση ή κυβερνητική επιλογή.

Η διαδικτυακή δημόσια σφαίρα δεν είναι ανεκτική, δεν είναι νηφάλια και ψύχραιμη. Χαρακτηρίζεται από αυθορμητισμό, οργή, ενώ είναι εξαιρετικά επιρρεπής στη χειραγώγηση και τη δημαγωγία. Δεν συγχωρεί το λάθος, τη στιγμή που οι προθέσεις της αποκλίνουν από την τετριμμένη αποστολή της ενημέρωσης και του διαφωτισμού της κοινής γνώμης και στρέφονται σχεδόν αποκλειστικά στον προσπορισμό οικονομικής ωφέλειας (Γιαλκέτης, 2018). Μία δημόσια σφαίρα με αυτά τα χαρακτηριστικά, χρειαζόταν ο υποψήφιος μεγιστάνας Donald Trump ώστε να εξασφαλίσει στην πολυπόθητη εκλογική νίκη στις 8 Νοεμβρίου του 2016.

1.3 Ο ρόλος και η επίδραση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην πολιτική επικοινωνία

Ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, όσο κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του 2016, η συμβολή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης δεν ήταν τόσο καθοριστική για τη διαμόρφωση ενός τελικού εκλογικού αποτελέσματος. Το επίτευγμα του Donald Trump οφείλεται σε μία επιθετική, (σχεδόν εχθροπαθή) επικοινωνιακή πολιτική, η οποία περιλάμβανε ευρύτατη αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Αλλά ας δούμε πως ορίζονται και τι χαρακτηριστικά φέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ως μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσλαμβάνονται οι χώροι και οι οντότητες στις οποίες λαμβάνει χώρα και χωρίς άμεση λογοκρισία, η επικοινωνία μεταξύ των χρηστών (Αβράμη, 2018, σ. 17). Αυτοί είναι αυτομάτως και οι λόγοι της εντυπωσιακής απήχησης των υπηρεσιών ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Η ιδέα των μέσων μαζικής δικτύωσης αναφέρεται επιπλέον στα μέσα αλληλεπίδρασης μεταξύ ομάδων ανθρώπων, διαμέσου διαδικτυακών κοινοτήτων, οι

οποίες επιτρέπουν ωσμές⁵ που χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα εμπλοκής των χρηστών. Σε αυτά τα νέα κοινωνικά δίκτυα, οι χρήστες διαθέτουν την επιλογή της δημιουργίας, του σχολιασμού και της παρακολούθησης.

Οι πιο διαδεδομένες υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης είναι το facebook, το twitter και το instagram, τα οποία αρχικώς είχαν αναδειχθεί σε ψηφιακούς χώρους αναψυχής, αυτοπροβολής και επικοινωνίας. Σταδιακά μετατράπηκαν σε μία ψηφιακή επέκταση της ιδιωτικής σφαίρας και πλέον, συμπληρωματική της δημόσιας σφαίρας (Αβράμη, 2018, σ. 18, 21 & 22). Όπως εξομολογείται ο ιδρυτής σειράς νεοφυών επιχειρήσεων της Silicon Valley⁶ και συγγραφέας Michael Kean⁷ σε συνέντευξή του στην Καθημερινή της Κυριακής: *«Αρχικά τα μέσα αυτά δημιουργήθηκαν για να προσφέρουν μια πολύ ολοκληρωμένη διασύνδεση, αλλά τελικά αυτό που κατόρθωσαν ήταν να μας απομονώσουν σε δωμάτια. Πρακτικά αποτελούν το καλύτερο όχημα για ανθρώπους σαν τον Βλάντιμιρ Πούτιν που θέλουν να κλονίσουν τη δημοκρατία»* (Ανδριωτάκης, 2019).

Το διαδίκτυο σήμερα αποτελεί πεδίο στο οποίο ακμάζει και αναπτύσσεται απρόσκοπτα η πολιτική επικοινωνία, η οποία έχει ως στόχο της να μεταφέρει το μήνυμα σε όλες τις ομάδες και στο σύνολο του εκλογικού ακροατηρίου. Η πολιτική επικοινωνία εμπλέκει δύο βασικά πεδία. Την πολιτική και τη δημοσιογραφία. Είναι μία διαδικασία μέσα από την οποία εκφράζονται οι πολιτικές ιδέες με συμβολικό τρόπο (Τριθυμιώτης, 2017, σ. 19). Ένα προεκλογικό μανιφέστο, ένα πολιτικό ντοκιμαντέρ ή ένα προεκλογικό σποτάκι. Ακόμη και μία πολιτική εκπομπή αποτελούν μηνύματα τέτοιου είδους. Η παρουσία διαδικτυακών ομάδων, δημιουργεί κανάλια στα οποία διαχέονται τα πολιτικά μηνύματα. Εκεί λαμβάνει χώρα μία μορφή ψηφιακού πολιτικού διαλόγου. Η μετάδοση και εκπομπή πολιτικών μηνυμάτων, με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ενισχύει τη διάχυση και τη εγγύτητα τη διασπορά του μηνύματος σε όλα τα μήκη και τα πλάτη των εκλογέων, αλλά και στοχευμένα σε όσους αποτελούν το εξειδικευμένο ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται το εκάστοτε μήνυμα.

Η σημερινή εποχή δείχνει το δρόμο. Επιτυχία θα υπάρξει εφόσον ένα μήνυμα ενσωματωθεί στο δημόσιο διαλογο ανεξαρτήτως περιεχομένου και ουσίας και ασχέτως εάν εκφράζει μία αμελητέα μειοψηφία. Απασχολεί την κοινή γνώμη, καταναλώνει χρήσιμο πολιτικό κεφάλαιο ακόμη και εάν έχει ως μοναδικό σκοπό απλώς να αποπροσανατολίσει. Ας μην ξεχνάμε επίσης,

---

⁵ Ωσμωση: Έννοια συνώνυμη του όρου αλληλεπίδραση.

⁶ Silicon Valley: Η επεξήγηση του λήμματος είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 60.

⁷ Michael Kean ή Μάικλ Κιν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 60.

πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν αρκετά χαμηλό κόστος, οπότε είναι προτιμότερο να χρησιμοποιηθούν ώστε να διασπείρουν ένα μήνυμα, τη στιγμή που προσφέρουν μεγαλύτερη αμεσότητα με το κοινό. Υπενθυμίζεται η δυνατότητα σχολιασμού και κοινοποίησης στο facebook ή το retweet στο twitter, στα κατεξοχήν ψηφιακά δίκτυα πολιτικής επικοινωνίας.

1.4 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως διάυλοι επικοινωνίας στη σύγχρονη εποχή

Αυτό που ο Mark Zuckerberg⁸ είχε στο μυαλό του εξαρχής με την ανάπτυξη ενός παγκόσμιου μέσου κοινωνικής δικτύωσης, όπως το facebook, ήταν πως ο καθένας θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε αυτή τη πλατφόρμα εντελώς δωρεάν. Έπειτα και μέσω αυτού θα ήταν δυνατό για τον κάθε χρήστη, να μπορεί να συζητά και να συνεννοείται με τους φίλους του από όποιο μέρος του πλανήτη και αν βρίσκονται. Η ελαχιστοποίηση της απόστασης ήταν και παραμένει μία πραγματική τομή. Αυτό που δεν θα μπορούσε ωστόσο να φανταστεί τόσο εύκολα, είναι πως αντί να «γεφυρώνει χάσματα» και να επιτυγχάνει αποκλειστικά το στόχο της διασύνδεσης συμβάλλει στην απομόνωση των χρηστών του. Υφίσταται ισχυρός συσχετισμός με την άνοδο της κατάθλιψης στους νέους ανθρώπους που χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιδίως το facebook και το instagram, συμπληρώνει ο Michael Kean (Ανδριωτάκης, 2019).

Παραμένει κοινός τόπος ωστόσο, η διατήρηση ενός προσωπικού λογαριασμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προσφέρει τη δυνατότητα της διαρκούς επικοινωνίας με το κοινό και τους «φίλους λογαριασμούς». Μπορεί κανείς να μιλήσει με το φίλο του προκειμένου να αποφασίσουν για το που θα βγουν βόλτα, να ανταλλάξουν σημειώσεις για το μάθημα στο σχολείο ή το πανεπιστήμιο, να βρουν άμεση λύση σε οποιοδήποτε πρόβλημα, εύκολα με ένα «κλικ» χωρίς να μιλήσουν στο τηλέφωνο. Αναμφίβολα, συνιστούν μία χαλαρή μορφή επικοινωνίας. Είναι όμως πολύ πιο διαδραστικά, ενώ ενισχύεται και η εικόνα της άμεσης και εύκολης προσέγγισης, με μερικά μόλις «κλικ».

Η σημερινή πρόοδος, δείχνει το δρόμο και στον κόσμο της πολιτικής επικοινωνίας. Επιτυχία θα υπάρξει, εφόσον ένα μήνυμα ενσωματωθεί στο δημόσιο διαλογό, ανεξαρτήτως περιεχομένου και ουσίας και ασχέτως εάν αντιπροσωπεύει μία αμελητέα μειοψηφία. Απασχολεί τη κοινή γνώμη, καταναλώνει χρήσιμο πολιτικό κεφάλαιο ακόμη και εάν έχει ως μοναδικό σκοπό απλώς τον αποπροσανατολισμό. Ας μην ξεχνάμε επίσης, πως η αξιοποίηση

---

⁸ Mark Zuckerberg ή Μαρκ Ζάκερμπεργκ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 60.

των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει αρκετά χαμηλό κόστος, οπότε είναι προτιμώτερο να χρησιμοποιηθούν ώστε να διασπείρουν ένα μήνυμα, τη στιγμή που προσφέρουν μεγαλύτερη αμεσότητα και αλληλεπίδραση με το κοινό. Υπενθυμίζεται τέλος, η δυνατότητα σχολιασμού και κοινοποίησης στο facebook ή το retweet στο twitter.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 : Η ΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

2.1 Αλλαγές στον τρόπο έκφρασης του πολιτικού λόγου

Ο Michel Foucault⁹ ισχυριζόταν πως ο λόγος λειτουργεί σαν ένα σύνολο κανόνων, το οποίο παρέχει τη γνώση. Ο λόγος επιπρόσθετα, φέρει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως την αναφορικότητα, την υποκειμενικότητα αλλά και τη στρατηγική¹⁰, δηλαδή έννοιες που σχετίζονται με την κεντρική θεματική (Τσολογιάννη, 2016, σ. 15). Ο πολιτικός λόγος αποτελεί μία ξεχωριστή ενότητα, τα χαρακτηριστικά του οποίου δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τον ορισμό που προσφέρθηκε παραπάνω.

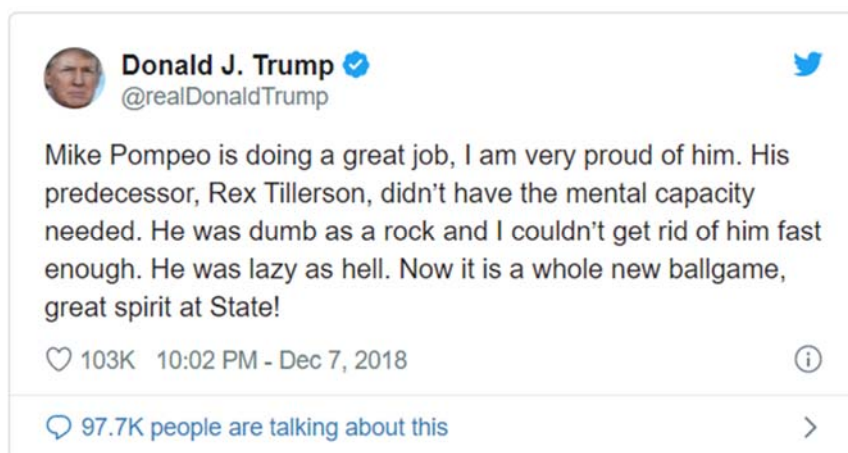
Βασικό κανόνα για τον «πολιτικό λόγο» αποτελεί το γεγονός πως αποκτά νόημα και μορφή από τους «παίκτες» και τους διαμορφωτές του πολιτικού παιχνιδιού. Ασφαλώς ωστόσο, οι πολιτικοί δεν είναι οι αποκλειστικοί συμμετέχοντες ή εκείνοι που μονοπωλούν τον τομέα της πολιτικής. Η σφαίρα του πολιτικού λόγου και κατ' επέκτασιν της πολιτικής επικοινωνίας απευθύνεται σε διαφορετικούς δέκτες, όπως το κοινό (σαν ενιαία οντότητα), τους πολίτες – ιδιώτες, καθώς και άλλες ομάδες συμφερόντων (van Dijk T, 1993. σ. 3). Ο πολιτικός λόγος και η επικοινωνία σε κειμενική μορφή (ηλεκτρονική, γραπτή ή τυπωμένη) μπορεί να μην διεξάγεται πάντοτε πρόσωπο με πρόσωπο, αλλά ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, συνιστά μία μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Οπωσδήποτε η ψηφιακή – ηλεκτρονική πολιτική επικοινωνία είναι αυτή που αφορά το υπό διερεύνηση θέμα της εργασίας. Η λειτουργία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μετατόπισε το πεδίο πολιτικής δράσης για τον απλούστατο λόγο ότι πλέον σε αυτά διαθέτουν όλοι οι πολίτες πρόσβαση και πιο συγκεκριμένα τα δυναμικά εκλογικά στρώματα (νεανικές μάζες ως φορείς αλλαγής). Δημιουργούνται με αυτό το τρόπο, επιμέρους ομάδες πολιτικών συμφερόντων, κανάλια αντιπαράθεσης, επικοινωνίας και σχολιασμού. Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε να ισχυριστούμε με ασφάλεια, πως ειδικότερα ο Πρόεδρος Trump διαμόρφωσε νέα δεδομένα στο τοπίο της πολιτικής επικοινωνίας. Συνέβαλλε με “απτά παραδείγματα” στην ριζική αλλαγή του τρόπου εκφοράς του πολιτικού λόγου. Ιδίως κατά το διάστημα της προεκλογικής περιόδου, κατάσταση που συνεχίζεται και μετεκλογικά.

⁹ Michel Foucault ή Μισέλ Φουκώ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 60.

¹⁰ Υποκειμενικότητα και στρατηγική: Υποκειμενικότητα = κάποιος μιλάει από και υπό κάποια συγκεκριμένη θέση, στρατηγική = θεματικές και επιμέρους θέματα σχετικά με την κεντρική ιδέα (έννοια).

Η πρωτοτυπία, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά το αμερικανικό πρακτορείο ειδήσεων CNN, είναι ότι ο Αμερικανός μεγιστάνας «τρέχει» ταυτόχρονα με τον επίσημο λογαριασμό του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών @POTUS, ως συνηθίζεται άλλωστε για όλους τους ενοίκους του Λευκού Οίκου, και τον προσωπικό του λογαριασμό στο twitter. Αυτονόητο σαφώς, είναι το γεγονός, πως το ύφος και ο τόνος παραμένει ο ίδιος και στους δύο λογαριασμούς. Ενώ συχνά, το περιεχόμενο του ενός λογαριασμού, κοινοποιείται από τον «έτερο λογαριασμό», ως ένδειξη ταυτοπροσωπίας. Παρακάτω θα παραθέσουμε υλικό από «τιτιβίσματα» του Αμερικανού Προέδρου, ο οποίος εισάγει τη δική του σχολή πολιτικής επικοινωνίας. Ο Αμερικανός μεγιστάνας χρησιμοποίησε αντισυμβατικά μέσα πολιτικής επικοινωνίας, καθώς αφενός εκμεταλλεύτηκε το twitter (απευθείας και προσωπική εμπλοκή), αφετέρου αξιοποίησε το μακρύ ιστορικό του παρελθόν στο κόσμο των ριάλιτι shows, αξιοποιώντας την κυριαρχία του στην καλωδιακή τηλεόραση, αλλά και τις ραδιοφωνικές εκπομπές (Nye, 2017).

Εικόνα 1. Screenshot taken by Lange, 2019) Από τον προσωπικό λογαριασμό που διατηρεί στο twitter (@realDonaldTrump), ο Πρόεδρος Trump παραθέτει “αιχμηρό σχολιασμό”, αναφορικά με την αποκαθήλωση του τέως Υπουργού Άμυνας, Rex Tillerson¹¹, τον οποίο ο ίδιος είχε διορίσει στη θέση του Αμερικανού Υπ.Αμ. σε πρότερο χρόνο. Στο ίδιο tweet επαινεί τις ικανότητες του «νέου έμπιστου», Mike Pompeo¹². Είναι ενδεικτικοί οι ισχυρισμοί εναντίον του Ρ. Τίλερσον πως: 1. «Δεν διέθετε την απαιτούμενη ψυχική επάρκεια» 2. «Ήταν άκαμptos σαν βράχος και δεν μπορούσα να τον ξεφορτωθώ αρκετά γρήγορα» 3. «Ήταν επίσης τεμπέλης».

Όπως γίνεται ορατό από την παραπάνω δημόσια τοποθέτηση, η ρητορική του Αμερικανού Προέδρου εκτρέπεται από το παραδοσιακό και καθιερωμένο θεσμικό κάλυμμα του υποδειγματικού και ευπρεπούς ήθους και της συνακόλουθης ευγένειας. Ο Πρόεδρος Trump

¹¹ Rex Tillerson ή Ρεξ Τίλερσον (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του λήμματος είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 61.

¹² Mike Pompeo ή Μάικ Πομπέο (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του λήμματος είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 61.

βάζει τη προσωπική του σφραγίδα στην επιμέλεια του προσωπικού του ηγετικού προφίλ. Γεγονός που δημιουργεί αποτροπιασμό στις κορυφαίες ηγεσίες αλλά και σε ικανή μερίδα του πολιτικού ακροατηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών. Προσφέρει ωστόσο ευχαρίστηση στη μερίδα των ψηφοφόρων που αντιπροσωπεύει. Ο χυδαίος λόγος, η εκτροπή από το προβλεπόμενο και το θεσμικό, ικανοποιεί και βρίσκει απόδοχη από το ακροατήριο που εκφράζει ό,τι ακριβώς καλείται αντί-σύστημα.

Αυτό είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που δεν περιορίζεται απλώς στην εμβέλεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο Trump επικοινωνεί ένα πολύ συγκεκριμένο μήνυμα στο ακροατήριό του, όπως επισημαίνεται πολύ εύστοχα σε άρθρο του ηλεκτρονικού εντύπου της Καθημερινής της Κυριακής. Ακούγεται σαν να λέει: *«είναι δικαιολογημένο το μίσος σου. Είναι φυσιολογικό. Τόσο καιρό το “σάπιο πολιτικό σκηνικό” σε καταπίεζε. Εγώ είμαι δικός σου. Θες να κάψεις αυτοκίνητα, να δείρεις μαύρους και να βρίσεις τους γκέι; Ελεύθερα. Κοίτα: Το κάνω κι εγώ»* (Γεωργακόπουλος, 2016). Αυτή είναι η πρώτη όψη – ερμηνεία της επικοινωνιακής συμπεριφοράς του Donald Trump σχετικά με την αποκωδικοποίηση του παραπάνω μηνύματος.

Η δεύτερη προσέγγιση έχει να κάνει με τους συσχετισμούς εντός του Λευκού Οίκου. Είναι εξαιρετικά πιθανό και χωρίς προηγούμενη επεξεργασία με το επιτελείο του, ο ίδιος ο Trump στην επόμενη αιφνιδιαστική και προσωπική του απόφαση – κρίση, να παύσει, να κατακεραυνώσει ή να «αδειάσει» έναν συνεργάτη του σε κοινή θέα, αγνοώντας τους εσωκομματικούς τριγμούς. Η διαμόρφωση της πολιτικής από ένα και μόνο πρόσωπο, μη λαμβάνοντας υπόψη τους μηχανισμούς λειτουργίας του αμερικανικού πολιτικού συστήματος αποτελεί ένα καινοφανές φαινόμενο, μα συνιστά ταυτόχρονα και επικίνδυνο ακροβατισμό εκ μέρους του Αμερικανού Προέδρου. Το συνεχές «κάψιμο» πρώην στενών συνεργατών είναι κάτι που δεν συναντά προηγούμενο σε επίπεδο κορυφαίας ηγεσίας. Ιδίως όταν συμβαίνει με αυτό το τρόπο.

Ποιος είναι σε θέση να αγνοήσει την προδοσία σε βάρος του μέχρι πρότινος στενού συνεργάτη και προσωπικού του δικηγόρου, Rudy Giuliani¹³, του οποίου την ανάμειξη στην υπόθεση με τον Ουκρανό Πρόεδρο, Volodymyr Zelensky¹⁴, αναγνώρισε με αψώτερο στοπό να επιτύχει την αθώωσή του.

---

¹³ Rudy Giuliani ή Ρούντι Τζουλιάνι (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 61.

¹⁴ Volodymyr Zelensky ή Βολοντιμίρ Ζελένσκι (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 61.

2.2 Κακές πρακτικές εκφοράς του πολιτικού λόγου

Ο λόγος είναι το βασικότερο μέσο, σύμφωνα με το οποίο δρώντες του πολιτικού παιχνιδιού μπορούν να εξηγήσουν, να τεκμηριώσουν και να νομιμοποιήσουν τις πράξεις τους. Έχει διατυπωθεί μία θεωρία, η οποία εμπεριέχει μακιαβελλικά χαρακτηριστικά και που σχετίζεται με την επικοινωνία. Η συμπεριφορά των ανθρώπων καθορίζεται από στρατηγικές, οι οποίες τους εξασφαλίζουν τη μέγιστη δυνατή ωφέλεια στην καθημερινότητά τους. Ακόμη και υπό την ερμηνεία του μακιαβελλικού πρίσματος, η ωφέλεια θα μεγιστοποιηθεί εφόσον οι άνθρωποι μοιραστούν τις πληροφορίες μεταξύ τους με στρατηγικό τρόπο. Οποσδήποτε αυτή η διαδικασία δεν επιχειρείται πάντοτε με καλοπροαίρετες ή αθώες επικοινωνιακές πρακτικές (Σερενίδη, 2013, σ. 25). Ως υποδείγματα κακής εκφοράς πολιτικού λόγου και προς ερευνητική ανάλυση θα καταθέσουμε μία σειρά από περιστατικά που αφορούν τη διεθνή πολιτική ζωή. Ασφαλώς δεν βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με την έννοια ότι οι δηλώσεις των πρωταγωνιστών δεν αναμεταδόθηκαν απαραίτητα από τους προσωπικούς τους λογαριασμούς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Εξάιρεση αποτελεί το τελευταίο υπόδειγμα προς αποφυγή που προέρχεται από «τιτίβισμα» του Αμερικανού Προέδρου. Σκοπός της υποεννόησης είναι να δοθεί μία σαφής εικόνα σχετικά με το ποιες πρακτικές συνιστούν ένα πραγματικά κακό υπόδειγμα.

2.2.1 Το βρετανικό δημοψήφισμα

Η πρώτη ιστορία ανάγεται στην περίοδο των παραμονών της εκλογικής αναμέτρησης του 2015. Ο επικεφαλής των Συντηρητικών, David Cameron¹⁵ δεσμεύεται στο «προεκλογικό δεσμευτικό μανιφέστο» του κόμματός του, πως σε περίπτωση εκλογικής νίκης, θα δώσει το λόγο στο λαό με σκοπό να αποφασίσει ή όχι την παραμονή της χώρας στην Ε.Ε.. *“It is time for the British people to have their say. It is time to settle this European question in British politics. I say to the British people: this will be your decision”*. *«Ήρθε η στιγμή για τον Βρετανικό λαό να αποφασίσει. Ήρθε η στιγμή να διευθετήσουμε αυτή την ευρωπαϊκή εκκρεμότητα που απασχολεί τη βρετανική πολιτική. Λέγω στον Βρετανικό λαό: Αυτή θα είναι η απόφασή σας»* (The

---

¹⁵ David Cameron ή Ντέιβιντ Κάμερον (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του λήμματος είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 61.

Independent 2015). Αυτή η χρήση του πολιτικού λόγου προσφέρει μία πρόγευση ή πιο δόκιμα το στίγμα της λεγόμενης κακής χρήσης εκφοράς λόγου. Με φόντο το σενάριο επανεκλογής του, ο Βρετανός Π/Θ δεν δίστασε να τροφοδοτήσει το δημόσιο διάλογο με μία υπόσχεση πάνω σε ένα ζήτημα το οποίο ανέκαθεν πυροδοτούσε αναταραχή και δίχαζε τον βρετανικό λαό. Είναι παραδοσιακά αμφίδρομη η σχέση των Βρετανών με την Ε.Ε.. Ας επαναφέρουμε στις μνήμες μας το “διπλό γαλλικό βέτο” του 1961 και του 1963¹⁶.

Εν πάσει περιπτώσει, η τελική έκβαση του δημοψηφίσματος και η οριακή επικράτηση του «ΟΧΙ» έχουν βυθίσει μέχρι και τη στιγμή που μελετούμε το ερευνητικό θέμα, το Ηνωμένο Βασίλειο σε μία πρωτοφανή πόλωση, ενώ μετά την παραίτηση του D. Cameron έχουν αναλάβει τα ηνία της χώρας ήδη δύο Π/Θ. Η Teresa May και ο Boris Johnson. Το αποτέλεσμα της πολιτικής ρητορείας του πρώην Βρετανού Πρωθυπουργού έχει κληροδοτήσει ένα σοβαρό «πολιτικό πρόβλημα» στο Ηνωμένο Βασίλειο, με διαστάσεις υπαρξιακού χαρακτήρα, αν αναλογιστούμε τις αποσχιστικές τάσεις μεταξύ των Βασιλείων και το δυσεπίλυτο τελειωνειακό ζήτημα που έχει προκύψει. Σαφώς και η άρθρωση του πολιτικού λόγου εμπεριέχει «τακτ» και συμπτυκνώνει ένα σχέδιο στρατηγικής το οποίο εκφράζει και υπηρετεί ο εκάστοτε χειριστής. Το βρετανικό δημοψήφισμα είναι ένα παράδειγμα προς αποφυγή. Είναι μία άσχημη πρακτική εκφοράς του πολιτικού λόγου, με την στρατηγική να εξυπηρετεί αρχικώς τους σκοπούς της επανεκλογής, αλλά να αποδεικνύεται ολέθρια για την πολιτική επιβίωση στη συνέχεια.

2.2.2 Η καταλανική κρίση

Μία ακόμη περίπτωση που συνιστά κακή πρακτική εκφοράς του πολιτικού λόγου αφορά σε ακόμη μία περίπτωση όπου το «μήλον της έριδος» ήταν το αποτέλεσμα ενός δημοψηφίσματος. Εκείνο που διενεργήθηκε τον Οκτώβριο του 2017 στην Καταλωνία, παρά τις αντιδράσεις της Ισπανικής Κυβέρνησης. Ο Carles Puigdemont¹⁷ πρώην Πρόεδρος της Καταλωνίας, διέφυγε στο Βέλγιο ώστε να γλυτώσει τη σύλληψη από τις Ισπανικές αρχές, επειδή διοργάνωσε παράνομα το δημοψήφισμα, το οποίο οδήγησε σε μονομερή ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των Καταλανών. Ασφαλώς, η χρήση συγκεκριμένων σχημάτων πολιτικού λόγου δρομολόγησε τον «χειμαρρο» των εξελίξεων που ακολούθησε. *"We call on international states and organisations*

---

¹⁶ «L' ANggleterre, ce n' est plus grand chose» («Η Αγγλία δεν είναι μεγάλη πια»). Με αυτά τα λόγια ο Γάλλος Πρόεδρος, Charles de Gaulle το 1961 και το 1963, δικαιολόγησε το «βέτο» στο βρετανικό αίτημα, για ένταξη στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς ενοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, το αίτημα αφορούσε ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) και στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) των έξι.

¹⁷ Carles Puigdemont ή Κάρλς Πουτζδεμόν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του λήμματος είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 62.

to recognise the Catalan republic as an independent and sovereign state. The "people's will" was to break away from Madrid". Δηλαδή: «Καλούμε τα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς να αναγνωρίσουν τη Δημοκρατία της Καταλωνίας ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος. Η "βούληση των ανθρώπων" είναι να απομακρυνθούμε από τη Μαδρίτη» δήλωσε σε τοποθέτησή του ο C. Puigdemont (BBC News, 2017).

Οι προσδοκίες που καλλιεργεί η εκφορά μιας πολιτικής τοποθέτησης, που υπόσχεται ανεξαρτησία στους κατοίκους της Καταλωνίας, είναι δυνατό να οδηγήσουν σε ακρότητες, όπως συνέβη άλλωστε στην περίπτωση που συζητούμε. Η ενεργοποίηση του άρθρου 155 τις ημέρες που ακολουθήσαν το δημοψήφισμα και η παρουσία του ισπανικού στρατού στις μεγάλες πόλεις της Καταλωνίας, προκάλεσαν ένα μαζικό, αλλά «ενδεδυμένο με τον μανδύα» της νομιμότητας, κύμα καταστολής των διαμαρτυριών, με σκοπό την προσβολή του αποτελέσματος. Αυτή η ομολογουμένως «κακή πρακτική» πυροδότησε άμετρη βία, ενώ ακόμη είχε ως αποτέλεσμα τον «εξοστρακισμό» του πρωτεργάτη του από την Ισπανία.

Σαφώς και μπορούμε να παραβάλλουμε πολλές ακόμη περιπτώσεις και παραδείγματα «κακής εκφοράς» του πολιτικού λόγου, όπως για παράδειγμα τις δηλώσεις των Σοβιετικών αξιωματούχων, το διάστημα αμέσως μετά το ατύχημα που συνέβη στο Τσερνόμπιλ της Ουκρανίας τον Απρίλιο του 1986. Μπορούμε να συνομολογήσουμε ως «κακές πρακτικές» εκφοράς πολιτικού λόγου, δηλώσεις ή δημόσιες τοποθετήσεις που έδρασαν βλαπτικά για μικρό ή μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού μιας κοινότητας, περιοχής ή μιας χώρας, με εξελίξεις που έθεσαν σε κίνδυνο την σταθερότητα, τη δημόσια τάξη και ασφάλεια.

2.2.3 Τα «τιτιβίσματα» του Προέδρου

Στην ίδια θεματική και εν κατακλείδι, το γεγονός πως ο Πρόεδρος Trump χρησιμοποιεί τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πιο συγκεκριμένα τον προσωπικό του λογαριασμό στο twitter, προκειμένου να διατυπώσει πολιτικές αποφάσεις ή να προεξοφλήσει τη στάση του στα κατά καιρούς μεγάλα ανοικτά μέτωπα της πολιτικής του, συνιστά αναμφισβήτητα μία νέα μορφή πολιτικού λόγου. Ωστόσο δεν συνιστά απαραίτητα έναν καλό τρόπο διαχείρισης ή εκφοράς του πολιτικού δημόσιου λόγου όπως θα δούμε.

Με τις συνεχείς δημόσιες τοποθετήσεις, ο ίδιος αρέσκεται να παραβιάζει τα στεγανά του αυστηρού πολιτικού του κύκλου και του επιτελείου του. Κάτι που συνιστά μειονέκτημα. Μία κρίση εχεμύθειας και εμπιστευτικότητας. Επιπρόσθετα, γίνονται αντιληπτά κάποια

χαρακτηριστικά που μαρτυρούν τη χρήση κακών πρακτικών στον πολιτικό λόγο που αρθρώνει. Η άρθρωση συνθηματικού λόγου, η έμφαση στη σκανδαλογία.

Η εικόνα του Προέδρου – παντογνώστη γίνεται ορατή μέσα από οπτικοακουστικό υλικό¹⁸ που δημοσίευσε το ειδησεογραφικό πρακτορείο MSNBC στις 4 Ιανουαρίου του 2019. Το εκτενές video περιλαμβάνει αποσπάσματα από σειρά ομιλιών του Αμερικανού μεγιστάνα, ο οποίος ακούγεται να υμνεί τον εαυτό του. Ειρήσθω εν παρόδω, και καθώς η ερευνητική προσπάθεια εστιάζει στον πολιτικό λόγο που διατυπώνεται και εκφράζεται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, σε σημείο του video αναφέρει πως: *“I understand social media. So, I know a lot about twitter. I understand twitter. And I do mostly do it myself. Bing, bing, bing, bomb, bomb, bomb, put it out at @realDonaldTrump. Somebody said I’m the Ernest Hemingway of 140 characters. Can you believe it I was actually given that credit? I understand the power of twitter. I understand the power of facebook. Maybe better than almost everybody, you know, based on my results. Right?”* Που με τη σειρά του θα πει: *«Καταλαβαίνω τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Γνωρίζω λοιπόν πολλά για το twitter. Καταλαβαίνω το twitter. Και το κάνω εγώ μόνο προσωπικά. Πληκτρολογώ και το ανεβάσω στο @realDonaldTrump. Κάποιος είπε πως είμαι ο Έρνεστ Χέμινγουεϊ των 140 χαρακτήρων. Μπορείτε να πιστέψετε ότι πραγματικά μου αναγνωρίστηκε αυτό; Κατανοώ την ισχύ του twitter. Κατανοώ την ισχύ του facebook. Ίσως σχεδόν καλύτερα από όλους, ξέρετε, με βάση τα αποτελέσματά μου. Σωστά;»* (MSNBC, 2019).

Σε αυτή την τοποθέτηση χωρούν δύο ερμηνείες. Η πρώτη, φορτισμένη με αμιγώς αρνητική χροιά, υποδηλώνει ένα υπεροπτικό ύφος έναντι κάθε πιθανού ανταγωνιστή, ενώ σκιαγραφεί έναν άνθρωπο μεγαλομανή που συνηθίζει να συστήνεται ως «αυθεντία». Επιπλέον, η συνεχής χρήση της αντωνυμίας εγώ (I do, myself), ρημάτων όπως το *εγώ γνωρίζω*, *εγώ καταλαβαίνω*, *εγώ κατανοώ* (I know, I understand) ή ολόκληρων φράσεων που υποδηλώνουν υπεροχή έναντι οποιουδήποτε άλλου (better than) μαρτυρούν μία συγκεκριμένη τυπολογία πολιτικού λόγου. Χρησιμοποιώντας πρώτο ενικό πρόσωπο, ο ομιλητής μοιάζει να αποκόβεται από το σύνολο και τις συλλογικές ευθύνες, δίνοντας την εντύπωση ότι θεωρεί τον εαυτό του πιο σημαντικό από τους άλλους (Σερενίδη, 2013, σ. 33). Ως εκ τούτου, προσλαμβάνουμε τη δήλωση αυτή ως μία κακή πρακτική προκειμένου να επικοινωνήσει ένας υποψήφιος Πρόεδρος επί του προκειμένου τις επικοινωνιακές του δεξιότητες.

---

¹⁸ MSNBC: *President Trump is an Expert on a lot of things. . . According to Trump* | The 11th Hour: Σύνδεσμος – βίντεο διαθέσιμο εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=07xU4JYPNKI>

Ωστόσο η δεύτερη ανάγνωση, δείχνει έναν άνθρωπο που αντιλαμβάνεται την σπουδαιότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και τα επιστρατεύει ως πολιτικό μέσο, προσφέρει στον εαυτό του άμεσο βήμα και απευθύνει πολιτικό λόγο προς το εκλογικό του ακροατήριο (με την στενή έννοια των Αμερικανών εκλογέων), τη στιγμή που το μήνυμά του επικοινωνείται σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της υφηλίου, άμεσα, αναλλοίωτα και χωρίς το παραμικρό κόστος. Όλοι οι ηγέτες του πλανήτη διαβάζουν τα tweet. Ο Αμερικανός ψηφοφόρος διαβάζει, τη στιγμή που ο Εσθονός, ο Κινέζος ή ο Μεξικανός μπορούν να κάνουν το ίδιο. Είναι ένα μεγάλο πλεονέκτημα. Ας μην αγνοήσουμε το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επήρεια που ασκούσε και ασκεί σε συγκεκριμένη μερίδα (την αυτοπροσδιοριζόμενη ως αντισυστημική) του εκλογικού σώματος.

2.2.4 Άλλες άκομπες πρακτικές εκφοράς πολιτικού λόγου

Προτού ολοκληρωθεί το περιεχόμενο της υποενότητας, πρακτικές που συνιστούν, υπό προϋποθέσεις, άσχημο και άκομπο από τεχνικής άποψης πολιτικό λόγο, αποτελούν επικοινωνικά σχήματα όπως, η συνθηματολογία, η οποία ευδοκιμεί ευρύτατα στον πολιτικό διάλογο, η σκανδαλολογία¹⁹, ο «κιτρινισμός²⁰», και το λεγόμενο “*spin-effect*”.

Από την μία πλευρά, η συνθηματολογία ή αλλιώς ο συνθηματικός λόγος, αποτελεί συμπτωμένο τύπο ενός μηνύματος που εύκολα αποτυπώνεται στη μνήμη λόγω της συντομίας και της πρωτοτυπίας του. Στον πολιτικό λόγο έγκειται στην επαναλαμβανόμενη έκφραση μιας ιδέας ή ενός σκοπού. Το σύνθημα έχει ως πρωταρχική του αποστολή να τραβήξει τη προσοχή και να προσελκύσει το ενδιαφέρον μέσα σε μερικά μόλις δευτερόλεπτα (Σερενίδη, 2013, σ. 17). Αποτελεί ένα επικοινωνιακό σχήμα που χαρακτηρίζεται από συντομία, εντυπωσιασμό και εύκολη απομνημόνευση (Viktoroff, 1979). Ένα καλό παράδειγμα συνθηματικού λόγου στη πολιτική είναι το συνιστά το πολυτραγουδισμένο σλόγκαν του Αμερικανού υποψήφιου μεγιστάνα το 2016: “*Make America Great Again*”, το οποίο αποτέλεσε κατόπιν και λάβαρο της εκλογικής του νίκης. «*Κάντε ή κάνε την Αμερική ξανά μεγάλη*». Η χρήση της προστακτικής αναφέρεται στο άμεσο και στο απώτερο μέλλον, ενώ όπως είναι σαφές από το παραδειγμα, αποτελεί τον εγκλιτικό τύπο της πρόκλησης – πρόσκλησης. Είναι ένας τύπος μηνύματος που σκοπό έχει την παρακίνηση του εκλογέα (Καλαμπόκη, 2019, σ. 23). Το επίσημο πολιτικό «σλόγκαν» του υποψήφιου (τότε) μεγιστάνα συμπύκνωσε πολλά περισσότερα νοήματα, όπως

¹⁹ Σκανδολογία συνδέεται με την σκανδαλοθηρία και τον «κίτρινο τύπο»

²⁰ Κίτρινισμός ή κίτρινος τύπος: Εμφανίζει συνάφεια με την έννοια της σκανδαλοθηρίας. Η επεξήγηση της ορολογίας προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 62.

την ανάγκη για συσπείρωση των εγχώριων δυνάμεων και μαζών ενάντια στον «μετανάστη εισβολέα» που έχει εκτοπίσει το εγχώριο δυναμικό αφαιμάζοντας το έθνος.

Από την άλλη πλευρά, η σκανδαλολογία αποτελεί ένα εξίσου κακό δείγμα εκφοράς πολιτικού λόγου, καθώς μεταστρέφει το πεδίο ενδιαφέροντος και δράσης από τα πραγματικά ζητήματα της δημόσιας σφαίρας και της πολιτικής, σε θέματα κοσμικά ή ήσσονος ενδιαφέροντος για την κοινή γνώμη και την προοπτική βελτίωσης της ποιότητας ζωής που τις περισσότερες φορές αποτελεί και το ζητούμενο άλλωστε. Η χρήση του έχει ως σκοπό τον αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης ή του ενδιαφέροντος από τα πραγματικά ζητήματα. Σαφώς βέβαια, η ανάσυρση στο «φως της δημοσιότητας» σοβαρών σκανδάλων και παρατυπιών, δύναται να λειτουργήσει ευεργετικά για την δημόσια σφαίρα, καθώς αποκαλύπτει πτυχές του πολιτικού βίου που είναι αναγκαίο να γνωρίζει η κοινή γνώμη. Δεν αντιμετωπίζεται ασφαλώς ως «πανάκεια» η σκανδαλοθηρία, αλλά υπό αυτή τη συνθήκη, αποφορτίζεται από την αμιγώς αρνητική της χροιά, ως πρακτική εκφοράς πολιτικής επικοινωνίας. Διαφορετική ασφαλώς, η βαρύτητα του δημόσιου διαλόγου που διεξάγεται αφενός με θέμα τη διαφορά ηλικίας του E. Macron²¹ με τη σύζυγό του Brigitte²² και αφετέρου με θέμα την αποκάλυψη του σκανδάλου επί Προεδρίας του R. Nixon²³ (The Telegraph, 2017).

Κλείνοντας την υποενότητα, θα επιχειρηθεί διαφωτισμός των πτυχών του φαινομένου “spin-effect” το οποίο κατέχει περίοπτη θέση στην πολιτική επικοινωνιολογία και τον λόγο, φορτισμένο με αρνητική προδιάθεση. Η χρήση λέξεων που ασκούν μεγαλύτερη επήρεια στο κοινό από την επιρροή που ασκεί ένα επιχείρημα από μόνο του είναι ο προθάλαμος αυτού που καλείται “spin-effect”. Κάποιοι ομιλητές προσπαθούν να θολώσουν τη κρίση του κοινού εστιάζοντας σε όσα τους εξυπηρετούν τους σκοπούς τους περισσότερο. Το φαινόμενο καλείται “spin” που σημαίνει «διαστρέβλωση της πραγματικότητας και της αλήθειας». Η τεχνική “spin” χρησιμοποιείται ουσιαστικά για επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία, τονώνοντας την σπουδαιότητα κάποιου ή αντίστοιχα απαξιώνοντας την (Σερενίδη, 2013, σ. 29). Σήμερα, ολοένα και περισσότερο τα πολιτικά κόμματα ενστερνίζονται αυτή την πρακτική, προσλαμβάνοντας ειδικούς²⁴ σε ζητήματα δημοσίων σχέσεων, προκειμένου να παρουσιάσουν τα γεγονότα στη κοινή γνώμη, ωραιοποιημένα και με σαφή στόχευση στην αποφυγή του αρνητικού αντίκτυπου.

²¹ E. Macron ή Ε. Μακρόν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση της ορολογίας προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 62.

²² Brigitte Trogneux – Macron ή Μπριζίτ Τρονιέ – Μακρόν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση της ορολογίας προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 63.

²³ Richard Nixon ή Ρίτσαρντ Νίξον (στην Ελληνική): Η επεξήγηση της ορολογίας προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 63.

²⁴ Ειδικούς τους λεγόμενους “spin-doctors” όπως έχει επικρατήσει η ορολογία. Η έννοια διαμορφώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

2.3 Η χρήση του λαϊκισμού ως πολιτική πρακτική

Ο λαϊκισμός κατέχει περιοπτη θέση στο «άτυπο γλωσσάρι» του πολιτικού λόγου. Αποτελεί έναν κατεξοχήν επιδραστικό λόγο, ενώ επικαλείται το συναίσθημα του ακροατή πράγμα που συνήθως καθιστά άκρως αποτελεσματική την ρητορική με αυτά τα χαρακτηριστικά σε σχέση πάντοτε με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Ασφαλώς υπάρχουν διαφορετικά είδη λαϊκιστικής ή δημαγωγικής ρητορείας. Πάραυτα ο λαϊκισμός που απαντάται στις πολιτικές αρένες και απευθύνεται στο εκλογικό ακροατήριο αφορά σε πράγματα που το κοινό αρέσκεται να ακουεί. Όπως επισημαίνει ο Άγγελος Χρυσόγελος²⁵, “ο λαϊκισμός δεν αφορά ότι δεν αρέσει”. Είναι ένα μείγμα υποσχესιολογίας και παροχής εξιδανικευμένων λύσεων ακόμη και εάν σε αυτό το πρίσμα εντάσσονται αμφιλεγόμενες, ανορθόδοξες ή βίαιες πρακτικές. Απέχει από τον πολιτικό ρεαλισμό, από τον ορθολογισμό κατά λέξη, ακριβώς επειδή είναι έννοια αντώνυμη, Στέκεται απέναντι, κρίνει και προσφέρει πιθανές λύσεις που στηρίζονται σε ρηχές ή αφελείς ιδεολογικές προτάσεις. Σε πολύ απλά λόγια, το νόημα του λαϊκισμού συνοψίζεται στην ευκολία των εξαγγελιών (λόγος) και την δυσκολία τήρησης και υλοποίησης της υπόσχεσης (επί του πρακτέου). Αποτελεί οπωσδήποτε ένα φαινόμενο απειλητικό προς τη δημοκρατική οργάνωση των σημερινών κρατών.

Είναι σαφές πως η σημερινή λαϊκιστική ρητορεία χωρίζεται σε δύο βασικές κατηγορίες και είναι συνυφασμένη με ζητήματα τα οποία εμφανίζουν μία ανθρωπιστική διάσταση. Αφενός, η ρητορεία που απαντάται στους λεγόμενους δεξιούς κομματικούς σχηματισμούς, αφορά στη διαχείριση των μεταναστευτικών – προσφυγικών ροών και στη διαμόρφωση μιας επιτυχημένης μεταναστευτικής πολιτικής. Το εν λόγω ζήτημα έχει απορροφήσει το ενδιαφέρον και χαίρει της απόλυτης προσοχής των πολιτικών κομμάτων αυτού του ιδεολογικού εύρους, καθώς και των ηγεσιών τους. Αφετέρου, η αντίστοιχη ρητορική που απαντάται στο αριστερό ιδεολογικό στερέωμα, στοχεύει στην υπεράσπιση των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας, καθώς και στην ενσωμάτωση περιθωριοποιημένων ομάδων στη διαδικασία της πολιτικής (Μπασκόζος, 2013). Οι διατρανώσεις του D. Trump σχετικά με την κατασκευή προστατευτικού τείχους κατά μήκος των νότιων συνόρων με το Μεξικό με σκοπό την αποτροπή της παράνομης εισόδου στη χώρα, συνιστά ένα καλό παράδειγμα λαϊκιστικής ρητορείας που εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία και εξυπηρετεί μία πολιτική σκοπιμότητα. Την αναρρίχηση στην εξουσία.

Υπάρχουν ωστόσο και κάποιες ακόμη σημαντικές παράμετροι. Η διατύπωση αντιθέσεων είναι πάγια τεχνική της δημαγωγικής ρητορείας. Ο λαός προβάλλεται ως εξαπατημένος. Αντίθετα οι

---

²⁵ Άγγελος Χρυσόγελος: Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 63.

ελίτ παρουσιάζονται ως διεφθαρμένες και δόλιες (διαπλεκόμενες σχέσεις εξουσίας) απόλυτα ικανοποιημένες από το υπάρχον status quo. Αυτή η συλλογιστική πορεία είναι ακριβώς ότι χρειάζεται προκειμένου να αντληθεί η απαιτούμενη νομιμοποίηση και να επιτευχθεί ο στόχος της αποδοχής από το ακροατήριο. Ωστόσο υφίστανται κάποια ακόμη χαρακτηριστικά στο λαϊκισμό που μονοπωλεί τη πολιτική αρένα. Διαπνέεται από παντελή έλλειψη σεβασμού προς το δημόσιο διάλογο και τους συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς του κράτους. Τέλος, σε κομματικούς σχηματισμούς που συνηθίζουν να λαϊκίζουν, διακρίνεται η ιδιαίτερη θέση και το «ειδικό βάρος» που κατέχει ο ηγέτης. Γίνεται εξίσου εμφανές πως το ανεξέλεγκτο των ενεργειών αλλά και η ειδική και χωρίς διαμεσολάβηση σχέση που αναπτύσσει με τις μάζες, αναδεικνύει την ικανότητα του ηγέτη να καλεί συνεχώς σε μία κινητοποίηση κατά της κατεστημένης τάξης (Σπουρδαλάκης, 1993, σ. 136).

Επιπρόσθετα και όπως διατύπωσε ο Έλληνας Πολιτικός Επιστήμονας, Ανδρέας Πανταζόπουλος²⁶ σε μία ακόμη απόπειρα ορισμού της ιδεολογίας του λαϊκισμού: *«πρόκειται για ένα πολιτικό ύφος, το οποίο μπορεί να έρθει σε συγχρωτισμό με οποιαδήποτε ιδεολογία. Στηρίζεται στο προσωπικό και πολεμικού τύπου κάλεσμα που ένας “χαρισματικός ηγέτης”, απευθύνει στο λαό, στον υγιή λαό, κατά του κατεστημένου, κατά των διεφθαρμένων ελίτ που συνωμοτούν ενάντια στο λαό»*. Η κλήση αυτή ζητά την πραγματική αλλαγή και μία καθαρική ρήξη με το παρελθόν (Μανδραβέλης). Σήμερα στον πολιτικό διάλογο, η ρητορεία έχει καταστεί έννοια συνώνυμη του εθνικισμού και της εκλαϊκευσης, ενώ ταυτίζεται και με ορισμένη ηθική δεοντολογία (Σπουρδαλάκης, 1993, σ. 133). Τα τελευταία χρόνια στο παγκόσμιο πολιτικό στερέωμα, ο λαϊκισμός έχει αποκτήσει κινηματικό χαρακτήρα. Εξαπλώνεται ταχύτατα και επιχειρεί να προκαλέσει ρήγματα παρά να γεφυρώσει διαφορές. Εκδηλώνεται τόσο στην Ευρώπη, με τα παραδείγματα του Nigel Farage²⁷ στο Ηνωμένο Βασίλειο, της Marine Le Pen²⁸ στη Γαλλία και του Viktor Orbán²⁹ στην Ουγγαρία να είναι γνωστά, όλα τους για διαφορετικούς λόγους. Την ίδια στιγμή, που στις Ηνωμένες Πολιτείες, βασικότερος εκφραστής παραμένει ο νυν εκλεγμένος Πρόεδρος Trump.

---

²⁶ Ανδρέας Πανταζόπουλος: Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 63.

²⁷ Nigel Farage ή Νάιτζελ Φάρατζ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 64.

²⁸ Marine Le Pen ή Μαρίν Λε Πεν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 64.

²⁹ Viktor Orbán ή Βίκτορ Όρμπαν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 64.

2.4 Προπαγάνδα και τρόποι χειραγώγησης του κοινού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Ο προπαγανδιστικός λόγος καλείται σκωπτικά και ως τέχνη της οργάνωσης – πρόκλησης χάους (Bernays, 1928, σ. 9). Ως προπαγάνδα ορίζεται η ενσυνείδητη και ευφυής χειραγώγηση των οργανωμένων συνηθειών, και των απόψεων της μάζας. Στοιχείο που απαντάται καθολικά και σε δημοκρατικά οργανωμένα κράτη, καθώς αποτελεί μέσο για τη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας, τη διατήρηση και αναπαραγωγή των εξουσιαστικών δομών των σύγχρονων πολιτικών μηχανισμών (Κουλούρη, 2018, σ. 39). Απλώς, υπό αυτές τις συνθήκες, προσλαμβάνει μια πιο εκλεπτυσμένη μορφή. Σε κάθε περίπτωση, στόχο αποτελεί η ποδηγέτηση μυαλού και της ψυχής των πολιτών (καταναλωτών) προκειμένου να αλλάζουν ή να διατηρούν συμπεριφορές και απόψεις ή να κατευθύνονται (Στάγκος, 2018). Βασικά όπλα στη φαρέτρα του προπαγανδιστικού λόγου αποτελούν η επαναλαμβανόμενη και δημόσια εκφορά ψευδών ειδήσεων και γεγονότων (μικρών, μεγάλων ή τεράστιων) με πειστικό τρόπο μέχρι να γίνουν βίωμα. Ο υπουργός Προπαγάνδας της ναζιστικής Γερμανίας, Goebbels υποστήριζε πως τα ανακοινωθέντα του καθεστώτος θα έπρεπε να βρίσκονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στην πραγματικότητα.

Ενδεικτικό παράδειγμα επηρεασμού της κοινής γνώμης και ταυτόχρονης επίτευξης του στόχου με τη διασπορά ψευδών ειδήσεων (και τη χρήση προπαγάνδας), αποτελεί το γεγονός πως κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, σε ένα από τα πολλά ανακοινωθέντα προς τα στρατεύματα της Wehrmacht³⁰ επιβεβαιώθηκε η φημολογία που ήθελε τη γερμανική κυβέρνηση να αποφασίζει μείωση στην ημερήσια κατανάλωση τροφής για τους Γερμανούς στρατιώτες, σε ποσοστό 25%. Η επίσημη ανακοίνωση ερχόταν σε αντίθεση με την αρχική φημολογία για μείωση της τάξης του 70% όπως άφηνε να διαρρεύσει στον συμμαχικό Τύπο ο «Κόκκινος Στρατός». Το υπουργείο Προπαγάνδας επέτρεψε τις διαρροές αυτές με σκοπό, αφενός να αποπροσανατολίσει τις συμμαχικές δυνάμεις, αφετέρου να επιτύχει το στόχο του που ήταν μία μείωση στο ημερήσιο δελτίο τροφής των στρατιωτών, αλλά και να καθησυχάσει ακολούθως το γερμανικό στρατό, του οποίου το ηθικό κάμφθηκε με την φήμη που διαδόθηκε. Ακολούθως η ανακοίνωση σε επιθετικό τόνο εξυπηρετούσε και μία ακόμη σκοπιμότητα. Την ενίσχυση της αξιοπιστίας προς το καθεστώς το οποίο ακόμη και με αυτό το τρόπο εξακολουθούσε να συντηρεί το όραμα της νίκης, στηριζόμενο στην πιστή αφοσίωση των στρατιωτών. Παρεμπιπτόντως, το πιο αποτελεσματικό μέσο της εποχής ήταν το ραδιόφωνο.

---

³⁰ Wehrmacht ή Βέρμαχτ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 64.

Σήμερα τα κανάλια επικοινωνίας έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά, όπως έχει γραφεί και στην προηγούμενη ενότητα. Στην εποχή της μετά-αλήθειας, η διαχείριση και η εξάπλωση της πληροφορίας λαμβάνει χώρα με διαφορετικούς όρους. Νέοι τρόποι και νέα τεχνολογικά μέσα εξυπηρετούν αυτή τη σκοπιμότητα και υπηρετούν τα συμφέροντα του εκάστοτε προπαγανδιστή. Τα νέα πληροφοριακά δίκτυα διαμοιρασμού είναι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το facebook και το twitter είναι τα πιο χαρακτηριστικά κοινωνικά μέσα από τα οποία μπορεί να επηρεαστεί η κοινή γνώμη. Κατά τη περίοδο του post-truth, όπου τα όρια μεταξύ της αλήθειας και του ψεύδους έχουν θολώσει, πολιτικοί κυριαρχούν και πολίτες ψηφίζουν, αγνοώντας τι είναι αλήθεια και τι ψέμα. Τι είναι πραγματικότητα και τι όχι.

Ασφαλώς η διαχωριστική γραμμή που χωρίζει τον λαϊκισμό από την προπαγάνδα είναι πολύ λεπτή και αυτό το αποδεικνύει εμπράκτως η προσέγγιση του D. Trump καθώς και οι όροι διεξαγωγής της πολιτικής του επικοινωνίας με το κοινό. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ιδίως το twitter είναι σε θέση να συμβάλλουν αποφασιστικά στη χάραξη της πολιτικής στρατηγικής. Πολύ πριν από την ανάδειξη του D. Trump, στελέχη του επιτελείου του Barack Obama³¹ αναγνώρισαν από το 2012, παραμονές των Προεδρικών εκλογών, τη σπουδαιότητα του twitter ως εργαλείο το οποίο τους προσέφερε πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα να ανταποκρίνονται σε πραγματικό χρόνο, μέσω σχολίων, γύρω από πολιτικά γεγονότα (Κουλούρη, 2018, σ. 17). Μιλώντας με πραγματικά γεγονότα, μία σύγχρονη, βελτιωμένη και πολύ αποτελεσματική μορφή προπαγάνδας αποτελούν οι “ψευδείς ειδήσεις”, οι οποίες διαδραμάτισαν αποφασιστικής σημασίας ρόλο κατά την προεκλογική εκστρατεία του D. Trump και του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Η δαιμονοποίηση και ο χαρακτηρισμός των παραδοσιακών ειδησεογραφικών κολοσσών, ως αναξιόπιστα, από τον υποψήφιο μεγιστάνα, όπως του CNN, της Washington Post και των New York Times συνιστά μία νέα μορφή προπαγανδιστικού πολέμου. Ως μία νέα μορφή ανακύκλωσης, προσδιορίζει το εν λόγω φαινόμενο ο ιστορικός συγγραφέας J. Steinhauer³². Σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση η δημόσια σφαίρα βρίσκεται στο επίκεντρο μιας άγριας διαμάχης κατά την οποία τα παραδοσιακά ειδησεογραφικά μέσα ερίζουν με τα ηλεκτρονικά μέσα (τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) ότι παράγουν και μεταδίδουν “ψευδείς ειδήσεις” και τούμπαλιν. Στη διαμάχη ασφαλώς λαμβάνουν μέρος και οι πολιτικοί οι οποίοι αμύνονται και κατηγορούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και τα παραδοσιακά μέσα για την εκφορά και διασπορά ψευδων ειδήσεων. Στο τέλος της ημέρας όλοι οι πολιτικοί δρώντες αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα της προπαγάνδας και πως

---

³¹ «Barack Obama» ή «Μπάρακ Ομπάμα» (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 65.

³² Ο Jason Steinhauer (Τζέισον Σταινχαουερ) είναι Ιστορικός και Συγγραφέας.

αυτή μπορεί να μετατραπεί σε ένα πανίσχυρο όπλο στα χέρια των πολιτικών (Κουλούρη, 2018, σ. 43).

Στη συνέχεια και πριν ολοκληρωθεί η υποενότητα, ακολουθεί ένα υπόδειγμα, μέσω του οποίου επιχειρείται χειραγώγηση του κοινού, με τη διασπορά είδησης – επίκλησης στο συναίσθημα του δέκτη. «*TO ΜΕΞΙΚΟ ΠΛΗΡΩΝΕΙ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΙΧΟΣ*». Με αυτό το τρόπο έκλεισε τη σύντομη δήλωση που πραγματοποίησε μέσω twitter ο Αμερικανός Πρόεδρος. Η δαιμονοποίηση του εχθρού (Μεξικό) μέσω του “Name Calling” που επιχειρείται είναι σαφής. Όπως επίσης παραμένει το ίδιο σαφές, πως γίνεται χρήση της λογικής του συρμού, της προώθησης δηλαδή μιας ιδέας που ακολουθεί το ρεύμα της εποχής, λόγω του γεγονότος ότι η ιδέα αυτή μονοπωλεί το επίκεντρο του ενδιαφέροντος της δημόσιας σφαίρας. Κοινός τόπος και των δύο, ότι συνιστούν βασικά γνωρίσματα του προπαγανδιστικού λόγου. Η ηλεκτρονική επικοινωνία με την εκτεταμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, εκφράζεται πολλές φορές με παράκαμψη των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης. Με την ανάρτηση μικρών και συναισθηματικά φορτισμένων προτάσεων που στέλνουν μηνύματα που κινητοποιούν άμεσα. Η χρήση του hashtag (#) που συνοδεύεται από σύμβολα όπως η σημαία, η υψωμένη γροθιά, σχόλια για το διεφθαρμένο και ακατάλληλο status quo καθώς και περιεχόμενο βασισμένο σε θεωρίες συνωμοσίας συνιστά πολιτικό λόγο που ακροβατεί ανάμεσα σε λαϊκισμό και προπαγάνδα (Κουλούρη, 2018, σ. 36). Μία συνήθης ανάρτηση του Αμερικανού Προέδρου εμφανίζει συνδυασμό των άνωθι χαρακτηριστικών.

Εικόνα 2. Screenshot taken by google images. Ο Πρόεδρος Trump κατά την προσφιλή του συνήθεια να τοποθετείται δημόσια στο twitter, δηλώνει ευθαρσώς πως όχι μόνο σκοπεύει να προχωρήσει την κατασκευή του τείχους στα νότια σύνορα με το Μεξικό, αλλά πως το κόστος κατασκευής θα αναλάβει η κυβέρνηση του Μεξικό. Εδώ ο προπαγανδιστικός λόγος οργανώνεται σε δύο βασικούς πυλώνες. Αφενός, επιχειρεί να διαβεβαιώσει πως θα πραγματοποιήσει (μια εκ των βασικών) προεκλογικών του δεσμεύσεων, ενώ αφετέρου, στην κριτική που του ασκείται στο εάν και πως θα αντλήσει τους απαιτούμενους πόρους, απαντά

πως αυτό θα συμβεί με τα χρήματα που θα εξοικονομηθούν από την νέα συμφωνία μεταξύ των κρατών της Βορείου Αμερικής και πως επίσης το Μεξικό θα πληρώσει για το τείχος. Είναι χαρακτηριστική, η με κεφαλαία γράμματα αυστηρή γραφή, η οποία στοχεύει στο συναίσθημα του αποδέκτη. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του πολιτικού λόγου με δείγματα προπαγάνδας και λαϊκισμού.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 : ΨΕΥΔΕΙΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

3.1 Η εμφάνιση και μορφή “ψευδών ειδήσεων”

Οπωσδήποτε δεν υφίσταται ένας καθολικά αποδεκτός όρος για την ταυτοποίηση και τον καθορισμό της έννοιας των “ψευδών ειδήσεων”. Μία ορολογία η οποία εισήχθη πολύ πρόσφατα στην κοινωνική και πολιτική επικαιρότητα, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην προεκλογική περίοδο των Η.Π.Α, καθώς και στην τελική έκβαση της αναμέτρησης των προεδρικών εκλογών. Οι θεωρίες συνομωσίας εμπλέκουν την Ρωσία και τον Πρόεδρο, Vladimir Putin³³ στον οποίο αποδίδουν τεράστια ανάμειξη στη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος. Ή μήπως είναι κάτι παραπάνω από απλές θεωρίες συνομωσίας;

Ως ψεύτικες ειδήσεις (fake news) ορίζονται οι προκατασκευασμένες ιστορίες οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα ή έχουν πολύ μικρή σχέση με αυτήν. Σκοπός της κατασκευής τους είναι η εξυπηρέτηση ορισμένου σκοπού ή επηρεασμού της κοινής γνώμης. Δύνανται να περιέρχονται τόσο σε έντυπη όσο και σε ψηφιακή μορφή. Την ίδια στιγμή, οι ψεύτικες ειδήσεις εξυπηρετούν συγκεκριμένα πλέγματα συμφερόντων. Αφενός, την εμπορική σκοπιμότητα, όπως η διαφήμιση και η προώθηση ενός προϊόντος, αφετέρου, την αύξηση της επισκεψιμότητας μιας ιστοσελίδας (μέσω του λεγόμενου clickbait) αφετέρου δε, εξυπηρετούν μία αμιγώς πολιτική σκοπιμότητα (παραπληροφόρηση – ποδηγέτηση – επηρεασμός της κοινής γνώμης). Μία ακόμη μορφή ψευδών ειδήσεων συμβαίνει όταν υπάρχει ανακολουθία μεταξύ τίτλου και περιεχομένου του άρθρου. Η μορφή αυτή των “ψευδών ειδήσεων” συνιστά αυτό που καλείται «ψευδής σύνθεση» (Λεμοντζή, 2018, σ. 3, 5).

Η καθηγήτρια Katie Quartuch³⁴ αναφέρει πως: «όταν σκέφτομαι τον όρο *fake news*, σκέφτομαι κυριολεκτικά τους ανθρώπους που πληρώνονται για να παράγουν και να διασπείρουν τις ψεύτικες ειδήσεις με αντάλλαγμα κάποιο πολιτικό ή οικονομικό όφελος». Σε συνέχεια αυτού του κάπως πιο επιδερμικού ισχυρισμού και με διάθεση να εμβαθύνουμε περισσότερο, παρουσιάζεται ως αξία αναφοράς και μία πολύ ειδική περίπτωση. Εκείνη της Cambridge Analytica την οποία θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο αναλυτικά. Η εταιρεία αυτή έκανε επιχείρηση και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία, το κομμάτι της συλλογής και αξιοποίησης πλήθους ατομικών προσωπικών πληροφοριών. Απώτερο σκοπό αποτέλεσε ασφαλώς ο αποπροσανατολισμός της κοινής γνώμης

³³ Vladimir Putin ή Βλάντιμιρ Πούτιν (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 65.

³⁴ Katie Quartuch: Καθηγήτρια Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, δίχως να προσδιορίζεται με ακρίβεια το γνωστικό της αντικείμενο με βάση την υφιστάμενη πληροφόρηση του διαδικτύου.

ή ορθότερα ο, με αθέμιτα μέσα, επηρεασμός της μεγάλης μερίδας των αναποφάσιστων ψηφοφόρων στις Αμερικανικές εκλογές. Η απόπειρα αυτή απέδωσε καρπούς και «έγειρε την πλάστιγγα» αποφασιστικά υπέρ του Προέδρου Trump. Ανησυχητική εξέλιξη αποτελεί εν κατακλείδι πως, ακόμη και οι πιο απλές και αποδεδειγμένα πολλές φορές, προκατασκευασμένες και πλαστές ειδήσεις, διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους.

3.2 Η διάδοση των “ψευδών ειδήσεων” από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσβλήθηκαν ταχύτατα από τον μολυσματικό ιό των ψευδών ειδήσεων. Και μάλιστα χρησιμοποιήθηκαν ως όχημα και ιμάντας πρόσδεσης για την άσκηση πολιτικής επιρροής στην απόπειρα επικράτησης του D. Trump. Το φαινόμενο εκδηλώθηκε και νωρίτερα. Στην περίπτωση του Brexit. Πρωτοφανής όμως υπήρχε η κλίμακα με την οποία τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επηρέασαν την εκλογική διαδικασία το 2016. Γιατί όμως προτιμήθηκαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με στόχο την εξαπόλυση και διάδοση των ψευδών ειδήσεων; Η πρώτη αυθόρμητη ερμηνεία είναι πως τα κόστη κατασκευής και το εξάπλωσης της είδησης είναι απλά και σχεδόν ανέξοδα. Επίσης, μία ακόμη σημαντική παράμετρο συνιστά το γεγονός πως οποιοσδήποτε χρήστης με στοιχειώδη γνώση πάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα μπορεί να λειτουργήσει ως πομπός μιας ψεύτικης είδησης. Ξεπροβάλλουν μάλιστα ακόμη και ιστολόγια³⁵ τα οποία μπορεί να επισκεφθεί ο καθένας με στόχο να δημιουργήσει τη δική του αληθοφανή είδηση που αργότερα θα μεταδοθεί μέσω διαδικτύου (iefimerida, 2016). Επιπλέον, η ευρύτατη αξιοποίηση μέσω κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Twitter ιδίως σαν κέντρα στρατολόγησης, οργάνωσης και διεύρυνσης της κομματικής και εκλογικής βάσης αποτελεί μία συμπληρωματική ένδειξη της επιρροής του διαδικτύου σε πρώτο βαθμό αλλά και έναν προθάλαμο διάδοσης ψεύτικων ειδήσεων, αν αναλογιστούμε το πρόσφορο έδαφος που θα βρει μία αληθοφανής είδηση σε εκλογικά – οπαδικά ακροατήρια. Ή σε ακροατήρια επιρρεπή και αναποφάσιστα.

Ένας τρόπος και ταυτόχρονα σύστημα με το οποίο μπορούν οι ψευδείς ειδήσεις να διαδοθούν κατακλυσμικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και να καταστούν ιογενείς, είναι μέσω της

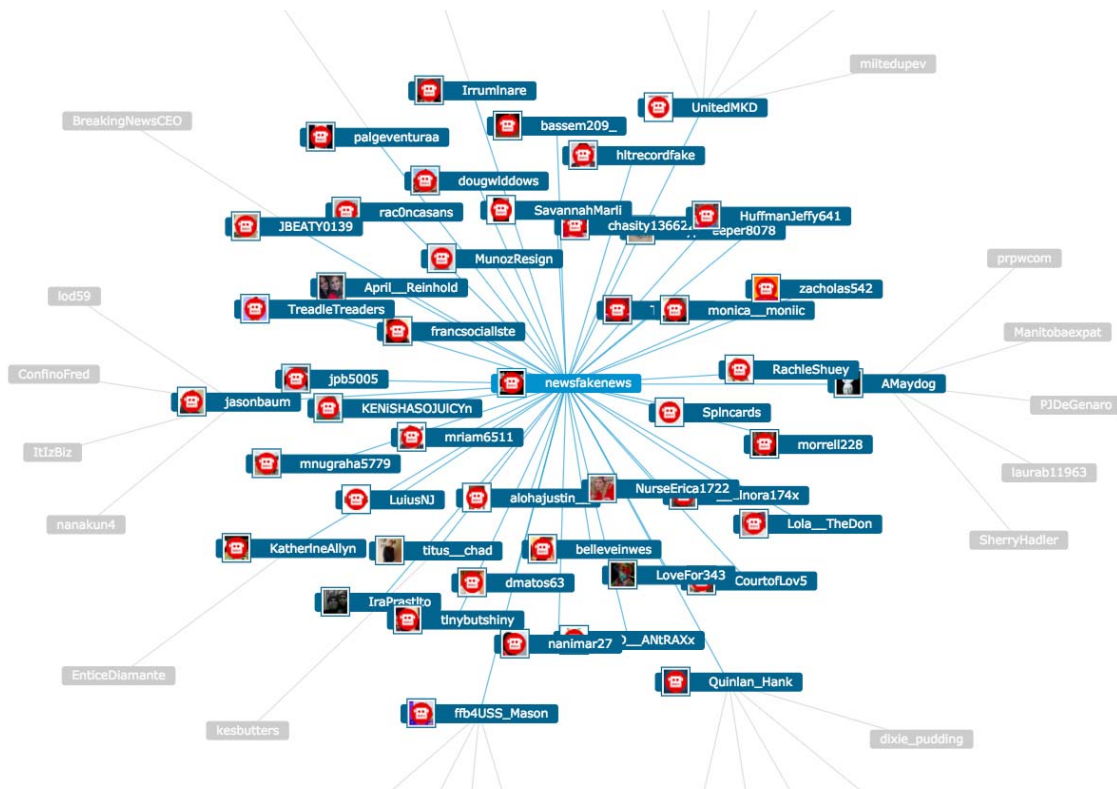
³⁵ Στην Ελλάδα και την Κύπρο είναι ιδιαίτερος γνωστό το παράδειγμα ενός ιστολογίου με την επωνυμία «www.channel28news.com» που παρείχε την δυνατότητα ανάρτησης αληθοφανών «ψευδών ειδήσεων» με τη χρησιμοποίηση εικόνων, βίντεο και χαρακτηριστικών τίτλων. Ως στόχος της ιστοσελίδας, παρουσιάζεται η κατασκευή ψευδών ειδήσεων και δημοσιευμάτων με σκοπό την ψυχαγωγία και τον αστεϊσμό (Λεμοντζή Α., 2018: 6).

χρήσης bots κάθε είδους. Στην ουσία τα bots αποτελούνται από αυτοματοποιημένα προγράμματα, τα οποία όπως παραπέμπει και η ονομασία τους, εκτελούν επαναλαμβανόμενα με απλό και ρομποτικό τρόπο διαδικασίες. Αναλύοντας ετυμολογικά την λέξη bot, αυτή προέρχεται από τη λέξη robot (ro-bot). Είναι ρομπότ λογισμικού (software robots) και κατασκευάστηκαν με σκοπό να διευκολύνουν τον χρήστη και να ενισχύσουν τη δυνατότητά του να πραγματοποιεί ταυτόχρονα πλήθος εργασιών στο διαδίκτυο. Τα social bots, τα λεγόμενα κοινωνικά αυτοματοποιημένα προγράμματα είναι αυτά που σχετίζονται με τη διασπορά των ψευδών ειδήσεων. Πρόκειται για αλγόριθμους με την δυνατότητα αυτόματης παραγωγής ενός περιεχομένου, συλλογής πληροφοριών, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με ανθρώπους – χρήστες. Η σκοπιμότητα της επιστράτευσής τους είναι απλή. Η πρόκληση σύγχυσης στον κυβερνοχώρο, παραπληροφόρησης, υπερπληροφόρησης, προπαγάνδας και εν γένει αποπροσανατολισμού (Λεμοντζή, 2018, σ. 8). Στη φωτογραφία παρακάτω μπορούμε να παρατηρήσουμε με ποιον τρόπο λειτουργεί ένα δίκτυο bots λογαριασμών στο Twitter και πως μπορεί ένα ψευδές γεγονός να αναπαραχθεί κατακλυσμικά, να δημιουργήσει trend, να διεκδικήσει το μερίδιο «πιστευτότητας» που του αναλογεί και τελικά να επηρεάσει την εκλογική συνείδηση του πολίτη.

Εκτός από τα social bots, υπάρχουν και τα sophisticated bots, πιο εξελιγμένης μορφής bot τα οποία διαθέτουν ικανότητες ανθρώπινου χειριστή μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Ικανότητες μίμησης και ζωντανής αλληλεπίδρασης με άλλους χρήστες και λογαριασμούς. Δίνεται η ψευδαίσθηση πως ανθρώπινα όντα βρίσκονται πίσω από τέτοιους λογαριασμούς, οι οποίοι διαθέτουν ένα εκτεταμένο δίκτυο από αναγνωρίσιμους πολλές φορές ακολουθητές, ποστάρουν, σχολιάζουν και βρίσκονται συνεχώς στην επικαιρότητα με αποτέλεσμα να είναι σε θέση να χειραγωγούν με μεγάλη άνεση. Επί της ουσίας δεν είναι τίποτε παραπάνω από μακιγιαρισμένους «λογαριασμούς – φαντάσματα» με πολύ μεγαλύτερη επιρροή ασφαλώς (Λεμοντζή, 2019, σ. 9).

Τέλος και επειδή ως μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσλαμβάνονται ακόμη και ιστολόγια και άλλες σελίδες με ενημερωτικό χαρακτήρα και περιεχόμενο, υπάρχει ακόμη μία πρακτική διασποράς “ψευδών ιστοριών” ακόμη πιο σκοτεινή. Η πρακτική της πλαστογράφησης ιστότοπων, το “web spoofing” όπως ονομάζεται, φέρει τον σχεδιασμό ιστότοπων που παραπέμπουν σε διάσημους και μεγάλους ειδησεογραφικούς οργανισμούς, ενώ φέρουν σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και το ίδιο URL στη μηχανή αναζήτησης. Η πρακτική αυτή δεν αποσκοπεί απλώς σε μία ψευδαίσθηση της αληθούς είδησης, αλλά σε κάτι περισσότερο. Στοχεύει στην παραπλάνηση του χρήστη, προσπαθεί να τον πείσει πως έχει επισκεφθεί την

γνήσια διεύθυνση κάποιας έγκυρης ιστοσελίδας ή στην χειρότερη περίπτωση κάποια ιστοσελίδα θυγατρική ή παραρτηματική αυτής. Η μέθοδος χρησιμοποιείται προκειμένου ο αναγνώστης να θεωρήσει πως έχει διαβάσει μία πλήρως αξιόπιστη, έγκυρη και αληθινή είδηση (Λεμοντζή, 2018, σ. 7).

Εικόνα 3. Screenshot taken by HACKERNOON (www.hackernoon.com) article entitled "The Fake News Arms Race" written by Jerry Lu on July 10th. URL available: <https://hackernoon.com/the-fake-news-arms-race-448675592803>. Στην εικόνα βλέπουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να εξαπλωθεί μία fake είδηση με τη χρήση bots, τα οποία είναι απλοί υπολογιστικοί αλγόριθμοι και δεν αντιστοιχούν σε ανθρώπινους χρήστες. Εντέλονται ωστόσο και κατευθύνονται από χρήστες οι οποίοι μπορεί να ελέγχουν δυνητικά ακόμη και έναν ολόκληρο στρατό από αυτά. Με αυτή τη μορφή επιρροής κατηγορείται πως αναμείχθηκε η Ρωσία στις αμερικανικές εκλογές του 2016 επηρεάζοντας την κοινή γνώμη υπέρ του Trump. Όπως γίνεται αντιληπτό η μαζική κινητοποίηση και αναπαραγωγή “ψευδών ειδήσεων” με repost και retweet στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δημιουργεί trends. Τα trends είναι τόσο ισχυρά που είναι σε θέση να επηρεάσουν την εκλογική συμπεριφορά των πολιτών και να συμβάλλουν στην χειραγώγηση του εκλογικού αποτελέσματος.

3.3 Πολιτικές επιπτώσεις της διάδοσης των “ψευδών ειδήσεων”

Η ομάδα «Fact Checker» αφορά σε ένα εγχείρημα που στόχο έχει να διασταυρώσει τις ειδήσεις και να εντοπίσει τις “προκατασκευασμένες ιστορίες” διαχωρίζοντάς τες από την πραγματικότητα. Η εφημερίδα Washington Post χρησιμοποίησε τον μετρητή, προκειμένου να διασταυρώσει το αληθές του περιεχομένου των εξαγγελιών του Αμερικανού Προέδρου και των ειδήσεων γύρω από αυτών κατά τις πρώτες εκατό ημέρες της θητείας του (Lim, 2017). Έπειτα

από οκτακόσιες (800) ημέρες στην εξουσία, ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. ξεπέρασε το όριο των 10.000 ψευδών και παραπλανητικών δηλώσεων. Όπως αναφέρεται, περίπου το 22% από τις ψευδείς τοποθετήσεις του, διατυπώθηκε κατά τη διάρκεια των προεκλογικών συγκεντρώσεών του, όπου κυριαρχούσε το σλόγκαν “Make America, Great Again”. Στην ίδια μέτρηση διαπιστώθηκε επίσης, πως ο Αμερικανός Πρόεδρος έχει την τάση να επαναλαμβάνει διαρκώς τις ίδιες εσφαλμένες φράσεις (Documento News, 2019). Σε αυτή τη φιλοσοφία εντάσσονται συνθήματα και φράσεις όπως, το διάσημο προεκλογικό σλόγκαν που αναφέραμε και παραπάνω «Κάντε ή κάνε την Αμερική, μεγάλη ξανά», το γεγονός πως συνηθίζει να κατηγορεί μερίδα του Τύπου και συγκεκριμένους δημοσιογράφους με παρόμοιους χαρακτηρισμούς «ως εχθρούς του λαού ή ως τους πιο ανέντιμους ανθρώπους», αλλά και η μεθοδική προεκλογική πρακτική στιγματισμού της ιδεολογικής και κομματικής του αντιπάλου, με τον χαρακτηρισμό «διεφθαρμένη Χίλαρι – crooked Hilary». Ως εκ τούτου οι επιπτώσεις είναι ραγδαίες και μετρήσιμες, ενώ σε πραγματικό χρόνο, αποτυπώνονται στο γεγονός πως οι οριακές περιφέρειες προσέφεραν τη νίκη στον Αμερικανό μεγιστάνα (Shao, 2018). Η επίδραση των χαρακτηρισμών αυτών και των επακόλουθων ψευδών ειδήσεων που εξαπολύθηκαν μαζικά με στόχο ακροατήρια αναποφάσιστων πολιτών σε πολίτες – κλειδιά παρείχαν το απόλυτο πλεονέκτημα.

Η Buz Feed News, μια πλατφόρμα με ειδικότητα τα νέα μέσα και κοινωνικά δίκτυα, παράγει μελέτες, έρευνες και υλικό αναφορικά με το πιο διαδεδομένο κοινωνικό μέσο, το Facebook. Με βάση τα ευρήματα της πλατφόρμας, κατά το τελευταίο τρίμηνο της προεκλογικής εκστρατείας του D. Trump, η διασπορά και εξάπλωση ψευδών ειδήσεων, μέσω του διαδικτύου ξεπέρασε την διάχυση έγκυρων ειδήσεων. Λεπτομερή στατιστικά της ίδιας έρευνας αναφέρουν πως σε αντιστοιχία είκοσι έγκυρων ειδήσεων από έγκριτα πρακτορεία και ιστολόγια, όπως οι NYT, το MSNBC, το CNN και η Washington Post και είκοσι ψευδών ειδήσεων από άγνωστα ιστολόγια και blogs, τα αμφιβόλου κύρους δημοσιεύματα σημείωσαν μεγαλύτερη απήχηση μεταξύ των αναγνωστών και ως εκ τούτου επηρέασαν περισσότερο την τελική έκβαση της μάχης υπέρ του Trump, σε ένα σημείο που η προεκλογική εκστρατεία βρισκόταν στην κορύφωσή της και στην «κόψη του ξυραφιού» για τους δυο ανθυποψηφίους (Γκουντέλιας, 2018, σ. 9). Με απλούς αριθμούς και σε ποσοστό 17/20 οι συσχετισμοί που διαμορφώθηκαν από τα ψευδή δημοσιεύματα ευνόησαν σε καθαρά πολιτικό πεδίο τον Trump έναντι της Clinton, ενώ οι κατασκευασμένες ειδήσεις του προσέδωσαν ικανότητες και προσόντα που πρακτικά δεν διέθετε ποτέ. Ακόμη μία πρακτική, ήταν οι επιθέσεις στο κύρος και το ήθος της αντιπάλου του από τις οποίες ο ίδιος αποκόμιζε το καθαρό, προστιθέμενο εκλογικό όφελος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 : CAMBRIDGE ANALYTICA ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

4.1 Το σκάνδαλο της Cambridge Analytica

Παγκόσμιο σοκ προκάλεσαν οι αποκαλύψεις του Mark Zuckerberg κατά τη διάρκεια της κατάθεσής του στις Επιτροπές Δικαιοσύνης, Νομικών Υποθέσεων, Εμπορίου και Ανταγωνισμού, Επιστήμης και Μεταφορών της Αμερικανικής Γερουσίας σχετικά με το ζήτημα των προσωπικών δεδομένων και της παράνομης χρήσης τους από την Cambridge Analytica. Ο Αμερικανός δισεκατομμυριούχος παραδέχτηκε πως έχουν υποκλαπεί ακόμη και δικά του προσωπικά δεδομένα από τον ιστότοπο του Facebook (Watson, 2018). Η εταιρεία πολιτικών συμβούλων με έδρα το Λονδίνο αποτέλεσε τον δράστη στην μεγαλύτερη ιστορία απάτη κακόβουλης χρήσης προσωπικών δεδομένων στην ανθρωπότητα και ταυτόχρονης προμελετημένης χρήσης τους με σκοπό τη διαμόρφωση εκλογικού αποτελέσματος με τη μορφή business. Το συμβάν της παράνομης χρήσης προσωπικών δεδομένων 87 εκατομμυρίων χρηστών³⁶ από την Cambridge Analytica, κυρίως μέσω της εφαρμογής του Facebook, ενίσχυσε τις κατηγορίες περί του γεγονότος πως οι χρήστες σε όλη την υφήλιο δεν έχουν επαρκή έλεγχο των δεδομένων που συλλέγει η πλατφόρμα. *“Πως μπορούν οι καταναλωτές να έχουν τον έλεγχο των δεδομένων τους όταν το ίδιο το Facebook δεν έχει τον έλεγχο των δεδομένων αυτών;”* διερωτήθηκε κατά την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας ο Δημοκρατικός βουλευτής Frank Palone.

Ας επιχειρήσουμε πρώτα, μία σύντομη περιγραφή των γεγονότων ξεκινώντας από την άγνωστη στο ευρύ κοινό, μέχρι πριν το ξέσπασμα του σκανδάλου, εταιρεία. Αρχικά, η Cambridge Analytica είναι μία εταιρεία που συνδέεται με τον Steve Bannon. Ο ίδιος διετέλεσε επικεφαλής της προεκλογικής εκστρατείας του Ρεπουμπλικανού ηγέτη, πρώην Σύμβουλος του Προέδρου Τραμπ, καθώς επίσης και εκδότης του δικτύου *Breitbart News*³⁷. Το δόγμα του Breitbart συναντάται αυτούσιο και στο σκεπτικό λειτουργίας της CA, δηλαδή: *«αν επιθυμείς να αλλάξεις την κοινωνία σε ένα θεμελιώδες επίπεδο, πρέπει να την σπάσεις. Μόνο όταν τη σπάσεις, μπορείς να πλάσεις τα κομμάτια με βάση το όραμά σου για μια νέα κοινωνία»*. Ο Steve Bannon ήταν

³⁶ Εδώ αναφέρονται 87 εκατομμύρια χρήστες από τους οποίους κλάπηκαν και χρησιμοποιήθηκαν παρανόμως προσωπικές πληροφορίες, ενώ λίγο πιο κάτω στο κείμενο αναφέρεται πως η Cambridge Analytica κατηγορήθηκε για την παράνομη χρήση δεδομένων 50 εκατομμυρίων χρηστών του Facebook. Τα στοιχεία της πρώτης περίπτωσης συγκροτούν την κατηγορία, όπως αυτή διατυπώθηκε από την Επιτροπή Νομικών Υποθέσεων της Αμερικανικής Γερουσίας κατά τη διάρκεια της κατάθεσης του Mark Zuckerberg στις 10 Απριλίου του 2017.

³⁷ Breitbart News: Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 65.

ακόμη, Αντιπρόεδρος της εταιρείας, πληροφορία που θα αποδειχθεί «κλειδί» για τη συνέχεια. Επικεφαλής (CEO) της CA ήταν ο Alexander Nix³⁸, ο οποίος, σε συνεντεύξεις του σε ειδησεογραφικά και ενημερωτικά μέσα, παρουσίαζε την εταιρεία σαν ένα περιβάλλον σπουδαίας καινοτομίας, σαν την κορυφαία εταιρεία επικοινωνιών οδηγούμενων από δεδομένα. Ωστόσο, παρέλειψε να αναφερθεί σε μία σημαντική παράμετρο. Ότι τα δεδομένα αποτελούσαν προϊόν εξόρυξης προσωπικών πληροφοριών από χρήστες του Facebook ιδίως (Watson, 2018). Σύμφωνα με τον ίδιο, οι ειδικοί επιστήμονες της εταιρείας ανέλυναν το κοινό που ο κάθε πελάτης επιθυμούσε να προσεγγίσει. Επεξηγούσε επίσης τους τρόπους με τους οποίους ο σύμβουλος της εταιρείας προσέγγιζε το ακροατήριο.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο εμπνευστής επιχείρησε να χτίσει μία πολύ δυνατή εκλογική επιχείρηση. Η ιδέα δεν είναι νέα. Προέκυψε από τον τρόπο με τον οποίο η καμπάνια του Barack Obama χρησιμοποίησε τις ψηφιακές επικοινωνίες και τα δεδομένα, προκειμένου να εξασφαλίσει την επανεκλογή του στις εκλογές του 2012. Με αυτό το τρόπο η αγορά απέκτησε μία νέα αλλά αμφισβητούμενη, από ηθικής άποψης, προοπτική παροχής υπηρεσιών, εκείνη των προσωπικών πληροφοριών. Η CA δήλωσε ότι είχε στη κατοχή της περίπου 5.000 εξατομικευμένα στοιχεία που αντιστοιχούσαν σε κάθε έναν Αμερικανό ψηφοφόρο. Από μόνη της η εξέλιξη αυτή δεν είναι ικανή για να περιγράψει το μέγεθος του σκανδάλου που θα ξεσπούσε. Στη φωτογραφία παρακάτω απεικονίζεται βήμα – βήμα η πρακτική συλλογής προσωπικών δεδομένων. Η καθόλου αθώα πρακτική αλίευσης πλήθους προσωποποιημένων πληροφοριών, συνδέεται στην περίπτωση της CA, με μία πολιτική – προπαγανδιστική σκοπιμότητα αξιοποίησής τους και αυτή είναι μία εξέλιξη που συνιστά πρωτοφανές σκάνδαλο. Η κακή μεταχείριση δεδομένων και προσωπικών πληροφοριών επηρεάζει το μέλλον της ανθρωπότητας, όπως συνέβη στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές.

Παρεμπιπτόντως, στις 27 Μαρτίου του 2017 και αφού πρώτα ο πλανήτης είχε σοκαριστεί από τα αλλεπάλληλα πολιτικά γεγονότα του Brexit και της ανάδειξης του D. Trump στην Προεδρία των Η.Π.Α., διατάχθηκε η πρώτη έρευνα για τις ενέργειες και τη «σκιάδη» συμβολή της Cambridge Analytica στις αμερικανικές εκλογές (Anderson, 2018). Η βρετανική εταιρεία κατηγορήθηκε από τις αμερικανικές αρχές ότι κατείχε παράνομα, παρά τις αρχικές διαβεβαιώσεις για διαγραφή τους, τα προσωπικά δεδομένα περίπου 50 εκατομμυρίων πολιτών – χρηστών του Facebook. Κατηγορήθηκε επίσης ότι τα χρησιμοποίησε με αθέμιτο τρόπο, με σκοπό να επηρεάσει τον ανταγωνισμό και με συνέπεια να διαμορφώσει το τελικό εκλογικό

---

³⁸ Alexander Nix ή Αλεξάντερ Νιξ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 66.

αποτέλεσμα. Το σκάνδαλο ξεσκεπάστηκε οριστικά από κρυφό βίντεο που διέρρευσε από το Κανάλι 4 της βρετανικής τηλεόρασης και το οποίο κατέγραψε τον Α. Νix μαζί με άλλα υψηλόβαθμα στελέχη της εταιρείας και της καμπάνιας του Trump να συνομιλούν σε ξενοδοχείο του Λονδίνου. Σύμφωνα με το μαγνητοσκοπημένο περιεχόμενο έλαβε χώρα ο εξής διάλογος ο οποίος ενέπλεκε τον Α. Νix σε υπόθεση πιθανής δωροδοκίας και παγίδευσης προσωπικών δεδομένων. Μετά τις αποκαλύψεις του βίντεο, ο Α. Νix τέθηκε σε διαθεσιμότητα από την CA, ενώ και η ίδια η εταιρεία λίγες ημέρες μετά κήρυξε επίσημα την πτώχευσή της (CNN, 2018). Μία ερμηνεία θέλει την πτώχευση ως ενέργεια απαραίτητη για τη διακοπή των ερευνών και των διώξεων από τις αρχές, καθώς και ως ασφαλή εναλλακτική καταστροφής των αρχείων. (Όπου Σ αναφέρεται το στέλεχος της εταιρείας. Όπου Α αναφέρεται ο CEO, Alexander Nix).

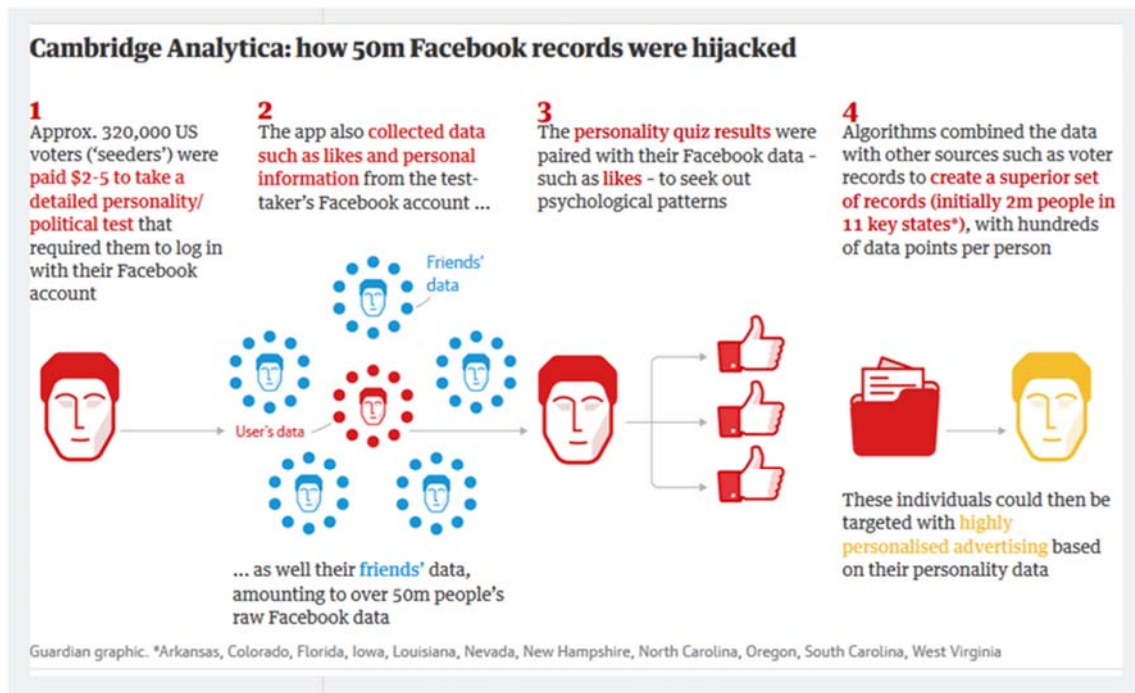
- (Σ) «Έχεις συναντήσει τον Τραμπ;»

- (Α) «Πολλές φορές»

- (Α) «Κάναμε την έρευνα, όλη. Κάναμε την ανάλυση, κάναμε τη στόχευση, όλη την ψηφιακή και τηλεοπτική καμπάνια και τα δεδομένα μας διαμόρφωσαν τη στρατηγική...»

- (Σ) «Το σλόγκαν ήταν «Σταματήστε την απατεώνισα Hilary» με τη λέξη *crooked* = απατεώνισα να έχει αντί για δύο μηδενικά, δύο χειροπέδες, κάτι που παραπέμπει σε φυλακή...»

- (Σ) «Και μετά φτιάξαμε περιεχόμενο, φτιάξαμε εκατοντάδες διαφορετικές δημιουργίες και τις ανεβάσαμε. Βάλαμε τις πληροφορίες σε πλατφόρμες στο κυκλοφοριακό σύστημα του διαδικτύου και τις είδαμε να διαδίδονται. Αυτά τα πράγματα εισχωρούν στη διαδικτυακή κοινότητα και εξαπλώνονται αλλά χωρίς υπογραφή, άρα δεν συνδέονται με τίποτα, δεν εντοπίζονται... » (iefimerida, 2018, Meredith, 2018).

Εικόνα 4. Screenshot taken by Guardian. *Guardian Graphic*. Στο graphic απεικονίζεται αναλυτικά step-by-step η διαδικασία «εξόρυξης των προσωπικών δεδομένων» από 50 εκατομμύρια πολίτες – χρήστες του Facebook. 1. Περίπου 320,000 ψηφοφόροι των Ηνωμένων Πολιτειών πληρώθηκαν από 2 έως 5 δολάρια για να παραδώσουν ένα ολοκληρωμένο τεστ πολιτικής προσωπικότητας, η συμπλήρωση του οποίου απαιτούσε από τους χρήστες να συνδεθούν από τους προσωπικούς τους λογαριασμούς στο Facebook. 2. Η εφαρμογή επίσης συνέλλεγε δεδομένα όπως τα Likes καθώς και προσωπικές πληροφορίες από τους λογαριασμούς που έκαναν το τεστ στο Facebook. 3. Τα αποτελέσματα προσωπικότητας που προέκυπταν από το τεστ συλλέγονταν μαζί με στοιχεία και τη δραστηριότητα του χρήστη στο Facebook με στόχο την κατασκευή του ψυχολογικού προφίλ των ψηφοφόρων. 4. Αλγόριθμοι σε συνδυασμό με πληροφορίες από άλλες πηγές, όπως τα αρχεία ψηφοφόρων, χρησιμοποιήθηκαν με σκοπό να δημιουργήσουν ένα ανώτερο σύνολο εγγραφών (περιλάμβανε αρχικά 2 εκατομμύρια πολίτες σε 11 πολιτείες – κλειδιά) με εκατοντάδες σημεία δεδομένων ανά άτομο. Απεικονίζεται επίσης πως από τον ατομικό λογαριασμό ενός πολίτη στο Facebook μπορούσαν να αντλήσουν και να συλλέξουν δεδομένα ακόμη και για φίλους του χρήστη. Τέλος, οι ατομικές πληροφορίες, προσωποποιούνταν και ο χρήστης δεχόταν τη στόχευση με ακριβή βίντεο και διαφημίσεις με τρόπους απόλυτα επιδραστικούς για την ψυχосύνθεσή του. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο απλό Like.

4.2. Η συμμετοχή και η συμβολή της CA στις εκλογές των Η.Π.Α.

Προτού η Cambridge Analytica εργαστεί για την ομάδα Trump, είναι η εταιρεία που προωθεί για 14 μήνες την (προεκλογική) καμπάνια του Ρεπουμπλικανού Ted Cruz³⁹, ανθυποψήφιου του Αμερικανού μεγιστάνα στις εσωκομματικές εκλογές. Οι δυο τους μάλιστα ήταν οι τελικοί μονομάχοι για το χρίσμα του κόμματος το 2016. Ωστόσο, η δεξαμενή προσωπικών δεδομένων που συλλέχθηκε για χάρη της καμπάνιας του Ted Cruz τέθηκε στη διάθεση του νέου εργοδότη.

³⁹ Ted Cruz ή Τεντ Κρουζ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 66.

Η νέα συνεργασία της CA με την ομάδα Trump είναι γνωστή με την ονομασία «σχέδιο Alamo» (Project Alamo) και δημιουργήθηκε με στόχο να ελέγξει την ψηφιακή πλευρά της εκλογικής καμπάνιας του D. Trump. Όταν το σχέδιο Alamo βρέθηκε στη κορύφωσή του ξόδευε σχεδόν 1 εκατομμύριο δολάρια ημερησίως σε διαφημίσεις στο Facebook. Η Cambridge Analytica ήταν μία από τις εταιρείες που δούλεψαν πάνω σε αυτό το σχέδιο για λογαριασμό του υποψηφίου D. Trump προσφέροντας επί της ουσίας ολοκληρωμένες υπηρεσίες προπαγάνδας (Chang, 2018). Στο νήμα Who We Are της Cambridge Analytica αναγραφόταν χαρακτηριστικά το εξής: *“Είμαστε υπηρεσία αλλαγής συμπεριφοράς. Το Άγιο Δισκοπότηρο των επικοινωνιών είναι όταν αρχίζεις να αλλάζεις τη συμπεριφορά”*.

Σε μία ακόμη φωτογραφία που παρατίθεται παρακάτω και λίγο πριν την ολοκλήρωση και αυτής της υποεννότητας, θα γίνουν αντιληπτές ακόμη περισσότερες λεπτομέρειες για τον τρόπο επηρεασμού της κοινής γνώμης από την CA. Είναι εντυπωσιακό και την ίδια στιγμή σοκαριστικό το γεγονός πως σε δύο περιπτώσεις εκλογών με φαινομενικά ίδια χαρακτηριστικά και συνθήκες, υφίσταται διαφορετική στόχευση στα εξατομικευμένα βίντεο που εμφανίζονται στο προφίλ τους και αυτό προκύπτει με βάση την ανάλυση ψυχομετρικών παραμέτρων. Σε σημείο του ντοκιμαντέρ *“The Great Hack”*⁴⁰ αναφέρεται από τη δημοσιογράφο του Guardian, η οποία αφοσιώθηκε στις έρευνες για την αποκάλυψη της απάτης της Cambridge Analytica, Carole Cadwalladr⁴¹, πως έγιναν εκτιμήσεις με βάση τη μελέτη του PSYOPS⁴².

Το Psychological Operations (PSYOPS) είναι ένας δείκτης που παραπέμπει σε ψυχολογικό πόλεμο και χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από τον Αμερικανικό Στρατό στη Μέση Ανατολή, τις προηγούμενες δεκαετίες. Περιγράφει και αναφέρεται σε πράγματα που συμβαίνουν στον πόλεμο αλλά δεν είναι πόλεμος, δεν είναι συμβατικές πρακτικές αιματοχυσίας. Για παράδειγμα

---

⁴⁰ **The Great Hack:** Ντοκιμαντέρ – ταινία για την άνοδο και την πτώση της εταιρείας ανάλυσης και χρήσης προσωπικών δεδομένων για την εξυπηρέτηση πολιτικών και σκοπών προπαγάνδας. Αναφέρεται ως παραπομπή, καθώς πληροφορίες του ντοκιμαντέρ έχουν χρησιμοποιηθεί σε ολόκληρο το 4^ο κεφάλαιο προκειμένου να επεξηγηθεί και να γίνει κατανοητή η δράση της Cambridge Analytica. Η ταινία εστιάζει στο καταστροφικό γεγονός και την ευκολία με την οποία παραδίδουμε τα δεδομένα μας και τα θέτουμε με αυτό τον τρόπο στην διάθεση κακόβουλων οργανισμών. Το Brexit και η ανάδειξη του Donald Trump είναι δύο γεγονότα τα οποία επηρεάστηκαν από τη δράση της βρετανικής εταιρείας και για την έκβαση των οποίων συνέδραμε αποφασιστικά η κακόβουλη χρήση των ατομικών μας πληροφοριών.

⁴¹ Carole Cadwalladr ή Κάρολ Καντβαλάντρ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 66.

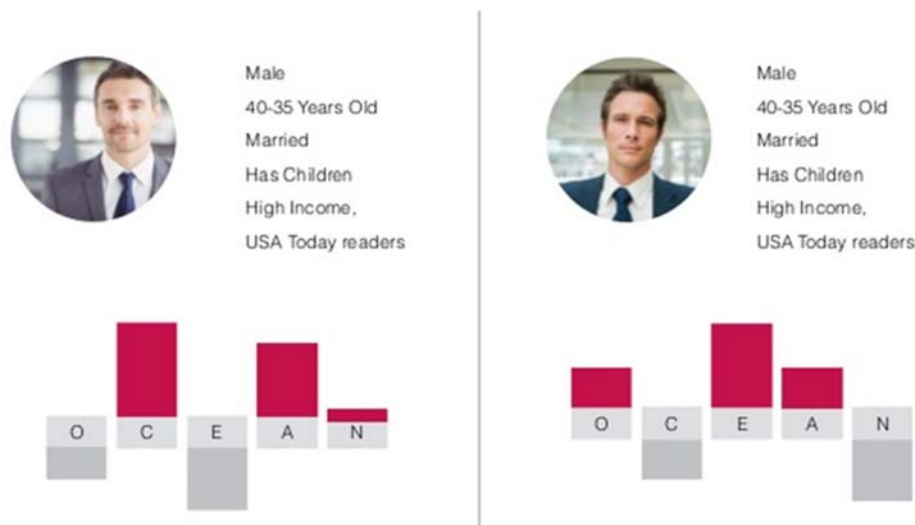
⁴² PSYOPS: Το αρκτικόλεξο για την πλήρη ερμηνεία της έννοιας Psychological Operations. Η ιδέα συνελλήφθη ως απάντηση στους μηχανισμούς προπαγάνδας που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και συνιστά μηχανισμό αντι-προπαγάνδας. Συνιστά πυλώνα πολιτικής του Υπουργείου Άμυνας των Η.Π.Α. και αναφέρεται σε επιχειρήσεις που πραγματοποιούν στρατιωτικοί, χρησιμοποιώντας την ισχύ τους ώστε να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν ένα παγκόσμιο περιβάλλον ασφάλειας. Σύνδεσμος διαθέσιμος εδώ: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/special-operations/psyop.html>

είναι προτιμώτερο το να χρησιμοποιηθούν άλλες τεχνικές προκειμένου να πειστούν οι κάτοικοι του Πακιστάν ότι οι Ταλιμπάν δεν είναι καλοί και άρα πλέον δεν είναι χρήσιμοι, παρά να βομβαρδιστούν.

Behavioral Science

Similar but different

People who may look similar on the surface often want and respond to completely different things.

Εικόνα 5. Κατά το δόγμα της CA, η συμπεριφορά επηρεάζει τη ψήφο. Σύμφωνα με το μοντέλο που σχεδίασε η CA και το οποίο περιλαμβάνει από 4.000 έως 5.000 ατομικά στοιχεία, βοηθά στην πρόβλεψη της προσωπικότητας του κάθε ενήλικα στις Η.Π.Α. Η προσωπικότητα ορίζει τη συμπεριφορά. Και η συμπεριφορά επηρεάζει τη ψήφο <https://pt.slideshare.net/GMline/the-power-of-big-data-and-psychographics-in-the-electoral-process>

Η παραπάνω φωτογραφία παρουσιάζει δύο άνδρες – ψηφοφόρους με φαινομενικά ίδια χαρακτηριστικά (ηλικία – οικογενειακή κατάσταση – εισόδημα – ειδησεογραφική προτίμηση). Ωστόσο με βάση την ανάλυση των ψυχικών χαρακτηριστικών τους, τα οποία γίνονται γνωστά από το περιεχόμενο των αναρτήσεων και των προτιμήσεών τους, μέσω του απλού Like, συλλέγονται πληροφορίες και προσδιορίζονται οι τρόποι σύμφωνα με τους οποίους πρέπει να γίνει η προσέγγιση που θα είναι ικανή να μεταβάλλει την εκλογική τους συμπεριφορά. Αυτή ήταν η αποστολή της Cambridge Analytica στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές.

4.3 Τα προσωπικά δεδομένα στο διαδίκτυο

Οι πόλεμοι για τα προσωπικά δεδομένα έχουν ξεκινήσει. Όπως ανέφερε το πρώην υψηλόβαθμο στέλεχος της Cambridge Analytica, Brittany Kaiser⁴³ σε συνέντευξή της μετά τις αποκαλύψεις που πραγματοποίησε ενώπιον της επιτροπής σχετικά με τη δραστηριότητα της εταιρείας στην προεκλογική καμπάνια του Trump: “οι μεγάλες τεχνολογικές εταιρείες μετατρέπονται σε ψηφιακές κλεπτοκρατίες”. Η ίδια παραδέχτηκε επίσης πως τεχνολογικές εταιρείες, όπως η

⁴³ Brittany Kaiser ή Μπρίτανι Κάιζερ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 67.

Facebook, η Google, η Amazon και η Tesla είναι οι πλουσιότερες παγκοσμίως και αυτές οι οποίες διαθέτουν πλέον την μεγαλύτερη αξία. Αυτό προκύπτει από το γεγονός πως η αξία των προσωπικών δεδομένων ξεπέρασε την αντίστοιχη του πετρελαίου. Και η πολυτιμότητα των εταιρειών αυτών έγκειται ακριβώς στο γεγονός πως εκμεταλλεύονται τα στοιχεία των χρηστών τους (Meredith, 2018). Μάλιστα από στοιχεία του ντοκιμαντέρ προκύπτει πως σχεδόν όλα τα έσοδα του Facebook προέρχονται από τη νομιματοποίηση των προσωπικών δεδομένων των ανθρώπων που το χρησιμοποιούν.

Μήπως έχει έρθει η στιγμή να αντιμετωπίσουμε τα προσωπικά μας δεδομένα και τις ατομικές μας πληροφορίες ως αναφαίρετα δικαιώματά μας και να τα διαχειριζόμαστε όπως συμβαίνει με την περιουσία μας (Watson, 2018); Αυτό είναι το ερώτημα που προκύπτει μετά την αποκάλυψη του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν οι προσωπικές πληροφορίες αμερικανών ψηφοφόρων το 2016 και απασχολεί ήδη την ακαδημαϊκή κοινότητα (Chang, 2018). Ο καθηγητής David Carroll⁴⁴ ο οποίος παράλληλα με την αποκάλυψη του σκανδάλου της Cambridge Analytica έδωσε τον δικό του αγώνα με αίτημα την επιστροφή των προσωπικών του δεδομένων στα χέρια του ανέφερε πως «η μόνη εξουσία που έχουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι πως διαθέτουν πρόσβαση στα προσωπικά μας δεδομένα».

Αυτό που συνέβη στην περίπτωση του Brexit με το κίνημα Leave.EU και στις αμερικανικές εκλογές με το φαινόμενο Donald Trump ήταν απλώς οι κορυφές του παγόβουνου. Οι συνέπειες που έγιναν αντιληπτές σε όλους τους πολίτες παγκοσμίως. Είχε προηγηθεί εμπλοκή στις CA σε μία σειρά χωρών και εκλογικών διαδικασιών οι οποίες δεν έγιναν ευρέως γνωστές. Χώρες όπως η Μαλαισία, η Λιθουανία, η Ρουμανία, η Γκάνα, η Νιγηρία, η Κένυα και το Τρινιντάντ και Τομπάκο στην περίπτωση του οποίου το κατασκευασμένο κίνημα “Do So” συνέβαλλε στην αποχή των έγχρωμων νέων ψηφοφόρων και οδήγησε το τοπικό κόμμα Ινδιάνων στην ανατροπή και την τελική εκλογική νίκη.

Όσο η τεχνολογία προχωρά με αμείωτη ένταση, ο κόσμος δεν είναι σε θέση να την κατανοήσει εντελώς (Seth, 2018) Είναι πλέον προϊόν. Δεν μελετά τους όρους και τις προϋποθέσεις της δωρεάν συνδεσιμότητας, παράμετροι που αφορούν τον καθένα, καθότι περιγράφουν τους τρόπους επεξεργασίας και διαχείρισης των προσωπικών μας δεδομένων. Το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ανταγωνίζονται για την προσοχή μας και εφόσον την κατακτήσουν έπαθλο αποτελούν τα προσωπικά μας δικαιώματα, τα οποία τα προσφέρουμε απλόχερα. Είναι

---

⁴⁴ David Carroll ή Ντέιβιντ Κάρολ (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 67.

αδιανόητη η ευκολία και η άνεση με την οποία παρέχουμε προσωπικές πληροφορίες, όπως το ίδιο αδιανόητη είναι και η διαδρομή που ακολουθούν και καταλήγουν σε υπηρεσίες που δεν μπορούμε να φανταστούμε. Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός Προσωπικών Δεδομένων – GDPR είναι ένα ρυθμιστικό – κανονιστικό πλαίσιο, όχι όμως ικανό από μόνο του να αποτελέσει τον λύτη σε έναν πραγματικό τεχνολογικό γρίφο όπως θα δούμε και στα συμπεράσματα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5 : ΨΕΥΔΕΙΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

5.1 Εντοπισμός “ψευδών ειδήσεων” στην προεκλογική εκστρατεία του Ν. Τραμπ

Όπως έχει παρατηρηθεί ήδη από την τρίτη υποενότητα της τρίτης ενότητας πολλές ειδήσεις που διασκορπίστηκαν από αμφιβόλου ποιότητας ιστολόγια και παρόλα αυτά διατυπώθηκαν με τη βοήθεια των κοινωνικών μέσων στη ροή του διαδικτύου, αποτέλεσαν κατασκευασμένα γεγονότα, προϊόντα γνήσιας μυθοπλασίας. Αρκούσαν όμως προκειμένου να εμφανίσουν στην εκλογική συνείδηση του αμερικανοπύ ψηφοφόρου την εικόνα του Trump ως κατάλληλη για τα ηνία της διακυβέρνησης, τη στιγμή που η φρενοβλαβής, ψυχοπαθής, υπόδικη και ανεπαρκής Hilary ισοδυναμούσε κυριολεκτικά με μια κατάρα για το αμερικανικό έθνος (Blackburn, Grojean, Johnson, Uydess, 2018). Ο παρακάτω πίνακας συμπυκνώνει δείγματα αυτής της συμπεριφοράς του D. Trump και αποτιμά με θετικό και (αρνητικό για τους αντιπάλους του) το προστιθέμενο όφελος που απέσπασε ο ίδιος στην προσπάθειά του να επιτύχει την πολυπόθητη νίκη. Όπως άλλωστε και συνέβη. Εντοπίζουμε τις διαπιστωμένες προκατασκευασμένες – ψευδείς ειδήσεις” με την έννοια ότι πρόκειται για ειδήσεις που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την επαύριο της εκλογικής νίκης διαψεύστηκαν από τον ίδιο τον Πρόεδρο ή το επιτελείο του!

Fake News – Ψευδείς Ειδήσεις	Ερμηνεία Ειδήσεων – Σημειολογία Επίδραση στο εκλογικό ακροατήριο (+)
<i>Εμπόριο οπλισμού στον ISIS από την H. Clinton . . .</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Καχυποψία του εκλογικού ακροατηρίου έναντι της Hilary (-) - Η Δημοκρατική ηγεσία συναλλάσσεται με τους τρομοκράτες και τον μεγαλύτερο εχθρό του αμερικανικού λαού (-) - Προστιθέμενο όφελος για τον Trump, ο οποίος αποκαλύπτει τις ελιτίστικες διεφθαρμένες συμφωνίες στην πλάτη του αμερικανικού λαού (+)
	<ul style="list-style-type: none"> - Πλήγμα στο Δημοκρατικό Κόμμα και την υποψήφιά του (--)

<p><i>Ο Ομπάμα διέθετε πλαστό πιστοποιητικό γέννησης . . .</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Πρόκληση του ακραίου συντηρητικού συναισθήματος. Η εκδίκηση του «λευκού θυμωμένου άνδρα» (σκεπτικό: χθες μας κυβέρνησε ένας έγχρωμος, θα ανεχτούμε αύριο να μας κυβερνήσει μία γυναίκα;) (+)
<p><i>Ο Πάπας Φραγκίσκος ο Β' υποστήριξε την εκλογή του . . .</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Επίκληση του θρησκευτικού συναισθήματος. Πολύ σημαντική παράμετρος προκειμένου ένας ηγέτης να εξασφαλίσει ευρεία απόδοχή και να ενισχύσει τη λαϊκή εύνοια (+) - «Κλείνει το μάτι» προσβλέποντας σε υποστήριξη των Καθολικών πληθυσμών που κατοικούν τη χώρα (+)
<p><i>Η Hilary Clinton είχε αποκλειστεί από οποιαδήποτε ανάληψη δημόσιου αξιώματος . . .</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Καταγγελία της διεφθαρμένης ελίτ που επιχειρεί παράνομα να κατακτήσει εξουσία και να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της (+) - Κατεβαίνει υποψήφια Πρόεδρος, αγνοώντας την δικαστική απόφαση – υποψίες για διαπλοκή (-+) - Πρέπει να αναλάβει ο ίδιος την εξουσία για να επαναφέρει την τάξη (+)

Πίνακας 1. **Πληροφορίες και Στοιχεία** από τις ερευνητικές εργασίες (Γκουντέλιας, 2018 και Λεμοντζή, 2018) Στον παραπάνω πίνακα καταγράφεται με πρόσημο θετικό και αρνητικό η επίδραση ως επί το πλείστον «ψευδών και προκατασκευασμένων ειδήσεων» που χρησιμοποιήθηκαν και που σε δεύτερο χρόνο επιβεβαιώθηκε – διαπιστώθηκε η μη εγκυρότητά τους. Ειδήσεις που ασφαλώς επηρέασαν το εκλογικό ακροατήριο και τη συμπεριφορά του στην κάλπη παραμονές των Προεδρικών Εκλογών. Με το πρόσημο (+) προσμετράται το άμεσο εκλογικό και πολιτικό όφελος που αποκίμισε ο υποψήφιος τότε Trump στη μάχη της κάλπης ενώ το πρόσημο (-) υπολογίζει το όφελος που είχε καταφέροντας πλήγματα στο κύρος του αντιπάλου του. Ο ίδιος κάλυψε αυτή την δημοσκοπική διαφορά που υπήρχε με την ασύδοτη διασπορά ψευδών ειδήσεων (ειδήσεις με συνομοσιολογικό περιεχόμενο, ανακρίβειες και βερμπαλισμούς) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Η πολιτική επικοινωνία επαναπροσδιορίστηκε ριζικά στην περίπτωση των αμερικανικών εκλογών του 2016. Σε αυτό συνέβαλλαν ποικίλοι λόγοι, όπως για παράδειγμα το γεγονός πως οι άνθρωποι και οι κοινωνίες διαφοροποίησαν τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουν την πολιτική. Επιπρόσθετα, η ανταγωνιστικότητα που χαρακτηρίζει τις κοινωνικές αλλά και τις διακρατικές σχέσεις, αλλά και η καχυποψία ενάντια στις ελίτ πολιτικές κάτι στοχοποίησε με την υποψηφιότητά του ο Trump ανέδειξε ταυτόχρονα και νέες μεθόδους, με την εργαλειοποίηση των προσωπικών δεδομένων και την παντελή απουσία ηθικών φραγμών πολιτική εκστρατεία, η οποία απέφερε τελικά την επικράτηση. Ήταν τέτοια η επίρεια και ο υποσυνείδητος βιασμός της λογικής κρίσης των ακορατών που δεν θα μπορούσε να μην σημειώσει αποτέλεσμα (Κουλούρη, 2018, σ. 19). Ασφαλώς κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του και αρκετούς μήνες μετά από την εκλογή του, ο νέος ένοικος του Λευκού Οίκου, Donald Trump, παραδέχτηκε την ύπαρξη των “προκατασκευασμένων ιστοριών” προσθέτοντας ασφαλώς την προσωπική του πινελιά. Στην περίπτωση της ανεπίσημης συνάντησης και των επαφών του γιου του, Donald Trump Junior⁴⁵, με Ρώσους αξιωματούχους, στον Πύργο Trump με στόχο την απόσπαση πληροφοριών για την πολιτική του αντίπαλο Η. Clinton. Ο ίδιος παραδέχτηκε πως ναι μεν δεν γνώριζε τίποτα για τη συνάντηση, αλλά ακόμη και με αυτό τον τρόπο, είναι μια πρακτική που στην πολιτική συνηθίζεται και θεωρείται νόμιμη (efsyn, 2018). Οι εκτιμήσεις περί νομιμότητας των πρακτικών αυτών είναι αλήθεια πως απέχουν έτη φωτός από τη σκληρή πραγματικότητα ωστόσο.

5.2 Ανάλυση των ψευδών ειδήσεων και η επιρροή στο κοινό (εξαπάτηση εκλογέων)

Σε ειδήσεις που είδαν το φως της δημοσιότητας μήνες έπειτα από την εκλογή Trump στις Ηνωμένες Πολιτείες, αναφέρθηκε πως το επιχειρησιακό κέντρο εξαπόλυσης ψευδών ειδήσεων βρισκόταν σε περιοχή της Βορείου Μακεδονίας. Σε εκείνο το σημείο λάμβανε χώρα η κατασκευή, η παραγωγή και η τροφοδότηση των ειδήσεων στην εγχώρια αμερικανική κοινή γνώμη από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Γκουντέλιας, 2018, σ. 3). Σε εκείνο το σημείο επομένως προσδιορίζεται ένα από τα βασικά όπλα στη φαρέτρα του επιτελείου του Αμερικανού Προέδρου στην απόπειρά του να επηρεάσει τις εκλογές και να εξαπατήσει το ακροατήριό του. Απομένει ωστόσο να αναλύσουμε αυτές τις ψευδείς ειδήσεις στη βάση τους ώστε να προσδιορίσουμε από ποιους ενορχηστρώθηκε η προσπάθεια, σε ποιους απευθυνόταν η

---

⁴⁵ Donald Trump Junior ή Ντοναλντ Τραμπ Τζούνιор (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 67.

στόχευση και ποιο ακριβώς ήταν το περιεχόμενό τους. Μελέτη σε πλήθος ειδήσεων, που αφορά πάνω από ένα εκατομμύριο ιστορίες που αναρτήθηκαν και δημοσιεύτηκαν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης από το διάστημα του Απριλίου 2015 και της ημερομηνίας των αμερικανικών εκλογών, δηλαδή της 8^{ης} Νοεμβρίου του 2016 κατέδειξαν πως ένα δεξιόστροφο μιντιακό σύμπλεγμα, το οποίο οργανώνεται γύρω από το δίκτυο της *Breitbart* του S. Bannon. Οι ιστορίες αυτές αναπτύχθηκαν σαν ξεχωριστό δίκτυο, σαν ένα απομονωμένο σύστημα μέσω μαζικής επικοινωνίας, εργαλαιοποιώντας μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως οχήματα προκειμένου να μεταδώσουν μια εξαιρετικά κομματική αντίληψη για το προφίλ του Ρεπουμπλικανού υποψηφίου στο εκλογικό ακροατήριο. Αυτό το υπέρ – Trump σύστημα όχι μόνο αμφισβήτησε την ατζέντα των παραδοσιακών μέσων αλλά συνέβαλλε εν πολλοίς στον επαναπροσδιορισμό της ευρύτερης ατζέντας των ίδιων παραδοσιακών μέσων μαζικής ενημέρωσης, όσον αφορά βεβαίως και την παρουσίαση της υποψήφιας των Δημοκρατικών, H. Clinton, με τις γνωστές συνέπειες ως προς την αντίληψη του προφίλ της από το εκλογικό ακροατήριο (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017).

Ο δεύτερος βραχίονας ήταν επιθέσεις του συστήματος δικτύων που προάσπιζαν τα συμφέροντα και προωθούσαν το προφίλ του Trump σε βάρος της ηθικής ακεραιότητας και του επαγγελματισμού των αντιτιθέμενων μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η κοινότητα αυτή που συστάθηκε ως μία απομονωμένη συλλογικότητα γνώσης, που μπορούσε να αποδείξει με την πιστή της υποστήριξη στον Trump, περιστατικά τα οποία ποτέ δεν είχαν συμβεί και με αυτό το τρόπο να συστηθεί ως υπηρέτης της αλήθειας, του αντί-ελίτ ακροατηρίου αλλά και ως πολέμιος των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης. Το οικοσύστημα αυτό μελετήθηκε ως κέντρο ενός ξεχωριστού δεξιού συστήματος, ιδιαίτερου συστήματος στα μέτρα του Αμερικανού υποψηφίου. Οι ιστορίες αναλύθηκαν, καθώς και τα links υπερασύνδεσής τους (πηγές) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Twitter καθώς και το συνολικό θεματικό και γλωσσολογικό πλαίσιο. Δημοσιοποιήθηκαν 25.000 πηγές στο διάστημα κατά την πορεία προς την κάλπη, με τη χρήση του Cloud⁴⁶ (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017).

Από τα ευρήματα προέκυψε ότι οι συνηθέστερες πηγές retweets από τον λογαριασμό του Αμερικανού Υποψηφίου @realDonaldTrump σε αντίθεση με τα αντίστοιχα retweets της @HilaryClinton διαμορφώνονται ως εξής:

@realDonaldTrump	@HilaryClinton
------------------	----------------

⁴⁶ Το Media Cloud μια πλατφόρμα ανοικτής πηγής για τη μελέτη οικοσυστημάτων των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που αναπτύχθηκε από το κέντρο Berkman Klein στο Harvard για το Διαδίκτυο και την κοινωνία σε συνεργασία με το κέντρο του MIT για τα αστικά μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Breitbart News	Huffington Post
The Hill	The Hill
New York Times	New York Times
Washington Post	Washington Post
CNN	CNN
Daily Caller	POLITICO
Washington Examiner	MSNBC
Getaway Pundit	NBC News
Fox News (ιστότοπος με απήχηση σε συντηρητικό ακροατήριο)	Vox
Donaldtrump.com	Hilaryclinton.com
Infowars	Politicus USA
Daily Mail	Salon
Truthfeed	Think Progress
New York Post	Daily News in
Investors	Mother Jones
The Right Scoop	Talking Points Memo
States Postal	Daily Beast
Conservative Tribune	Media Matters
	Daily Kos
	Raw Story

Πίνακας 2.⁴⁷ Στον παραπάνω πίνακα παρατίθενται τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.) από τα οποία οι λογαριασμοί των δύο ανθυποψηφίων στο twitter αντλούν και κοινοποιούν ειδησεογραφικό περιεχόμενο. Στη πρώτη περίπτωση παρατηρούμε πως ο Donald Trump μοιράζεται περιεχόμενο από διάφορα sites αμφιλεγόμενου κύρους. Από την ίδια λίστα ωστόσο βλέπουμε πως απουσιάζουν τα παραδοσιακά κρατικά ειδησεογραφικά sites. Σε αντίθεση με την περίπτωση της Hilary Clinton η οποία μοιράζεται και αντλεί το περιεχόμενο των κοινοποιήσεών της από sites, τα οποία ο Trump αποστρέφεται και αντιμετωπίζει με επιθετικότητα. Το CNN, το NYT και η Washington Post είναι ειδησεογραφικά πρακτορεία από τα οποία αντλούν και χρησιμοποιούν περιεχόμενο και οι δύο μονομάχοι. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η επιθετική ρητορική του D. Trump δεν στρέφεται εναντίον και αυτών. Παραμένουν χαρακτηριστικές οι δηλώσεις του εναντίον των NYT και του WP. Με κόκκινο χρώμα εμφανίζονται τα παραδοσιακά μέσα όπως το Huffington Post, το POLITICO, το MSNBC, το NBC News και το Vox τα οποία και έχουν βρεθεί στο «μάτι του κυκλώνα» από τον Ρεπουμπλικάνο Υποψήφιο. Μία εκδοχή θέλει τον Trump να κοινοποιεί περιεχόμενο των NYT, WP και των Fox News με στόχο να τοποθετηθεί επί της ειδήσης, να καυτηριάσει, να σχολιάσει αλλά και να αμφισβητήσει το κύρος τους.

⁴⁷ **Με στοιχεία και πληροφορίες** από το πόνημα των Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman E, (2017) με τίτλο: “Μελέτη: Το Δεξιό Μιντιακό Οικοσύστημα που καθοδηγεί η Breitbart άλλαξε την ευρύτερη ατζέντα των Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης” (Βλ. Περιεχόμενα – Βιβλιογραφικές Παραπομπές).

Το δίκτυο *Breitbart News* προωθούσε την υποψηφιότητα Trump χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία δεν έχουν χρησιμοποιηθεί έως τώρα. Η έντονα κομματική επίθεση με την παντελή απουσία ηθικών φραγμών, στοχεύοντας όχι μόνον πολιτικούς αντιπάλους αλλά επιπρόσθετα και μέσα τα οποία δεν τάσσονταν υπέρ της υποψηφιότητας Trump. Το επαναλαμβανόμενο μοτίβο συνομοσίας, διαφθοράς και προδοσίας είναι ξεκάθαρο (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017). Ως προς τις τεχνικές με τις οποίες είναι δυνατό να εξαπατηθεί το κοινό και δη το εκλογικό σώμα είναι σαφές πως είναι οι «ψευδείς ειδήσεις».

Ειδικότερα το δίκτυο *Breitbart News* μερίμνησε ώστε να αποπροσανατολίσει το εκλογικό ακροατήριο με ανεπιβεβαίωτες φήμες και επιδερμικούς ανεδαιφικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι βρήκαν απήχηση σε μία αρκετά μεγάλη μάζα ευκολόπιστων, αλλά και γενικότερα σε αρκετά μεγάλη μερίδα του αμερικανικού εκλογικού ακροατηρίου, οι οποίοι λάμβαναν το ερέθισμα της είδησης χωρίς να προχωρούν σε περαιτέρω διασταύρωση εγκυρότητάς της, όσο εξωφρενικό και ταυτοχρόνως εξόφθαλμα ψευδές κι αν ήταν αυτό (Uberti, Vernon, 2017). Οι τακτικισμοί του μιντιακού δικτύου διασποράς ψευδών ειδήσεων με αποκλειστικό στόχο την εξαπάτηση των εκλογέων συνέβαινε με συκοφάντηση και δήθεν αποκάλυψη με αποκλειστικά ρεπορτάζ, ειδήσεων σχετικά με το ήθος και τη δράση ανθυποψηφίων του Trump ακόμη και κατά τη διάρκεια των εσωκομματικών εκλογών στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, όπως για παράδειγμα με τον Marco Rubio⁴⁸. Το δίκτυο διέρρηξε πληροφορίες σχετικά με το αντίπαλο, στον χώρο των συντηρητικών, δίκτυο Fox News, πως συνεργάστηκε με τον Marco Rubio ώστε να προσφέρει αμνηστία στους παράτυπους μετανάστες ή πως το αντί – Trump διαδίκτυο με χρηματικούς πόρους από το Fox News στηρίζει τις ομάδες που ζητούν «ανοικτά σύνορα» (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017). Η επανάληψη πανομοιότυπων ειδήσεων, με τον μανδύα της θεωρίας συνομοσίας, διαφθοράς και προδοσίας από ανθυποψήφιο και μέσο μαζικής ενημέρωσης που πρόσκειντο στην συντηρητική παράταξη εκτίναξε τα ποσοστά δημοφιλίας και αποδοχής του Trump μεταξύ των συντηρητικότερων οπαδών της παράταξης (G.O.P.). Θεωρήθηκε πως αυτός αποκλειστικά εκπροσωπούσε τη γνήσια συντηρητική πτέρυγα της παράταξής του, ανόθευτη και πιστή στις επιθυμίες του «λευκού θυμωμένου άνδρα» (Μουρ, 2016: efsyn).

Τελικώς, το σκληροπυρηνικό συντηρητικό ενδιαφέρον για το «αφορισμένο» μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο δίκτυο Fox News, ζωντάνεψε και πάλι, μετά το πέρας των προκριματικών εκλογών και παραμονές της τελικής αναμέτρησης. Το Fox News πλέον εμφανίστηκε

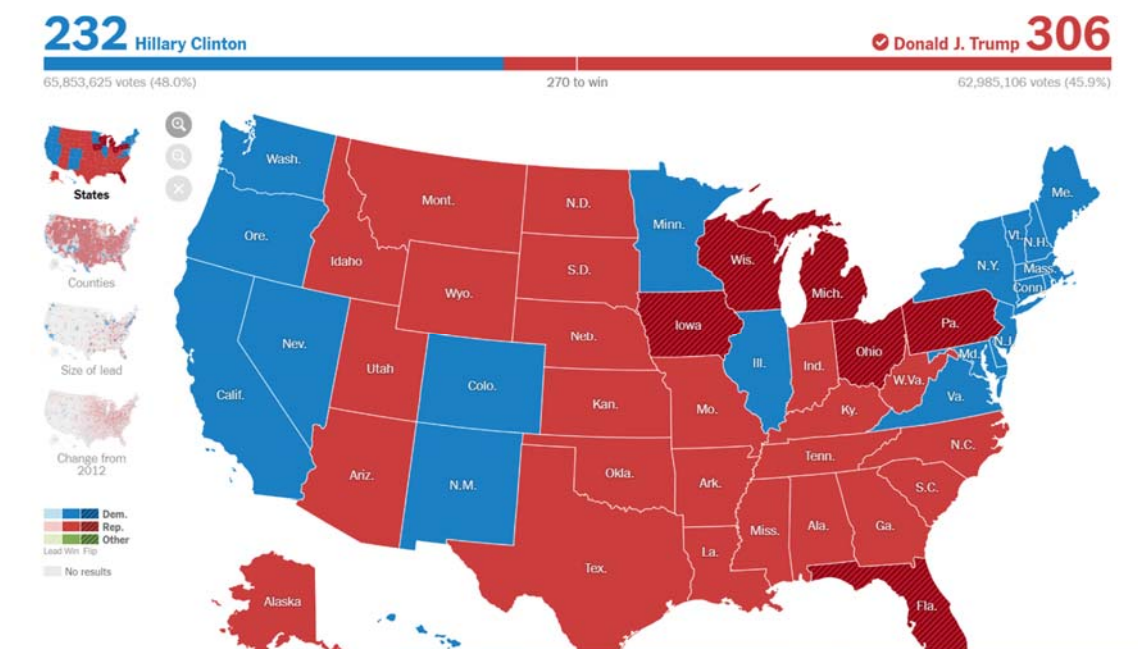
⁴⁸ Marco Rubio ή Μάρκο Ρούμπιο (στην Ελληνική): Η επεξήγηση του όρου προσφέρεται στο «Παράρτημα» σελίδα 67.

περισσότερο συνδεδεμένο με το μντιακό συγκρότημα της Breitbart και το υπόλοιπο μπλοκ που εκπροσωπούσε τη δεξιά. Από εκείνο περίπου το σημείο ξεκίνησε ο ολοκληρωτικός πόλεμος εναντίον των παραδοσιακών μέσων μαζικής ενημέρωσης από τους ριζοσπαστικούς ιστότοπους που υποστήριζαν την υποψηφιότητα Trump (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017). Το Facebook και το Twitter σχεδόν κατακλυσμικά κυριεύθηκαν από δημοσιεύσεις και κοινοποιήσεις περιεχομένου από το Infowars, το Truthfeed και το Ending the Fed, τα οποία αυτομάτως μεταβλήθηκαν μέχρι το τέλος της εκλογικής αναμέτρησης τα κυριότερα ριζοσπαστικά μέσα με μνημειώδεις και υπέρ – Trump τοποθετήσεις. Ενδεικτικά το Ending the Fed, διέσπειρε μία στις δύο ψευδείς ειδήσεις – ιστορίες για τις εκλογές, και ταυτόχρονα ήταν η κυρίαρχη πλατφόρμα σε κοινοποιήσεις περιεχομένου στο Facebook. Αξιοσημείωτο γεγονός πως έναν μήνα πριν τις εκλογές αποτελούσε έναν από τους τρεις κορυφαίους σε δημοφιλία δεξιούς ιστότοπους στο ίδιο μέσο κοινωνικής δικτύωσης, με το Truthfeed και το Breitbart, αν και παρακλάδι του τελευταίου.

Η ιστορία που κατέγραψε την μεγαλύτερη απήχηση διέρρευσε τον Οκτώβριο του 2016 και αναφερόταν στην αποκάλυψη εμπιστευτικού mail της Hilary Clinton το οποίο υποννοούσε σχέσεις και συνεργασία με το Ισλαμικό Κράτος (ΙΚ) με χαρακτηριστικό τίτλο *«Τελείωσε, το ISIS, e-mail της Hilary μόλις διέρρευσε, και είναι χειρότερο από ότι θα μπορούσε κανείς να φανταστεί»*. Το Infowars επίσης, ανήρτησε σειρά δημοσιεύσεων με πληροφορίες πως η Σαουδική Αραβία αποτελούσε χρηματοδότη της καμπάνιας της Clinton. Μάλιστα σε συγκεκριμένα άρθρα, την εξομολόγηση πραγματοποιούσε Σαουδάραβας πρίγκηπας. Αυτός το μείγμα ισχυρισμών και δημοσιεύσεων, το οποίο συνδέεται με μία κατάφωρη παραβίαση της στοιχειώδους λογικής σχετίζεται με το δίκτυο Breitbart, τη «μήτρα» όλων των θυγατρικών καναλιών πληροφόρησης και διασποράς ψευδών ειδήσεων (Benkler, Faris, Roberts, Zuckerman, 2017). Αυτή η πρακτική με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, βιασμού της λογικής, τοποθέτησης στο προσκήνιο επαναλαμβανόμενων ανακρίβειών και αναληθειών τροφοδοτούν τη βάση που συνδέεται με την εξαπάτηση των Αμερικανών εκλογέων με την συμβολή στον σχηματισμό μιας κοινώς αποδεκτής πεποίθησης σχετικά με το τι πραγματικά συμβαίνει. Πεποίθηση που είναι στην παραγματικότητα, παραπλανητική και ψεύτικη (Uberti, Vernon, 2017).

5.3 Η επίδραση των στοχοποιημένων “Ψευδών Ειδήσεων” στο τελικό αποτέλεσμα

Κλείνοντας το βασικό τμήμα της ερευνητικής απόπειρας, θα επιχειρήσουμε μία αποτίμηση του τελικού εκλογικού αποτελέσματος με βάση μία φωτογραφία – χάρτη, των επίσημων αποτελεσμάτων της 8^{ης} Νοεμβρίου του 2016. Την ημέρα που ο Ρεπουμπλικάνος υποψήφιος, «έβαψε» τον εκλογικό χάρτη στο κόκκινο χρώμα, κέρδισε την Προεδρία με πολύ λιγότερες ψήφους από την πολιτική του αντίπαλο ωστόσο.

Εικόνα 6. Screenshot από τους New York Times – NYT (<https://www.nytimes.com/elections/2016/results/president>) (2016). Ο χάρτης απεικονίζει με λεπτομέρειες και ακρίβεια ψήφων την τελική έκβαση υπέρ του Trump. Ο Αμερικανός μεγιστάνας κατόρθωσε κάτι πρωτόγνωρο. Κέρδισε την Προεδρία, με σχεδόν τρία εκατομμύρια λιγότερες ψήφους από αυτές που συγκέντρωσε η πολιτική του αντίπαλος, Hilary Clinton και ως εκ τούτου, με χαμηλότερο εκλογικό ποσοστό. Με 62,985,106 ψήφους και ποσοστό 45,9% έναντι 65,853,625 ψήφων και 48% ποσοστού αντίστοιχα. Κατόρθωσε όμως την ίδια στιγμή να αποσπάσει από τους Δημοκρατικούς έξι πολιτείες κλειδιά και ως προς την σπουδαιότητα, ως προς τον συμβολισμό αλλά και ως προς την βαρύτητα εκλεκτόρων. Το λεγόμενο flip – effect. Με σκούρο κόκκινο χρώμα απεικονίζονται στο χάρτη οι Εκλογικές Περιφέρειες που άλλαξαν χέρια και κατέληξαν στον Αμερικανό μεγιστάνα. Πρόκειται για τις Πολιτείες της Φλόριντα, την Πενσίλβανια, το Οχάιο, το Μίσιγκαν, το Ουινσκόνσιν και την Αϊόβα. Οι Δημοκρατικοί στον αντίποδα, δεν κατόρθωσαν να εκπορθήσουν καμία κόκκινη πολιτεία.

Σαφώς και στο Infographic των NYT παρέχονται ακόμη περισσότερες λεπτομέρειες οι οποίες συνδέονται με τα όσα παραθέσαμε σε προηγούμενες ενότητες. Ο πόλεμος των «ψευδών ειδήσεων» αλλά και η συστηματική στόχευση των αναποφάσιστων σε κομβικές εκλογικές περιφέρειες λειτούργησαν (Γκουντέλιας, 2018, σ. 2). Η υποψηφιότητα Trump στηρίχθηκε πολύ από τη λεγόμενη «μυστική ψήφο». Κάτι που ασφαλώς συνιστούσε μέρος της ευρύτερης στρατηγικής της ομάδας Trump (Parkinson, 2017). Αυτή η εκδοχή της ψήφου απευθύνεται στους αναποφάσιστους, στους ευκολόπιστους και όσους τελικά ψήφισαν κάτι αντίθετο από

εκείνο που αρχικώς δήλωναν πως θα ψηφίσουν. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα των «ψευδών ειδήσεων».

Ενδεικτικά, από τις Πολιτείες που άλλαξαν χέρια ο D. Trump κέρδισε 99 εκλέκτορες. Στη Φλόριντα εξασφάλισε και τους 29 εκλέκτορες με οριακό ποσοστό 48,6% έναντι 47,4%, όπως και στο Μίσιγκαν εξασφάλισε και τους 16 εκλέκτορες της Περιφέρειας με 0,3% υψηλότερο ποσοστό από την Clinton, δηλαδή με κάποιες εκατοντάδες ψήφους περισσότερες.

Η δουλειά που έκανε το μιντιακό οικοσύστημα που κάλυψε την εκστρατεία του Ρεπουμπλικάνου ήταν καταπληκτική. Οι «προκατασκευασμένες ιστορίες» που διαδόθηκαν ευρέως και υπέρ του Donald Trump, αναρτήθηκαν στο Facebook 30.000.000 φορές ενώ οι προ Κλίντον ψεύτικες ειδήσεις αναρτήθηκαν μόλις 7.600.000 εκατομμύρια φορές. Αυτό αντιστοιχεί σε συχνότητα 760 εκατομμυρίων χρήσεων ενός χρήστη που επισκέπτεται το διαδίκτυο και βλέπει μία ψεύτικη δημοσίευση, ή περίπου 3 ψεύτικες ιστορίες ανά Αμερικανό ψηφοφόρο – χρήστη – πολίτη (Γκουντέλιας, 2018: 5). Πολλοί σχολιαστές υποστήριξαν ότι ο Donald Trump, δεν θα είχε εκλεγεί αν δεν είχε κάνει χρήση των ψευδών ειδήσεων και δεν είχε επηρεαστεί από αυτά η πρόθεση ψήφου των ψηφοφόρων. Με αν ωστόσο δεν έχει γραφεί ποτέ η πολιτική ιστορία και δεν έχει μεταβληθεί ποτέ ο ρους της.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6 : ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΨΕΥΔΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

6.1 Τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου

Καθώς βαίνουμε προς την ολοκλήρωση της ερευνητικής προσπάθειας είναι στιγμή να θέσουμε προς συζήτηση, τρόπους και τεχνικές αντιμετώπισης του φαινομένου διασποράς «ψευδών ειδήσεων». Τη δεδομένη χρονική συγκυρία δεν υφίσταται κάποιο ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο που να ορίζει ρητά τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου. Η αντιμετώπιση είναι μία διαδικασία που εναπόκειται είτε στην ατομική, είτε στην συλλογικά οργανωμένη πρωτοβουλία, εκπεφρασμένη επίσης από τον κόσμο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Αφενός, προκύπτει πως σαν μονάδα το άτομο οφείλει να καλλιεργήσει τα ποιοτικά στοιχεία της κριτικής του ικανότητας, κάτι που είναι πιο αναγκαίο από ποτέ, αν αναλογιστεί κανείς πως ο μέσος χρήστης αναδημοσιεύει μία είδηση διαβάζοντας απλώς τον τίτλο της είδησης και χωρίς να έχει μελετήσει προηγουμένως το περιεχόμενό της (μάλιστα σε ποσοστό 6/10 (University of Columbia, 2018). μέσος χρήστης – άτομο οφείλει να χρησιμοποιήσει όλα τα εργαλεία που έχει στη διάθεσή του, εκτός από την κριτική ικανότητα, την ικανότητα αντίληψης και διασταύρωσης της εγκυρότητας μιας πληροφορίας, καθώς επίσης να επιστρατεύσει και την επιφυλακτικότητά του απέναντι σε οποιοδήποτε περιεχόμενο βρίθει παραπληροφόρησης και παραπλανητικών στοιχείων. Ακόμη και εάν επανέλθουμε στο αρχικό σκεπτικό, διαβάζοντας τους τίτλους αρκεί και μόνο η δομή του, προκειμένου ένας αναγνώστης να υποψιαστεί εάν πρόκειται για αληθή ιστορία ή μία προκατασκευασμένη «νουβέλα». Ενδεικτικά, οι παραπλανητικοί τίτλοι είναι γραμμένοι σε έντονη γραφή, με κεφαλαία γράμματα, ενώ συνήθως συνοδεύονται από έντονα σημεία στίξης, όπως τα θαυμαστικά. Επιπρόσθετα μία ψευδής ιστορία μπορεί να γίνει αντιληπτή από το περιεχόμενό της, την ορθογραφία της, την άρθρωση του λόγου, τις πηγές που απαντώνται στο τέλος της, ακόμη και από το url του ιστολογίου που την έχει κοινοποιήσει. Εάν δηλαδή αυτό εμφανίζει κάποια φαινομενική συγγένεια με κάποιο παραδοσιακό μέσο, ή εάν υπάρχει η αναφορά σε blogspot (Λεμοντζή, 2018: 77 – 79).

Αφετέρου και ενώ, κατά τη προεκλογική περίοδο στις Ηνωμένες Πολιτείες έκαναν την εμφάνισή τους πλήθος ψεύτικων και παραπλανητικών ιστολογίων, την ίδια στιγμή μια σειρά από πρωτοβουλίες που δημιουργήθηκαν όπως το *snopes* και το *Politifact*, επιδόθηκαν σε μία απόπειρα «φιλτραρίσματος» της εγκυρότητας ύποπτων δημοσιευμάτων και ειδήσεων αλλά και αποκατάστασης της πραγματικότητας (Λεμοντζή, 2018: 74). Αυτή είναι μία απάντηση της

διαδικτυακής παγκόσμιας κοινότητας στο φαινόμενο των “ψευδών ειδήσεων”. Να θυμίσουμε πως και στην Ελλάδα υφίστανται παρόμοια ιστολόγια τα οποία λειτουργούν ως Fast Checkers, όπως για παράδειγμα τα *Ελληνικά Hoaxes*. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Έλληνας ερευνητής Βαλεντίνος Τζέκας⁴⁹, επινόησε έναν αλγόριθμο, ο οποίος πληροφορεί με πολύ υψηλή ακρίβεια εάν μία είδηση είναι παραπλανητική ή γνήσια. Το λεγόμενο *fighthoax*⁵⁰ είναι μία πλατφόρμα δικής του εμπνεύσεως που έχει την ικανότητα να πληροφορεί τον αναγνώστη πέραν του γεγονότος του εάν το περιεχόμενο μιας είδησης είναι ψεύτικο, επιπλέον από ποιον έχει γραφεί η πληροφορία, το υπόβαθρο του συγγραφέα, το ιδεολογικό υπόβαθρο του ιστολογίου που φιλοξενεί την ιστορία, καθώς και πληροφορίες που αφορούν τη ρητορική και την άρθρωση του κειμένου. Ταυτόχρονα, προτείνει και άρθρα πάνω σε αυτό το ζήτημα, τα οποία υποστηρίζουν αντικρουόμενη γνώμη προκειμένου ο αναγνώστης να αποκτήσει σφαιρικότητα πάνω σε ένα ζήτημα (Λεμοντζή, 2018: 75). Άλλες πλατφόρμες με παρόμοια χρήση και στόχευση είναι το *W.O.T*⁵¹, η ομάδα *DROG*⁵² που απαρτίζεται μεταξύ των άλλων και από ακαδημαϊκούς και ερευνητές, καθώς και το *InVid*⁵³.

6. 2. Προστασία των προσωπικών δεδομένων χρηστών στο διαδίκτυο

Η προστασία των προσωπικών πληροφοριών στο διαδίκτυο έχει καταστεί ένας δυσεπίλυτος γρίφος για δυνατούς λύτες. Η πρώτη αρκετά επιτυχημένη απόπειρα παρατηρήθηκε. Τον Απρίλιο του 2016, σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρατηρήθηκε η πρώτη νομοθετική απόπειρα (Κανονισμός – ΕΕ) 2016/679 για την προστασία και την κατοχύρωση των προσωπικών δεδομένων, από άτομα, οργανισμούς ή επιχειρήσεις, οι οποίοι έχουν στην κατοχή τους μεγάλες δεξαμενές προσωπικών πληροφοριών πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις οποίες και χρησιμοποιούν ή επεξεργάζονται χωρίς τη συναίνεσή τους. Στο εξής και με βάση τις κανονιστικές διατάξεις του νέου κανονισμού, ο όρος «επεξεργασία» καλύπτει ένα πολύ ευρύτερο φάσμα επεξεργασίας που μπορούν να υποστούν προσωπικές πληροφορίες, είτε με χειροκίνητα είτε με αυτοματοποιημένα μέσα (EUROPA EU, 2016: GDPR). Ενδεικτικά ο όρος επεξεργασία περιλαμβάνει μία σειρά ενεργειών όπως συλλογή, κατοχή, καταχώριση, αποθήκευση, προσαρμογή ή μεταβολή, ανάκτηση και αναζήτηση πληροφοριών, χρήση, μεταβίβαση, διαγραφή και υπό συγκεκριμένες συνθήκες ακόμη και καταστροφή αυτών

⁴⁹ Βαλεντίνος Τζέκας: Η επεξήγηση του όρου είναι διαθέσιμη στο «Παράρτημα» σελίδα 68.

⁵⁰ <http://fighthoax.com/>

⁵¹ WEB OF TRUST: <https://www.mywot.com/>

⁵² DROG: <https://aboutbadnews.com/>

⁵³ InVid: <https://www.invid-project.eu/tools-and-services/invid-verification-plugin/>

(EUROPA EU, 2016: GDPR). Σχεδόν τέσσερα έτη μετά, παρατηρούμε πως ναι μεν πρόοδος έχει επιτευχθεί, αλλά η παραχώρηση με ένα μόλις κλικ συναίνεσης σε μακροσκελείς forms of consent απενοχοποιεί τα άτομα, τις οργανώσεις και τις εταιρείες από την ευθύνη επεξεργασίας των προσωποποιημένων πληροφοριών και εξακολουθεί να διαιωνίζει μία δυσοίωνη κατάσταση.

Σε χώρες, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, η νομοθετική πρωτοβουλία έχει κατοχυρώσει στοιχειωδώς το δικαίωμα της προστασίας των προσωπικών πληροφοριών, πάραυτα σημαντική είναι ακόμη η διαδρομή που πρέπει να καλυφτεί στη πορεία προς την πλήρη και αναμφισβήτητη κατοχύρωση. Στη Γαλλία ήδη από τις αρχές του 2018, η κυβέρνηση υπό τον E. Macron ξεκίνησε μία προσπάθεια να καταπολεμήσει τις “προκατασκευασμένες ιστορίες”. Κατέθεσε νομοσχέδιο το οποίο είχε ως πρωταρχικό στόχο την διαφάνεια. Σε αυτό το πνεύμα όλα τα ιστολόγια υποχρεώνονται να γνωστοποιούν τους χρηματοδότες τους, ενώ ορίστηκε και πλαφόν στο όριο της χρηματοδότησης. Σε περιπτώσεις διαπιστωμένης διασποράς προκατασκευασμένων και ψευδών δημοσιευμάτων, οι αρχές αφαιρούν το επίμαχο υλικό ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπεται ακόμη και κλείσιμο του site εκτός της προβλεπόμενης διαδικασίας «μπλοκαρίσματος» της σελίδας (Γκουντέλιας, 2018: 31 – 32). Προς το παρόν το νομοσχέδιο δεν έχει κατακυρωθεί από την Επιτροπή Νομοθεσίας της Γαλλικής Γερουσίας με το αιτιολογικό πως: *«είναι αδύνατο να δοθεί εξουσία σε κάποιον προκειμένου να ορίζει ποια πληροφορία είναι ορθή και ποια όχι»*. Στη Γερμανία αυτή τη φορά, τον Ιούνιο του 2017 το Bundestag ψήφισε νομοσχέδιο το οποίο τέθηκε σε άμεση εφαρμογή μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Το σχέδιο νόμου προέβλεπε πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με περισσότερους από δύο εκατομμύρια ακόλουθους είναι αντιμέτωπα με τον κίνδυνο προστίμου από πέντε έως δέκα εκατομμύρια ευρώ εάν δεν αφαιρούν εντός 24 ωρών παραπλανητικό περιεχόμενο, ψευδείς ιστορίες ή εγκληματικό περιεχόμενο. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι δημοσιεύσεις που περιλαμβάνουν ρητορική μίσους. Ο νόμος NetzGD κωδικοποιεί τους κανόνες συμμόρφωσης που αφορούν τους διαχειριστές και τους υπεύθυνους λειτουργίας των μεγάλων δικτύων – μέσων μαζικής ενημέρωσης με μεγάλη ισχύ επιρροής της δημόσιας σφαίρας. Τα κοινωνικά δίκτυα σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία της χώρας υποχρεούνται να υποβάλλουν ανά τρίμηνο έκθεση που να περιλαμβάνει αναλυτικά τη διαχείριση των καταγγελιών σχετικά με το ποινικά κολάσιμο ανηρτημένο περιεχόμενο. Σημαντική παράμετρο αποτελεί το γεγονός πως ο ορισμός των κοινωνικών δικτύων περιλαμβάνει και κλειστές κοινότητες μελών – χρηστών εντός των οποίων ανταλλάσσεται περιεχόμενο (Γκουντέλιας, 2018: 32 – 33).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά παρατηρούμε πως οι όροι της πολιτικής επικοινωνίας έχουν επαναπροσδιοριστεί ριζικά. Περιστατικά όπως το Brexit, αλλά ιδίως η ανάδειξη του D. Trump στον Προεδρικό θώκο (ως κορυφαία εξέλιξη) με τις ζυμώσεις που έλαβαν χώρα και προηγήθηκαν σε επικοινωνιακό πεδίο, με αιχμή του δόρατος τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θέτουν διλήμματα και δημιουργούν κινδύνους και απειλές με ασύμμετρα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Πλέον ο ιδιωτικός μας αλλά και ο πολιτικός μας βίος και κατ' επέκτασιν και οι πολιτικές μας αποφάσεις απειλούνται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Εμφανίζονται επιρρεπείς στους διαχειριστές των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, οι οποίοι στο βωμό της κερδοφορίας δεν διστάζουν να επιτρέψουν στρεβλές και προβληματικές διαχειρίσεις και ενέργειες.

Από τις εφαρμογές που χρησιμοποιούμε καθημερινά και μέσα στις οποίες διοχετεύουμε δίχως κανέναν ενδοιασμό, πολλές λεπτομέρειες και σωρεία προσωποποιημένων και ευαίσθητων πληροφοριών. Κοινό τόπο αποτελεί το γεγονός πως οφείλουμε να καταστήσουμε πιο φειδωλοί στη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, πιο σκεπτόμενοι και ιδίως να αναλογιστούμε το μέγεθος της νέας πρόκλησης. Τα προσωπικά δεδομένα μπορούν να διαμορφώσουν την επερχόμενη παγκόσμια επανάσταση. Μπορούν επίσης να σηματοδοτήσουν την πορεία προς την κατάκτηση ενός ακόμη θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος. Της διάθεσης και της κυριότητας της περιουσίας μας. Μιας περιουσίας που απαριθμεί πλέον σε data. Και αυτό είναι κάτι που συνιστά μια πραγματική τομή.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Από τα ευρήματα προκύπτει πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα έχουν συνεχώς αυξανόμενη σημασία και ρόλο στις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις για τα επόμενα έτη. Οι πολιτικές καμπάνιες καταλαμβάνουν χώρο και χρόνο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ο δημόσιος διάλογος διενεργείται σε αυτά και πλέον ακόμη και η καρδιά της δημοκρατίας, με το σύστημα μιας άτυπης και απλοποιημένης ψηφοφορίας μπορεί να χτυπήσει στο διαδίκτυο. Πόσες αλήθεια δημοσκοπήσεις γνώμης βλέπουμε να ξεπροβάλλουν καθημερινά και να ξεπηδούν στα ψηφιακά μέσα ζητώντας τη γνώμη του κοινού για το τάδε ή το δείνα θέμα.

Την ίδια στιγμή που δεν πρέπει ωστόσο να παραγνωρίζεται το γεγονός πως παρά την απήχησή τους και τη σημαντικότητά τους στην καθημερινότητα των πολιτών σε όλο το κόσμο, εγκυμονούν όπως έγινε αντιληπτό από την περίφημη υπόθεση της Cambridge Analytica, κινδύνους με συνέπειες απόλυτα καταστροφικές για τη δημόσια και προσωπική ασφάλεια. Αμφισβητείται το κατά πόσο είναι δόκιμο να συλλέγονται τα προσωπικά δεδομένα των χρηστών για οποιαδήποτε χρήση ακόμη και για λόγους ασφαλείας και πως νοείται η ασφάλεια όταν παραβιάζεται καθημερινά με χαρακτηριστικό υπόδειγμα τις εξατομικευμένες διαφημίσεις που προβάλλονταν στους ατομικούς λογαριασμούς 87 εκατομμυρίων χρηστών παραμονές των Αμερικανικών Προεδρικών Εκλογών.

Σημαντικό εύρημα αποτελεί επίσης το γεγονός πως με βάση του συσχετισμούς και το εκλογικό αποτέλεσμα που διαμορφώθηκε την 8^η Νοεμβρίου του 2016, το οποίο υπήρξε προϊόν γενικευμένης εξαπόλυσης ψευδών ειδήσεων προς το εκλογικό ακροατήριο – πολίτες – ψηφοφόρους, δημιουργείται τεράστιο νομιμοποιητικό χάσμα μεταξύ της εκλεγμένης κυβέρνησης και της εκλογικής βάσης. Φυσιολογική εξέλιξη εφόσον το αποτέλεσμα έχει έρθει με τρόπο που να επηρεάζει τις συνειδήσεις πολιτών, στους οποίους αρνήθηκε την δυνατότητα να ψηφίσουν με την απαιτούμενη διαύγεια. Η αμφισβήτηση της νομιμοποίησης ενισχύεται εάν λάβουμε υπόψιν την διαφορά εκατομμυρίων που είχε ο Trump έναντι της Clinton, η οποία ενώ έχασε την πλειοψηφία των εκλεκτόρων εντούτοις είχε συγκεντρώσει σχεδόν τρία εκατομμύρια παραπάνω ψήφους.

Σημαίνοντα ασφαλώς ρόλο στην καταστολή του φαινομένου της διασποράς των ψευδών ειδήσεων παίζουν τα μέτρα αντιμετώπισής τους, μέσω των μηχανισμών Fast Checker του Google και άλλων διαδικτυακών πλατφορμών. Σε συνδυασμό με την παρουσία έξυπνων πλατφορμών και εφαρμογών που σκοπό έχουν να αντιμετωπίσουν το ίδιο φαινόμενο, όπως η ελληνικής καταγωγής, εφαρμογή fighhoax του Βαλεντίνου Τζέκα. Οι ενέργειες αυτές οφείλουν

να ενταθούν και να ενσωματωθούν σε ένα γενικότερο πνεύμα συλλογικής και οργανωμένης αντιμετώπισης της εν λόγω πρόκλησης, με την οποία έχει βρεθεί αντιμέτωπη η κοινωνία των πολιτών.

Τέλος, κανονισμοί και νομοθετήματα, τα οποία έχουν ως στόχο την πράσιση των ατομικών δικαιωμάτων και των προσωποποιημένων πληροφοριών όπως, ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός Προστασίας των Προσωπικών Δεδομένων, είναι πρωτοβουλίες που δεν μπορούν παρά να επικροτηθούν. Οφείλουν ωστόσο να προσφέρουν μία ολιστική λύση και να μην επιτρέπουν ερμηνεία του νόμου κατά το δοκούν ώστε να διαιωνίζεται η πρότερη κατάσταση σύγχυσης με την συλλογή και διαχείριση των προσωπικών δεδομένων. Ένα απλό τικ στο κουτάκι της συναίνεσης των όρων και των προδιαγραφών μιας υπηρεσίας είναι αρκετό ώστε να προσφέρει εκ νέου προβληματισμούς στο καταναλωτικό κοινό και μεταξύ των χρηστών.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σε αυτή την υποεννότητα θα παρατεθούν οι μελλοντικές συστάσεις, ικανές με την κατάλληλη εφαρμογή τους να αποτρέψουν το φαινόμενο και να καλλιεργήσουν μία συνείδηση κατά των ψευδών ειδήσεων, μια κουλτούρα ολοκληρωμένης και ποιοτικής ενημέρωσης, η οποία προϋποθέτει ακρίβεια, διασταύρωση και συνέπεια για τους πολίτες – ψηφοφόρους. Μία πολιτική ενσωμάτωσης εφαρμογών Fast Checker από το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, το οποίο θα επιτηρεί και θα επισημαίνει τα μέσα που εξαπολύουν αμφιβόλου κύρους ειδήσεις και παραπλανητικές ιστορίες στην κοινή γνώμη, θα ήταν μία σοβαρή πρόταση καταστολής του φαινομένου, ενέργεια που θα τελούσε υπό την αιγίδα της ελληνικής κυβέρνησης μάλιστα.

Το ίδιο σημαντικό είναι η έμφαση που είναι αναγκαίο να δοθεί στην ατομική πρωτοβουλία. Η ποιότητα της ενημέρωσης είναι προτέρημα, του καλού πολίτη. Και για να λογιζόμαστε ως τέτοιοι οφείλουμε να δίνουμε τη δέουσα σημασία στην καλή και διασταυρωμένη πληροφορία. Είναι δεδομένο πως η σωστή και ποιοτική ενημέρωση απαιτεί χρόνο. Πολύ χρόνο τις περισσότερες φορές. Έτσι όμως κατακτάται η σφαιρικότητα και δίνεται βήμα στο νηφάλιο διάλογο.

Επιπροσθέτως προτείνεται η δημιουργία ενός εγχώριου (Ελλάδα) φόρουμ το οποίο σε τακτικές συνεδριάσεις θα μπορεί να λαμβάνει πρωτοβουλίες και δράση επιμόρφωσης του κοινού – πολιτών – καταναλωτών σε άμεση συνάφεια με τις ψευδείς ειδήσεις, την ποιοτική ενημέρωση καθώς και την προάσπιση των ατομικών μας δικαιωμάτων καθώς και το δικαίωμα διάθεσης των προσωπικών μας στοιχείων. Το φόρουμ αυτό σε συνέργεια με φορείς, ιδιώτες και το Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής θα μπορούσε να συστηθεί στο κοινό μέσω μιας μεγάλης εκδήλωσης, ως σήμα κατατεθέν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Οι βιβλιογραφικές παραπομπές κατηγοριοποιούνται σε δύο ευρύτερες κατηγορίες. Αυτές που απαντώνται στην ελληνική γλώσσα καθώς και αυτές που απαντώνται στην αγγλική. Παρατίθενται όλες οι βιβλιογραφικές παραπομπές που συνέβαλλαν στην συγγραφή της ερευνητικής προσπάθειας. Κατηγοριοποιημένες ανά γλώσσα και ομαδοποιημένες σε άρθρα ή μελέτες (reports).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΘΡΑ

- Ανδριωτάκης Μ., (2019). “ΗΠΑ: Το χρονικό της υπόθεσης που πυροδότησε την έρευνα για Τραμπ” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/1044134/article/epikairothta/kosmos/hpa-to-xroniko-ths-ypo8eshs-poy-pyrodothse-thn-ereyna-gia-tramp>
- Βανδώρος Σ., (2018). “«Εμείς» και οι «άλλοι»: στην παγίδα της δημαγωγίας” | Book Press. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.bookpress.gr/stiles/dimosia-sizitisi/demagoguery>
- Βασιλοπούλου Κ., Καραγεώργος Γ., Κική Ι., Τσαγκαλίδου Ε., Σταίου Ρ. Ε., Ξυτάκη Μ., Χατζηλία Α., Χιώνη Β., (2015). “Αποψη: Προστασία δεδομένων, ιδιωτικότητα και ασφάλεια στο Διαδίκτυο” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/836171/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/apoyh-prostasia-dedomenwn-idiwtikothta-kai-asfaleia-sto-diadiktyo>
- Γεωργακόπουλος Θ., (2016). “Η κανονικοποίηση της χυδαιότητας” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.kathimerini.gr/884157/opinion/epikairothta/politikh/h-kanonikopoihsh-ths-xydaiothtas?fbclid=IwAR0dLM9LQbE8JR9YWP8rD4hAt4MCjdfH_ymfWqrP-ho2iCoGmiHEH_qtpj4
- Γιαλκέτσης Θ., (2018). “Η παρακμή του δημόσιου διανοούμενου” | ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/175914_i-parakmi-toy-dimosioy-dianooymenoy

- Γουόλιν Ρ., (2016). “Ο Τραμπ και η κρίση της Δημοκρατίας” | ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/89794_o-tramp-kai-i-krisi-tis-dimokratias
- Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (2019). “Διαδίκτυο, το όραμα που δημιούργησε πολλούς εφιάλτες” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/1014976/article/epikairothta/kosmos/diadiaktyo-to-orama-poy-dhmioyrgghse-polloys-efialtes>
- Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (2017). “Νέα υπηρεσία για τον έλεγχο της εγκυρότητας των ειδήσεων στο διαδίκτυο εισάγει η Google” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/904349/article/epikairothta/kosmos/nea-yphresia-gia-ton-elegxo-ths-egkyrothtas-twn-eidhsewn-sto-diadiaktyo-eisagei-h-google>
- Ιγνατίου Μ., (2019). “Ποιος είναι ο επόμενος που θα προδώσει ο Τραμπ;” | SL Press. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://slpress.gr/diethni/poios-einai-o-epomenos-poy-tha-prodosei-o-tramp/>
- Κωνσταντάρας Ν., (2017). Μεταξύ τεχνολογίας και προπαγάνδας” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/933261/opinion/epikairothta/politikh/meta3y-texnologias-kai-propagandas>
- Μητροπούλου Ε., (2017). “Να τι παθαίνει το μυαλό μας όταν πολιτικοί το χτυπάνε με ψέματα, ξανά και ξανά” | ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.tovima.gr/2017/02/10/world/na-ti-pathainei-to-myalo-mas-otan-politiko-i-to-xytpane-me-psyemata-ksana-kai-ksana/>
- Μουρ Μ., (2016). “Πέντε λόγοι για τους οποίους θα κερδίσει ο Τραμπ” | ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.efsyn.gr/kosmos/boreia-ameriki/77387_pente-logoi-gia-toys-opoioys-tha-kerdisei-o-tramp
- Μαγκλίνης Η., (2012). “Αλήθειες και παγίδες του Διαδικτύου” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/732522/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/alhtheies-kai-pagides-toy-diadiaktyoy>
- Μπασκόζος Ι., (2013). “Λαϊκισμός και δημοκρατία” | ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.tovima.gr/2013/08/02/books-ideas/laikismos-kai-dimokratia/>

- Παπαντωνίου Σ., (2016). “ΗΠΑ: Επτά ερωτήσεις και απαντήσεις για το εκλογικό σύστημα” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/882617/article/epikairothta/kosmos/hpa-epta-erwthseis-kai-apanthseis-gia-to-eklogiko-systhma>
- Παπαχαρίση Ζ., (2011). “Ο ψηφιακός πολίτης: Το διαδίκτυο, τα ιστολόγια, και η δημόσια σφαίρα” | Αντίφωνο. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://antifono.gr/%CE%BF-%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF-%CF%84%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84/>
- Σεφεριάδης Σ., (2017). “Η διαχρονική σημασία του Λόγου” | ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.tovima.gr/2017/04/14/opinions/i-diachroniki-simasia-toy-logoy/>
- Σκλήρης Δ., (2016). “Η.Π.Α.: Εκλογές σε μεταβιομηχανικό τοπίο” | The Press Project. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://thepressproject.gr/ipa-ekloges-se-metabioixaniko-topio/>
- Στάγκος Α., (2018). “Προπαγάνδα με τρεις αιχμές” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/998374/opinion/epikairothta/politikh/propaganda-me-treis-aixmes>
- Στασινού Ν., (2019). “Τι είναι και γιατί γοητεύει ο λαϊκισμός” | Ναυτεμπορική. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.naftemporiki.gr/story/1439468/ti-einai-kai-giati-goiteuei-o-laikismos>
- Ταμπακόπουλος Γ., (2006). “Το Διαδίκτυο, πολύτιμο εργαλείο της καθημερινότητας” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/238999/article/epikairothta/politikh/to-diadiktyo-polytimo-ergaleio-ths-ka8hmerinothtas>
- Φαφούτη Λ., (2016). “Γιατί το ψέμα είναι κατήφορος;” | ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.tovima.gr/2016/11/11/science/giati-to-psema-einai-katiforos/>
- Associated Press, REUTERS (2015). “Κάμερον: Δημοψήφισμα πριν από το 2017” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμη (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο:

<https://www.kathimerini.gr/815029/article/epikairothta/kosmos/kameron-dhmoyhfisma-prin-apo-to-2017>

- CNN (2018). “Σκάνδαλο Cambridge Analytica: Η Ουάσιγκτον προσφεύγει στη Δικαιοσύνη κατά του Facebook” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/158949/skandalo-cambridge-analytica-h-oyasigkton-prosfeygei-sti-dikaaiosyni-kata-toy-facebook>
- DEUTSCHE WELLE, (2019). “Αλλάζει πρόσωπο το Διαδίκτυο” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/1016296/article/tehnologia/diadiiktyo/allazei-proswpo-to-diadiiktyo>
- DOCUMENTO NEWS, (2019). “Ο Τραμπ ξεπέρασε το όριο των 10.000 Fake News!” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.documentonews.gr/article/apisteyto-o-tramp-perase-to-orio-twn-10000-fake-news>
- Dwyer J., Becker J., Vogel P. K., Haberman M., Nir Maslin S., / THE NEW YORK TIMES, (2019). “Τα προβλήματα που προκάλεσε ο Τζουλιάνι” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/1055527/article/epikairothta/kosmos/ta-provhlmata-poy-prokalese-o-tzoyliani>
- EFSYN, (2018). “Ένας χρόνος από το δημοψήφισμα για ανεξαρτησία στην Καταλονία” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/166457_enas-hronos-apo-dimopsifisma-gia-anexartisia-stin-katalonia
- EFSYN, (2016). “Ο μαθητευόμενος μάγος που έχασε το δημοψήφισμα” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/73976_o-mathiteyomenos-magos-poy-ehase-dimopsifisma
- EFSYN, (2018). “Παραδέχεται και συνεχίζει με τα . . . fake news” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: [https://www.efsyn.gr/kosmos/boreia-ameriki/160018_paradehetai-kai-synehíze-me-ta-fake-news](https://www.efsyn.gr/kosmos/boreia-ameriki/160018_paradehetai-kai-synehizei-me-ta-fake-news)
- Encarnación G. O., (2017). “Γιατί η καταλανική ανεξαρτησία δεν θα συμβεί σύντομα” Foreign Affairs The Hellenic Edition. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71441/omar-g-encarnacion/giati-i-katalaniki-aneksartisia-den-tha-symbei-syntoma?page=show>

- EURONEWS (2018). “Facebook και Cambridge Analytica είχαν «καθοριστικό ρόλο» στην εκστρατεία του Τραμπ;” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://gr.euronews.com/2018/03/21/facebook-kai-cambridge-analytika-eixan-kathoristiko-rolo-stin-proeklogiki-ekstrateia-tramp>
- EUROPA.EU (2016). “Προστασία Δεδομένων” | Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection_el
- IEFIMERIDA (2018). “CEO της Cambridge Analytica: Παίζαμε καθοριστικό ρόλο στην εκλογή Τραμπ” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.iefimerida.gr/news/404079/ceo-tis-cambridge-analytica-paixame-kathoristiko-rolo-stin-eklogi-tramp>
- IEFIMERIDA (2016). “Πως επικράτησε ο Τραμπ – Τα τrol, το twitter και οι ορδές των φαν στα social media [εικόνες]” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.iefimerida.gr/news/301076/pos-epikratise-o-tramp-ta-trol-twitter-kai-oi-ordes-ton-fan-sta-social-media-eikones>
- Krugman P., (2017). “Ο λαϊκισμός του Τραμπ” | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.kathimerini.gr/909079/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/o-laikismos-toy-tramp>
- Nye J., (2017). “Η σκοτεινή τέχνη του Τραμπ στο Twitter” | The Press Project. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://thepressproject.gr/i-skoteini-texni-tou-tramp-sto-twitter/>
- White T., (2019). “Πώς αντέδρασαν Ρεπουμπλικάνοι και Δημοκρατικοί στην απόφαση του Twitter να απαγορεύσει τις πολιτικές διαφημίσεις” | Ναυτεμπορική. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.naftemporiki.gr/story/1528609/pos-antedrasan-repoumplikanoi-kai-dimokratikoi-stin-apofasi-tou-twitter-na-apagoreusei-tis-politikes-diafimiseis>

REPORTS

- Αβράμη Σ., (2018). “ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ” | Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Νομική Σχολή. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.openbook.gr/to-dikaiwma-tis-ekfrasis-sto-diadiktyo-kai-oi-periorismoi-tou-2/>

- Γκουντέλιας Γ., (2018). “*FAKE NEWS ΣΤΑ SOCIAL MEDIA*” | Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Διδρυματικό Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομία. Διαθέσιμο online (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/22465/3/GkounteliasGeorgiosMsc2018.pdf>
- Καλαμπόκη Κ., (2019). “*Σύγχρονος Διαφημιστικός Λόγος και Γραμματισμός των ΜΜΕ: Προτάσεις Ανάπτυξης Κριτικών Δεξιοτήτων στο Νηπιαγωγείο*” | Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Π.Μ.Σ. ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική). Δεν υπάρχει online.
- Κουλούρη Α., (2018). “*Ο Donald Trump εναντίον των παραδοσιακών Μέσων Ενημέρωσης. Ο λαϊκισμός και η προπαγάνδα ως συστατικά του δημόσιου λόγου του στο twitter*” | ΕΚΠΑ, Π.Μ.Σ. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ, ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΜΕΣΑ. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2741447/theFile>
- Κουμπαρέλης Δ., (Power Point Presentation). “*Το αντικείμενο της Πολιτικής Επικοινωνίας*” | ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, Τμήμα Ψηφιακών Μέσων & Επικοινωνίας. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <http://eclass.teiion.gr/modules/document/file.php/DSE185/01.%20CE%A4%CE%B F%20CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>
- Λεμοντζή Α., (2018). “*ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΨΕΥΔΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ*” | Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Νομική Σχολή. Διαθέσιμο online (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/301980/files/GRI-2019-23276.pdf>
- Μητροπολιτικό Κολλέγιο – College & University (2015). “*«Blogosφαιρα»- Blogosphere, η Δημόσια Σφαίρα του 21ου αιώνα*” | Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://mwc.gr/presentations-2015/workshops/Remoundou.pdf>
- Σερενίδη Α., 2013). “*Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ ΙΡΑΚ ΤΟ 2003*” | Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Π.Μ.Σ. Διεθνείς – Ευρωπαϊκές Σπουδές, Διαθέσιμο online (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/8421/Serenidi_Anastasia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Τριμιθιώτης Δ., (2017). “Μελετώντας την Πολιτικής Επικοινωνία” | Ετήσια Επιθεώρηση Ιστορίας, Κοινωνίας και Πολιτικής, Τεύχος 3, σσ. 17-28, 2017. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.academia.edu/31672470/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CF%8E%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82_%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1_Analysing_Political_Communication
- Τσολογιάννη Π., (2016). “Ανάλυση λόγου και δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις της παιδικής προσφυγικής ηλικίας” | Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης. Διαθέσιμο (στην Ελληνική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/45403/15334.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Benkler Y., Faris R., Roberts H., Zuckerman E., (2017). “Μελέτη: Το Δεξιό Μιντιακό Οικοσύστημα που καθοδηγεί η Breitbart άλλαξε την ευρύτερη ατζέντα των Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης” | Δεν υπάρχει online διαθέσιμο. Είναι γραμμένο στην Ελληνική σε έντυπη μορφή.
- Uberti D., Vernon P., (2017). “Η επερχόμενη θύελλα για τη Δημοσιογραφία υπό τον Τραμπ” | Δεν υπάρχει online διαθέσιμο. Είναι γραμμένο στην Ελληνική σε έντυπη μορφή.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΘΡΑ

- Anderson M., (2018). “*Facebook privacy scandal explained*” | CTV News. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.ctvnews.ca/sci-tech/facebook-privacy-scandal-explained-1.3874533>
- BBC News (2013). “*David Cameron promises in/out referendum on EU*” | Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>
- BBC News (2017). “*Madrid scorns Catalan leader's independence statement*” | Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.bbc.com/news/world-europe-41576870>
- Gal S., Alfaro M., (2019). “*30 of Trump's most famous quotes since becoming president*” | Business Insider. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.businessinsider.com/trump-quotes-since-becoming-president-2018-6>
- McKay S., (2018). “*Fake news still making headlines...*” | University of British Columbia. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://democracy.arts.ubc.ca/2018/01/18/fake-news/>
- Meredith S., (2018). “*Cambridge Analytica: A timeline of the data hijacking scandal*” | CNBC. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.cnbc.com/2018/04/10/facebook-cambridge-analytica-a-timeline-of-the-data-hijacking-scandal.html>
- Millward D., (2017). “*What was Watergate and why did Nixon face impeachment?*” | The Telegraph. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.telegraph.co.uk/news/0/watergate-nixon-impeached/>
- Parkinson H. J., (2017). “*Donald Trump breaks Twitter's rules, so why not ban him?*” | The Guardian. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/28/trump-breaks-tweets-rules-so-why-not-ban-him>
- Smith D., (2016). “*How Trump won the election: volatility and a common touch*” | The Guardian. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/09/how-did-donald-trump-win-analysis>

- The New York Times, (2016). “*Presidential Election Results: Donald J. Trump Wins*” | Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.nytimes.com/elections/2016/results/president>
- The Washington Standard, (2019). “*The Administration That Promised To “Make America Great Again” Is Stripping Away Your Rights! Wake Up! (Press Releases – Videos)*” | Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://thewashingtonstandard.com/the-administration-that-promised-to-make-america-great-again-is-stripping-away-your-rights-wake-up-press-releases-videos/>
- Watson C., (2018). “*The key moments from Mark Zuckerberg's testimony to Congress*” | The Guardian. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.theguardian.com/technology/2018/apr/11/mark-zuckerbergs-testimony-to-congress-the-key-moments>
- Wills A., Love A., (2019). “All the President’s tweets” | CNN. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://edition.cnn.com/interactive/2017/politics/trump-tweets/>

REPORTS

- Bernays L. E., (1928). “*Propaganda*” | New York Horacle Liveright. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Bernays_Propaganda_in_english_.pdf?_cf_chl_jschl_tk__=c3681225d80b367e940ad63a3ace689d1152e9e1-1579524891-0-AaBsySt19ciw-eHSRKrmcEHihtYXzFa7v6Ph5kD8sQSQ30lwYgUY_eLahOo0MwDjz28nJDcdCb_Pb5XMm9Jb3NzSWdbtIZWzur2fTX8eQTjocjmE_K7dV2QsAvvDIHh9zbDCpJh_HnhCOFIAdyZ0azoYYZDXzch9mTmLJF0YLGerc7KmNzbhCxhllDUaKPLMKK2e8MYXjOvxM1TR10DhnmdgxOJ71zkl4aujwTuFkM2GhcM_TJ5RD0r5HYnvryKtFFUO1IHVLTrB0zz6du9CYnc2g840R4EwyD7VlgknjRx18-4_aB820aSExUKWdsj3w
- Blackburn W., Grojean A., Johnson S., Uydess A., (2018). “*Cambridge Analytica Scandal: Don’t Blame Facebook. Blame Bad Ethics*” | INTOUCH SOLUTIONS. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://www.intouchsol.com/wp-content/uploads/CambridgeAnalyticaPOV_IntouchSolutions.pdf
- Lim, C., (2017). “*Checking How Fact-Checkers Check*” | [Online]. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://drive.google.com/file/d/0B_wUaJ01JSddWFZZbE9TNmhKelE/view

- Power Point Presentation / Forum of Federations. “*Political Communication Strategies*” | Δεν υπάρχει διαθέσιμο online. Είναι γραμμένο στην Αγγλική.
- Shao C., et al, (2018). “*Anatomy of an Online Misinformation Network*” | PLOS ONE. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0196087>
- Teun A. van Dijk (1993). “*What is a Political Discourse Analysis?*” | Universiteit van Amsterdam. Διαθέσιμο (στην Αγγλική) στον ακόλουθο σύνδεσμο: <http://discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΙΚΡΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ – επεξηγήσεις – ορολογίες⁵⁴

¹ «Ελεύθερη αγορά», στηρίζεται στην ελεύθερη διακίνηση, η οποία προϋποθέτει την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, κεφαλαίου, υπηρεσιών και αγαθών. Η ελεύθερη αγορά είναι ένα σύστημα της οικονομίας, στο οποίο οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών καθορίζονται ελεύθερα από τη συναίνεση μεταξύ των προμηθευτών και των καταναλωτών και στο οποίο οι νόμοι και οι δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης είναι απαλλαγμένες από οποιαδήποτε παρέμβαση από την κυβέρνηση, το μονοπωλιακό καθορισμό των τιμών, ή άλλη αρχή. Μια ελεύθερη αγορά έρχεται σε αντίθεση με μια ρυθμιζόμενη αγορά, στην οποία η κυβέρνηση παρεμβαίνει στην προσφορά και τη ζήτηση μέσω μεθόδων που δεν υπακούν στους νόμους της αγοράς, όπως οι νόμοι για τη δημιουργία φραγμών εισόδου στην αγορά ή καθορισμού των τιμών. Σε μια οικονομία της ελεύθερης αγοράς, οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών καθορίζονται ελεύθερα από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης στις οποίες επιτρέπεται να φτάσουν σε σημείο ισορροπίας χωρίς καμία παρέμβαση από την κυβερνητική πολιτική, και αυτό συνήθως συνεπάγεται στήριξη άκρως σε ανταγωνιστικές αγορές και την ιδιωτική ιδιοκτησία των παραγωγικών επιχειρήσεων.

³ «Παναγιώτης (Τάκης) Μεταξάς». Είναι Καθηγητής Επιστήμης των Υπολογιστών στο Wellesley College. Μελετά το θέμα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, σε συνάρτηση κυρίως με το ζήτημα της προπαγάνδας, της πληροφόρησης, της παραπληροφόρησης και της πρόβλεψης πολιτικών γεγονότων με εργαλεία τα οποία βοηθούν τους χρήστες να αξιολογήσουν την αξιοπιστία της πληροφορίας. Πιο συγκεκριμένα μαζί με άλλους ερευνητές του ιδρύματος μελετά το ζήτημα της προπαγάνδας και της online παραπληροφόρησης από το 2002. Περισσότερες πληροφορίες διαθέσιμες στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://cs.wellesley.edu/~pmetaxas/>

---

⁵⁴ Τα στοιχεία και οι πληροφορίες της υποεννότητας έχουν συλλεχθεί από σελίδες των πολιτικών προσώπων στο διαδίκτυο, από ηλεκτρονικά λεξικά και εγκυκλοπαίδειες, καθώς και από το Σύγχρονο Λεξικό των Βασικών Εννοιών του Δημητρίου Διαμαντόπουλου (εκδ. Πατάκη).

⁵ «Jürgen Habermas» ή «Γιούργκεν Χάμπερμας» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 18 Ιουνίου 1929. Είναι Γερμανός φιλόσοφος και κοινωνιολόγος που ανήκει στην παράδοση της κριτικής θεωρίας και του αμερικανικού πραγματισμού. Είναι ίσως περισσότερο γνωστός για την εργασία του πάνω στην έννοια της «δημόσιας σφαίρας», που ήταν το θέμα και ο τίτλος του πρώτου του βιβλίου. Η εργασία του επικεντρώθηκε στα θεμέλια της κοινωνικής θεωρίας και της επιστημολογίας, στην ανάλυση των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών και της δημοκρατίας, της έννοιας της νομιμοποίησης σε ένα κριτικό κοινωνικό-εξελικτικό πλαίσιο, και της σύγχρονης πολιτικής — ιδιαίτερα της γερμανικής πολιτικής. Το θεωρητικό σύστημα του Χάμπερμας είναι αφιερωμένο στην αποκάλυψη της δυνατότητας του λόγου, της πολιτικής χειραφέτησης, και της λανθάνουσας ορθολογικής-κριτικής επικοινωνίας στους σύγχρονους θεσμούς, αλλά και της ανθρώπινης ικανότητας να εκπληρώνει και να επιδιώκει ορθολογικά ενδιαφέροντα.

⁷ «Silicon Valley» Τοποθετείται στο νότιο τμήμα του Κόλπου του Σαν Φρανσίσκο (San Francisco Bay Area), στη Βόρεια Καλιφόρνια των ΗΠΑ. Ο όρος αρχικά αναφερόταν στον μεγάλο αριθμό των καινοτόμων εταιρειών σχεδίασης μικροκυκλωμάτων (με βάση το πυρίτιο) και τους κατασκευαστές που υπήρχαν στην περιοχή, αλλά τελικά κατέληξε να αναφέρεται σε όλες τις υψηλής τεχνολογίας επιχειρήσεις που εδρεύουν εκεί. Σήμερα γενικά χρησιμοποιείται ως μετωνύμιο για τον τομέα υψηλής τεχνολογίας, με εταιρείες που δραστηριοποιούνται στις τεχνολογίες της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών και αποτελούν οδηγούς των εξελίξεων σε αυτούς τους τομείς, απασχολώντας ειδικευμένο εργατικό δυναμικό από όλο τον κόσμο.

⁸ «Michael Kean» ή «Μάικλ Κιν» (στην Ελληνική). Ιδρυτής σειράς νεοφυών επιχειρήσεων, start upper, επιχειρηματίας.

⁹ «Mark Zuckerberg» ή «Μαρκ Ζάκερμπεργκ» (στην Ελληνική). Ο Μαρκ Έλλιοτ Ζάκερμπεργκ γεννήθηκε στις 14 Μαΐου 1984 στο Ουάιτ Πλέινς της Νέας Υόρκης. Αρχισε να προγραμματίζει ενώ ήταν στο Γυμνάσιο. Ο Ζάκερμπεργκ προσελκύνθηκε από εταιρίες όπως η Microsoft και η AOL, ωστόσο ο ίδιος επέλεξε να σπουδάσει στο Χάρβαρντ. Ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ ίδρυσε το Facebook στις 4 Φεβρουαρίου 2004 και προοριζόταν αρχικά για χρήση μόνο από φοιτητές του Χάρβαρντ. Πρώτοι χρήστες του Facebook ήταν, εκτός από τον ίδιο τον ιδρυτή του, ο Κρις Χιούζ (συγκάτοικος του Ζάκερμπεργκ και ιδρυτικό μέλος του facebook), ο Ντάστιν Μόσκοβιτς (συγκάτοικος του Ζάκερμπεργκ στο Χάρβαρντ και ιδρυτικό μέλος του facebook), ο Arie Hasit (ο πρώτος μη ιδρυτής που άνοιξε λογαριασμό και φίλος με τον Κρις Χιούζ) και ο Marcel Laverdet (πιθανόν ο πρώτος μη φοιτητής του Χάρβαρντ που όμως ήταν φίλος με τους πρώτες

χρήστες). Όταν συνειδητοποίησε ότι το Facebook θα μπορούσε να εξελιχτεί σε κάτι μεγάλο αποφάσισε να φύγει από το Χάρβαρντ στη μέση των σπουδών του ώστε ν' ασχοληθεί με αυτό. Όπως είπε και ο ίδιος: *"Χρειάστηκα 5 λεπτά για να αποφασίσω ότι έπρεπε να φύγω"*.

¹⁰ «Michel Foucault» ή «Μισέλ Φουκώ» (στην Ελληνική). 15 Οκτωβρίου 1926 - 25 Ιουνίου 1984 ήταν Γάλλος δομιστής και μεταμοντερνιστής φιλόσοφος, συγγραφέας, ψυχολόγος και ψυχοπαθολόγος. Επηρεάστηκε έντονα από τα γραπτά των Φρίντριχ Νίτσε και Μάρτιν Χάιντεγκερ. Έγινε γνωστός από τις μελέτες που έκανε σχετικά με τις έννοιες και τους κώδικες, όπως οι "αρχές του αποκλεισμού", μέσω των οποίων λειτουργούν και αυτοκαθορίζονται οι κοινωνίες, ενώ θεωρείται ένας από τους κυριότερους στοχαστές του Μάη του '68, αν και ο ίδιος ποτέ δεν αποδέχθηκε κάποια σύνδεση με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τότε.

¹² «Rex Tillerson» ή «Ρεξ Τίλερσον» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 23 Μαρτίου 1952 είναι Αμερικανός μηχανικός και ενεργειακός εκτελεστικός, ο οποίος υπηρέτησε ως 69ος υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών από την 1η Φεβρουαρίου 2017 μέχρι τις 31 Μαρτίου 2018 υπό τον Πρόεδρο Donald Trump. Πριν από την είσοδό του στη διοίκηση Trump, ο Tillerson ήταν πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της ExxonMobil, κατέχοντας τη θέση αυτή από το 2006 έως το 2017. Ο Tillerson έγινε υφυπουργός στις 1 Φεβρουαρίου 2017. Μια ασυνήθιστη επιλογή για το ρόλο, η θητεία του Tillerson χαρακτηριζόταν από έλλειψη προβολής σε σύγκριση με τους προκατόχους του στην παραδοσιακά υψηλού επιπέδου θέση του υπουργού. Κατά τη διάρκεια της θητείας του Tillerson, οι νέες αιτήσεις για εργασία στην Υπηρεσία Εξωτερικών μειώθηκαν κατά 50% και το 60% των υψηλόβαθμων διπλωματών σταδιοδρομίας στο υπουργείο Εξωτερικών παραιτήθηκε. Μετά τη χειροτέρευση της σχέσης τους, ο Trump απέρριψε τον Tillerson τον Μάρτιο του 2018, κάνοντας τη θητεία του ένα από τα μικρότερα στην πρόσφατη ιστορία. Ο Tillerson αντικαταστάθηκε από τον διευθυντή της CIA Mike Pompeo.

¹³ «Mike Pompeo» ή «Μάικ Πομπέο» (στην Ελληνική). Ο Μάικ Πομπέο (Michael Richard Pompeo, 30 Δεκεμβρίου 1963-) είναι Αμερικανός πολιτικός και δικηγόρος, ο οποίος υπηρετεί ως Υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (United States secretary of state). Είναι πρώην αξιωματούχος των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων και πρώην διοικητής της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA) της Αμερικής. τις 23 Ιανουαρίου 2017, εγκρίθηκε από τη Γερουσία η ανάθεση της διοίκησης της CIA στον Πομπέο, μια υποψηφιότητα που είχε ανακοινωθεί τον Νοέμβριο του 2016, από τον Ντόναλντ Τραμπ. Ο Πρόεδρος Τραμπ

ανακοίνωσε τον Μάρτιο του 2018 ότι θα ορίσει τον Πομπέο για να υπηρετήσει ως υπουργός Εξωτερικών. Η πρόταση εγκρίθηκε από τη Γερουσία τον Απρίλιο του 2018.

¹⁴ «Rudy Giuliani» ή «Ρούντι Τζουλιάνι» (στην Ελληνική). Ο Rudolph William Louis Giuliani που γεννήθηκε στις 28 Μαΐου 1944 είναι πολιτικός, δικηγόρος και δημόσιος ομιλητής, ο οποίος διετέλεσε 107ος Δήμαρχος της Νέας Υόρκης από το 1994 έως το 2001. Ο Giuliani υπηρέτησε ως Γενικός Εισαγγελέας των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1981 έως το 1983. Την χρονιά αυτή έγινε ο εισαγγελέας των Ηνωμένων Πολιτειών της Νότιας Επαρχίας της Νέας Υόρκης, μέχρι το 1989.

¹⁵ «Volodymyr Zelensky» ή «Βολοντιμίρ Ζελένσκι» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 25 Ιανουαρίου 1978. Είναι Ουκρανός πολιτικός, κωμικός, σεναριογράφος, ηθοποιός και διευθυντής της εταιρείας παραγωγών Κβαρτάλ 95, πρόεδρος της Ουκρανίας από το 2019. Ο Ζελένσκι ήταν ένας από τους κορυφαίους υποψηφίους στις προεδρικές εκλογές του 2019. Έξι μήνες πριν ανακοινώσει την υποψηφιότητά του στις 31 Δεκεμβρίου 2018, ήταν ήδη ένας από τα φαβορί σε δημοσκοπήσεις για τις εκλογές. Ο Ζελένσκι έπαιξε το ρόλο του Προέδρου της Ουκρανίας στην εξαιρετικά δημοφιλή σειρά του 2015 *Υπηρέτης του Λαού*. Το πολιτικό κόμμα *Υπηρέτης του Λαού* δημιουργήθηκε το Μάρτιο του 2018, από ανθρώπους από της τηλεοπτικής εταιρείας παραγωγής Κβαρτάλ 95 που δημιούργησε την τηλεοπτική σειρά με το ίδιο όνομα.

¹⁶ «David Cameron» ή «Ντέιβιντ Κάμερον» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε 9 Οκτωβρίου 1966) είναι Άγγλος πολιτικός, πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου από το 2010 ως το 2016 και αρχηγός του Συντηρητικού Κόμματος. Είναι βουλευτής του βρετανικού Κοινοβουλίου από την εκλογική περιφέρεια του Ουίτνεϊ στα δυτικά του Όξφορντσαϊρ. Επανεξελέγη στην πρωθυπουργία έπειτα από την απρόσμενη νίκη των Συντηρητικών στις εκλογές του 2015, σχηματίζοντας αυτοδύναμη κυβέρνηση. Έπειτα από το δημοψήφισμα στο οποίο οι πολίτες υπερψήφισαν την πρόταση για έξοδο από την ΕΕ, ο Κάμερον εξήγγειλε την παραίτησή του από την πρωθυπουργία. Διάδοχός του, τον Ιούλιο του 2016, έγινε η Τερέζα Μέι. Ως ηγετική προσωπικότητα του Συντηρητικού Κόμματος, η Τερέζα Μέι αντικατέστησε τον Ντέιβιντ Κάμερον στις 13 Ιουλίου 2016 στη θέση της πρωθυπουργού του Ηνωμένου Βασιλείου. Στις 12 Σεπτεμβρίου 2016, ο Ντέιβιντ Κάμερον ανακοίνωσε την παραίτησή του από μέλος της Βουλής των Κοινοτήτων δίνοντας τέλος στην πολιτική του καριέρα.

¹⁸ «Carles Puigdemont» ή «Κάρλες Πουτζδεμόν» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στη Ζιρόνα, στις 29 Δεκεμβρίου 1962, είναι Καταλανός πολιτικός, πρώην πρόεδρος της Ζενεραλιτάτ της Καταλονίας. Μεγαλωμένος στη Ζιρόνα, εργάστηκε ως δημοσιογράφος στο Καταλανικό

Πρακτορείο Ειδήσεων και σε άλλα μέσα. Συμμετέχει ενεργά στην πολιτική από το 1983, όταν εντάχθηκε στις τάξεις της Δημοκρατικής Σύγκλισης της Καταλονίας, υποστηρίζοντας εξ αρχής θέσεις υπέρ της ανεξαρτητοποίησης της Καταλονίας. Έκτοτε έχει εκλεχθεί δύο φορές βουλευτής στο Καταλανικό Κοινοβούλιο και μεταξύ 2011 και 2016 υπήρξε δήμαρχος της Ζιρόνα. Η σύντομη κυβέρνησή του, που είχε θέσει εξ αρχής την διεξαγωγή ενός δημοψηφίσματος υπέρ της αυτοδιάθεσης, αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες προερχόμενες τόσο από την ευρύτερη οικονομική κρίση, την ισπανική κυβέρνηση και την εσωτερική αστάθεια ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι το κόμμα που διασφάλιζε κοινοβουλευτική πλειοψηφία στην Καταλονία, η Υποψηφιότητα Λαϊκής Ενότητας ήταν σε πολλά σημεία αντίθετη ιδεολογικά με τον συνασπισμό του Πουτςδεμόν. Η προετοιμασία του δημοψηφίσματος, εξ αρχής μη αποδεκτό από την Κυβέρνηση της Ισπανίας, οδήγησε στην διεξαγωγή μιας άτυπης διαδικασίας την 1η Οκτωβρίου 2017 και την ανακήρυξη της συμβολικής ανεξαρτησίας της περιφέρειας. Η αντίδραση του πρωθυπουργού της Ισπανίας επέφερε την κατάλυση του αυτοδιοίκητου της Καταλονίας και την παύση των καθηκόντων του συνόλου της καταλανικής κυβέρνησης, με τον Πουτςδεμόν να διαφεύγει στο εξωτερικό, έχοντας να αντιμετωπίσει έκτοτε την δικαστική δίωξη του από τις ισπανικές αρχές με την κατηγορία της προδοσίας. Είναι ο πρώτος Καταλανός πρόεδρος που αρνήθηκε να λάβει τον όρκο της πίστης στο Ισπανικό Σύνταγμα και στον σημερινό μονάρχη Φίλιππο Στ'.

²¹ «Κιτρινισμός» ή «κίτρινος τύπος», αναφέρεται στον λόγο ή κυρίως στον δημοσιογραφικό τύπο που συστηματικά υπερβάλλει και διαστρεβλώνει κάποια είδηση προκειμένου να δημιουργήσει εντυπώσεις και να προσελκύσει κοινό. Παραβιάζει τις δεοντολογικές αρχές ενώ χρησιμοποιεί ανήθικα μέσα, τα οποία δεν στηρίζονται στην τεκμηρίωση και τα λογικά επιχειρήματα. Αντιθέτως στηρίζονται στον μηδενισμό. Τρέφεται σε μεγάλο βαθμό από την παραφιλολογία και τον σκανδαλοθηρικό τύπο και επικεντρώνεται σε ζητήματα ήσσονος ενδιαφέροντος και σημασίας. Είναι δυνατό επίσης, να περιλαμβάνει «χυδαίο λόγο» και κατασκευασμένες ιστορίες. Ο πολιτικός λόγος, ο οποίος «διανθίζεται» στοιχεία «κιτρινισμού», εγγυάται ένα εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο πολιτικής και δημόσιου διαλόγου.

²² «E. Macron» ή «E. Μακρόν» (στην Ελληνική). Γεννημένος στις 21 Δεκεμβρίου 1977, είναι Γάλλος πολιτικός, πρόεδρος της Γαλλίας από τις 14 Μαΐου 2017, εκλεγμένος με το κίνημα En Marche! («Εμπρός!»). Ο Μακρόν ίδρυσε ένα ανεξάρτητο πολιτικό κόμμα, En Marche! (Εμπρός!), στην Αμιέν στις 6 Απριλίου 2016. Ήταν ένα φιλελεύθερο, προοδευτικό πολιτικό κίνημα. Το κόμμα και ο Μακρόν δέχτηκαν και οι δυο έντονη επίθεση από τον Πρόεδρο Ολάντ. Στις 30 Αυγούστου 2016, ο Μακρόν παραιτήθηκε από την κυβέρνηση πριν τις προεδρικές

εκλογές του 2017. Στις 16 Νοεμβρίου 2016 ο Μακρόν δήλωσε επίσημα την υποψηφιότητά του για την Γαλλική Προεδρία μετά από μήνες φημών. Στην ομιλία ανακοίνωσης της υποψηφιότητάς του, ο Μακρόν προσκάλεσε για μια «δημοκρατική επανάσταση» και υποσχέθηκε να «ξεκλειδώσει την Γαλλία». Ο Μακρόν έχει χαρακτηριστεί από κάποιους παρατηρητές ως φιλελεύθερος και από άλλους ως δημοκρατικός. Κατά την παραμονή του στο Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, υποστήριξε την κεντρική πτέρυγα του κόμματος, της οποίας η πολιτική στάση είχε συνδεθεί με πολιτικές που προωθήθηκαν από τον Μπιλ Κλίντον, τον Τόνι Μπλαιρ και τον Γκέρχαρντ Σρέντερ, και της οποίας ο κύριος εκπρόσωπος ήταν ο πρώην πρωθυπουργός Μανουέλ Βαλς. Γενικά ο Μακρόν θεωρείται σε μεγάλο βαθμό κεντρώος.

²³ «Brigitte Trogneux – Macron» ή «Μπριζίτ Τρονιέ – Μακρόν» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 13 Απριλίου 1953. Είναι σύζυγος και πρώην δασκάλα του Εμμανουήλ Μακρόν, σημερινού Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας. Το 2015, για να υποστηρίξει την υποστήριξη του συζύγου της στην πολιτική του καριέρα, ολοκλήρωσε την καριέρα της ως καθηγήτης λογοτεχνίας σε ένα αναγνωρισμένο ιδιωτικό γυμνάσιο, Lycée Saint-Louis-de-Gonzague, στο Παρίσι. Στις 22 Ιουνίου 1974 παντρεύτηκε τον τραπεζίτη André-Louis Auzière, με τον οποίο απέκτησε τρία παιδιά, τον Sébastien Auzière, έναν μηχανικό, τον Dr. Laurence Auzière-Jourdan, έναν καρδιολόγο και τον Tiphaine Auzière, δικηγόρο. Σε ηλικία 40 ετών συναντήθηκε με τον 15χρονο Emmanuel Macron στο Γυμνάσιο της La Providence το 1993, όπου δίδασκε και όπου εκείνος ήταν συμμαθητής της κόρης της Laurence. Πήρε διαζύγιο από τον Auzière τον Ιανουάριο του 2006 και παντρεύτηκε τον Macron τον Οκτώβριο του 2007.

²⁴ «Richard Nixon» ή «Ρίτσαρντ Νίξον» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 9 Ιανουαρίου 1913 και απεβίωσε στις 22 Απριλίου 1994. Ήταν Αμερικανός πολιτικός, ο οποίος υπηρέτησε ως ο 37ος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1969 έως το 1974, όταν και έγινε ο πρώτος Αμερικανός πρόεδρος που παραιτήθηκε από το αξίωμά του. Επίσης διετέλεσε αντιπρόεδρος των Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Αϊζενχάουερ (1953-1961). Είναι μέχρι στιγμής ο μοναδικός που έχει εκλεγεί ως πρόεδρος και αντιπρόεδρος σε δύο διαφορετικές περιόδους, αλλά και ο μόνος Πρόεδρος που παραιτήθηκε από τη θέση του. Η παραίτησή του ήρθε ως συνέχεια του σκανδάλου Γουότεργκεϊτ (Watergate) σε μια απόπειρα να αποφύγει την καθαίρεσή του από το αξίωμα του Προέδρου. Η θητεία του συνδέθηκε τόσο με την κλιμάκωση του πολέμου στο Βιετνάμ, όσο και με την αποχώρηση των αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων από εκεί το 1973. Τον αντικατέστησε ο δεύτερος αντιπρόεδρος του, Τζέραλντ Φορντ, ο οποίος και του απέδωσε χάρη για οποιοδήποτε αδίκημα διέπραξε επί θητείας του, από τις 20 Ιανουαρίου 1969 έως τις 9 Αυγούστου 1974.

²⁶ «Άγγελος Χρυσόγελος» Ο Άγγελος Χρυσόγελος είναι ερευνητής σε ζητήματα λαϊκισμού και διεθνών σχέσεων στο Global Populism Cluster του Weatherhead Center for International Affairs του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Στο παρελθόν έχει εργαστεί στο London School of Economics και το King's College London. Κατέχει διδακτορικό τίτλο από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο (EUI) της Φλωρεντίας. Είναι εταίρος της δεξαμενής σκέψης Chatham House.

²⁷ «Ανδρέας Πανταζόπουλος» Ο Ανδρέας Πανταζόπουλος γεννήθηκε το 1960 στα Φιλιατρά Μεσσηνίας. Φοίτησε στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Paris-X Nanterre και είναι διδάκτωρ πολιτικής επιστήμης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εργάζεται ως επίκουρος καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ και αρθρογραφεί τακτικά στην εφημερίδα "Η Αυγή". Είναι συνεργαζόμενος ερευνητής στο "Κέντρο Πολιτικών Ερευνών" (Ceniprof-SciencesPo-Paris). Τομείς των επιστημονικών του ενδιαφερόντων είναι το ελληνικό πολιτικό σύστημα και οι κομματικές ιδεολογίες. Έχει γράψει και μεταφράσει βιβλία και άρθρα για τη σοσιαλδημοκρατία, τον εθνικολαϊκισμό, τον αντισημιτισμό, την άκρα δεξιά και το ρατσισμό. Τα βιβλία του κυκλοφορούν από τις εκδόσεις "Εστία", "Το Πέρασμα", "Πόλις", "Επίκεντρο".

²⁸ «Nigel Farage» ή «Νάιτζελ Φάρατζ» (στην Ελληνική). Γεννημένος στι Απριλίου 1964 είναι Βρετανός πολιτικός και αρχηγός του Κόμματος Ανεξαρτησίας Ηνωμένου Βασιλείου (UK Independence Party – UKIP) από το 2010 ως τον Ιούλιο του 2016, γνωστός για την ευφράδεια και τον δηκτικό του λόγο ενάντια στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή την στιγμή διατελεί μέλος του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου αντιπροσωπεύοντας την Νοτιοανατολική Αγγλία και μαζί με τον Φραντσέσκο Σπερόνι διαχειρίζεται την ευρωπαϊκή ομάδα «Ευρώπη Ελευθερίας και Δημοκρατίας». Κύριο χαρακτηριστικό τόσο του Φάρατζ όσο και της ομάδας είναι ο ευρωσκεπτικισμός και η εναντίωση στην νομισματική ένωση της Ευρώπης. Ο ίδιος χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως φιλελεύθερο και συντηρητικό. Ο Φάρατζ παραιτήθηκε από την ηγεσία του Κόμματος Ανεξαρτησίας Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP) στις 4 Ιουλίου 2016, έπειτα από το δημοψήφισμα που απέβη θετικό στην πρόταση για αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ, λέγοντας ότι ο ίδιος και οι υπόλοιποι βουλευτές του κόμματος θα συνεχίσουν τη θητεία τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

²⁹ «Marine Le Pen» ή «Μαρίν Λε Πεν» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στο Νεϊγί-συρ-Σεν στις 5 Αυγούστου 1968. Είναι η μικρότερη κόρη του ακροδεξιού πολιτικού Ζαν-Μαρί Λε Πεν.

Σπούδασε Ποινικό Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Είναι δικηγόρος και υπήρξε μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Παρισιού από το 1992 ως το 1998. Υπήρξε, μεταξύ άλλων, συνήγορος αλλοδαπών. Ήταν υποψήφιος του γαλλικού ακροδεξιού κόμματος Εθνικού Μετώπου για τις προεδρικές εκλογές του 2017, όπου μάλιστα έφθασε στο δεύτερο γύρο, χάνοντας τελικά τις εκλογές από το En Marche του E. Macron.

³⁰ «Viktor Orbán» ή «Βίκτορ Όρμπαν» (στην Ελληνική). Γεννημένος στις 31 Μαΐου 1963 είναι Ούγγρος πολιτικός, νομικός και ο σημερινός πρωθυπουργός της Ουγγαρίας. Εκτελεί χρέη πρωθυπουργού από τις 29 Μαΐου 2010, ενώ είχε διατελέσει πρωθυπουργός και κατά την περίοδο 1998 – 2002. Είναι ο αρχηγός του συντηρητικού κόμματος Φιντές, θέση την οποία διατηρεί από το 2003 και προηγουμένως από το 1993 έως το 2000. Στις 19 Νοεμβρίου 2016, ο Όρμπαν ξεπέρασε τον István Bethlen ως ο τρίτος πρωθυπουργός στην ουγγρική ιστορία με την μεγαλύτερη σε διάρκεια θητεία σε αυτή την θέση. Ο κοινωνικός συντηρητισμός του Όρμπαν, η τάση προς τον ευρωσκεπτικισμό κι η υπεράσπιση της άποψης περί ενός «λαμπρού κράτους» έχουν προσελκύσει μια σημαντική διεθνή προσοχή. Κάποιοι παρατηρητές έχουν περιγράψει την κυβέρνησή του ως αυταρχική. Τον Φεβρουάριο του 2018 οι New York Times υποστήριξαν ότι *«η Ουγγαρία θεωρείται σήμερα μια δημοκρατία σε έντονη ύφεση. Μέσω της νομοθετικής δύναμης της θέλησης, ο κύριος Όρμπαν έχει μετατρέψει την χώρα σε ένα πολιτικό θερμοκήπιο για την δημιουργία ενός περίεργου είδους αυτοκρατορίας, συνδυάζοντας τον καπιταλισμό των αδέσποτων και την ακροδεξιά ρητορική με μια μονοκομματική πολιτική κουλτούρα»*.

³¹ «Wehrmacht» ή «Βέρμαχτ» (στην Ελληνική). Είναι η επίσημη ονομασία των γερμανικών ένοπλων δυνάμεων από τις 16 Μαρτίου 1935 μέχρι τις 20 Αυγούστου 1946. Η Βέρμαχτ εξελίχθηκε με βάση τον "νόμο για την οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων" μέσα από την Ράιχσβερ (έτσι ονομάζονταν οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις πριν την άνοδο των ναζί στην εξουσία). Η Βέρμαχτ αποτελούνταν από τον Στρατό Ξηράς (Heer), το Πολεμικό Ναυτικό (Kriegsmarine) και την Πολεμική Αεροπορία (Luftwaffe). Παρόλο που η Βέρμαχτ δημιουργήθηκε το 1935, το όνομα "Βέρμαχτ" στη Γερμανία χρησιμοποιούνταν για τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις ήδη από της αρχές της Γερμανικής Δημοκρατίας. Μέχρι το 1935, ο όρος "Βέρμαχτ" στη γερμανική γλώσσα είχε απλά την σημασία των λέξεων που τον αποτελούν (Wehr = άμυνα, Macht = δύναμη), χρησιμοποιούνταν δηλαδή με την γενική έννοια των αμυντικών δυνάμεων. Έτσι χρησιμοποιούνταν και για τις ένοπλες δυνάμεις άλλων κρατών, όπως πχ ιταλική ή αγγλική Βέρμαχτ (italienische Wehrmacht, englische Wehrmacht).

³² «Barack Obama» ή «Μπάρακ Ομπάμα». Είναι Αμερικανός πολιτικός, ο οποίος υπηρέτησε και ως ο 44ος Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής· ο πρώτος Αφροαμερικανός που εκλέχθηκε σε αυτή τη θέση. Μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος των ΗΠΑ, ο Ομπάμα υπήρξε βουλευτής της Γερουσίας του Ιλινόις από το 1997 έως το 2004 και Γερουσιαστής των ΗΠΑ, εκπροσωπώντας την πολιτεία του Ιλινόις, από το 2005 έως το 2008. Εκλέχθηκε για πρώτη φορά Πρόεδρος των ΗΠΑ στις εκλογές της 4ης Νοεμβρίου του 2008 και ανέλαβε καθήκοντα στις 20 Ιανουαρίου 2009. Επανεκλέχθηκε, για δεύτερη συνεχόμενη θητεία, στις εκλογές της 6ης Νοεμβρίου 2012. Τον Οκτώβριο του 2009 έγινε ο τέταρτος Αμερικανός πρόεδρος που λαμβάνει Βραβείο Νόμπελ Ειρήνης, ενώ έχει ανακηρυχθεί δύο χρονιές (2008 και 2012) «Πρόσωπο της Χρονιάς» από το περιοδικό Time. Γεννήθηκε στις 4 Αυγούστου 1961 από Κενυάτη πατέρα και λευκή Αμερικανίδα μητέρα. Τα περισσότερα χρόνια της παιδικής του ηλικίας τα πέρασε στη Χονολουλού, ενώ από τα 6 του ως και τα 10 του χρόνια έζησε στην Τζακάρτα με τη μητέρα του και τον Ινδονήσιο πατριό του. Απόφοιτος του Πανεπιστημίου Κολούμπια και της Νομικής Σχολής του Χάρβαρντ, ο Ομπάμα εργάστηκε μεταξύ άλλων ως λέκτορας πανεπιστημίου και δικηγόρος αρμόδιος για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

³⁴ «Vladimir Putin» ή «Βλάντιμιρ Πούτιν» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1952 είναι Ρώσος πολιτικός, ο οποίος κατέχει σήμερα τη θέση του Προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας, από τις 7 Μαΐου 2012. Την ίδια θέση κατείχε μεταξύ των ετών 2000 με 2008, Πρωθυπουργός της Ρωσικής Ομοσπονδίας από τις 8 Μαΐου του 2008 έως τις 7 Μαΐου 2012. Στη διάρκεια της οκταετούς, πρώτης και δεύτερης, προεδρικής θητείας του, η ρωσική οικονομία επανέκαμψε μετά από μακρύ χρονικό διάστημα, με αιχμή την ενεργειακή πολιτική και το μεγάλο πλούτο σε φυσικά κοιτάσματα, πετρελαίου και φυσικού αερίου. Επίσης, η Ρωσία είναι πλέον μέλος της ομάδας των οχτώ πλουσιότερων κρατών του κόσμου (G8), λόγω της μεγάλης αύξησης του Α.Ε.Π. της, που πλησίασε το αντίστοιχο της Ε.Σ.Σ.Δ. της δεκαετίας του '80. Από την άλλη μεριά, επανέφερε σοβιετικά σύμβολα, όπως τον ήχο του ύμνου της Σοβιετικής Ένωσης του 1944-1991. Έχει ταχθεί κατά των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων ενώ επί διακυβέρνησης του έχουν ψηφιστεί μια σειρά μέτρων κατά των ομοφυλόφιλων. Έτσι χαρακτηρίζεται από πολλούς ακτιβιστές συντηρητικός με πολιτικές που προωθούν την ομοφοβία. Ήταν νυμφευμένος με τη Λιουντμίλα Πούτινα και έχει δύο κόρες, τη Μαρία (1985) και την Κατερίνα (1986). Μιλάει γερμανικά και αγγλικά. Τον Δεκέμβριο του 2007 ανακηρύχθηκε "Πρόσωπο της Χρονιάς", από το περιοδικό Τάιμ. Τη δεκαετία του 2010, η δημοτικότητα του Πούτιν στη Ρωσία εκτοξεύτηκε.

³⁸ «Breitbart News» Είναι ένας άκρως δεξιός αμερικανικός ιστότοπος ειδήσεων, γνώμης και σχολιασμού που ιδρύθηκε στα μέσα του 2007 από τον συντηρητικό σχολιαστή Andrew Breitbart, ο οποίος το είχε συλλάβει ως το "The Huffington Post of the Right". Οι δημοσιογράφοι του θεωρούνται κομματικοί και ιδεολογικά χρωματισμένοι, ενώ ορισμένες φορές το περιεχόμενό του απηχρί μισογυνιστικό, ξενοφοβικό και ρατσιστικό περιεχόμενο από φιλελεύθερους και πολλούς παραδοσιακούς συντηρητικούς. Ο ιστότοπος έχει δημοσιεύσει μια σειρά από ψέμματα, θεωρίες συνωμοσίας και σκόπιμα παραπλανητικές ιστορίες. Η Breitbart News ευθυγραμμίστηκε με το alt-right υπό τη διεύθυνση του πρώην εκτελεστικού προέδρου Steve Bannon, ο οποίος διακήρυξε για τον ιστοχώρο πως αποτελεί «την πλατφόρμα για τους ακραίους δεξιούς» το 2016. Το 2016, η Breitbart News έγινε ένα ψηφιακό σημείο συγκέντρωσης για τους υποστηρικτές του Donald Trump. Η διοίκηση της εταιρίας, μαζί με τον πρώην υπάλληλο Milo Yiannopoulos, ζήτησαν ιδέες για ιστορίες και εργάστηκαν για να προωθήσουν και να εμπορευθούν ιδέες των νεοναζιστικών και λευκών ομάδων υπεράσπισης και των ατόμων. Μετά τις εκλογές, περισσότερες από 2.000 οργανώσεις αφαιρούν την Breitbart News από τις διαφημίσεις του ιστοχώρου στα sites τους στο πλαίσιο εκστρατειών ακτιβισμού στο Διαδίκτυο καταγγέλλοντας τις αμφισβητούμενες θέσεις του ιστότοπου. Η Breitbart News έχει έδρα στο Λος Άντζελες, με γραφεία στο Τέξας, στο Λονδίνο και στην Ιερουσαλήμ. Ο συνιδρυτής Larry Solon είναι ο συνιδιοκτήτης (μαζί με τη χήρα της Andrew Breitbart Susie Breitbart και την οικογένεια Mercer) και Διευθύνων Σύμβουλος, ενώ ο Alex Marlow είναι ο αρχισυντάκτης, ο Wynton Hall διοικεί το editor. Ο Joel Pollak και ο Peter Schweizer είναι μεγάλοι συντάκτες.

³⁹ «Alexander Nix» ή «Αλεξάντερ Νιξ» (στην Ελληνική). Γεννηθείς την 1η Μαΐου 1975 είναι βρετανός επιχειρηματίας, πρώην διευθύνων σύμβουλος της Cambridge Analytica και πρώην διευθυντής της ομάδας στρατηγικών επικοινωνιακών εργαστηρίων (SCL) και της CA. Η Cambridge Analytica βοήθησε το Leave.EU με την καμπάνια Brexit, σύμφωνα με το προσωπικό των Leave.EU και Cambridge Analytica. Η εταιρεία συμμετείχε επίσης στις εκστρατείες Ted Cruz και Donald Trump κατά τις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2016. Ο Nix φοίτησε στο Eton και μελέτησε την ιστορία της τέχνης. Ξεκίνησε την καριέρα του ως χρηματοοικονομικός αναλυτής στην Baring Securities στο Μεξικό πριν μετακομίσει στη βιομηχανία στρατηγικής επικοινωνίας όταν και προσχώρησε στην ομάδα SCL. Το 2013 ίδρυσε την Cambridge Analytica, όπου έγινε Διευθύνων Σύμβουλος. Και στις δύο εκστρατείες του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ, η Cambridge Analytica χρησιμοποίησε ιδιωτικές πληροφορίες από περισσότερους από 87 εκατομμύρια χρήστες του Facebook που συλλέχθηκαν

από τα προφίλ τους χωρίς άδεια. Τον Μάρτιο του 2018, ο Nix τέθηκε σε διαθεσιμότητα από την Cambridge Analytica μετά από βίντεο που έδειξαν ότι η εταιρεία του χρησιμοποίησε αμφιλεγόμενες πρακτικές όπως δωροδοκίες και πόρνες, μεταξύ άλλων τακτικών, για να επηρεάσει περισσότερες από 200 εκλογικές αναμετρήσεις παγκοσμίως για λογαριασμό πελατών του.

⁴⁰ «Ted Cruz» ή «Τεντ Κρουζ» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 22 Δεκεμβρίου 1970. Είναι Αμερικανός πολιτικός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και Γερουσιαστής για το Τέξας. Ο Κρουζ έγινε ο πρώτος Ισπανοαμερικανός ή Κουβανός Αμερικανός που εξελέγη στη Γερουσία των ΗΠΑ από το Τέξας. Είναι, επίσης, πρόεδρος της Δικαστικής Υποεπιτροπής της Γερουσίας των ΗΠΑ για την Επιτήρηση, τα Ομοσπονδιακά Δικαιώματα και των Δραστηριοτήτων των Θεσμών και πρόεδρος της Εμπορικής Υποεπιτροπής της Γερουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών για την Επιστήμη και το Διάστημα. Στις 23 Μαρτίου 2015, ο Τεντ Κρουζ ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του για το χρίσμα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος για τις προεδρικές εκλογές του 2016, τις οποίες και έχασε από τον Ντόναλντ Τραμπ.

⁴² «Carole Cadwalladr» ή «Κάρολ Καντβαλάντρ» (στην Ελληνική). Είναι Βρετανή συγγραφέας, ερευνητική δημοσιογράφος και χαρακτήρας συγγραφέας. Είναι συγγραφέας για το The Observer και εργάστηκε στο The Daily Telegraph. Η Cadwalladr ανέβηκε στο διεθνές προσκήνιο το 2018 όταν αποκάλυψε το σκάνδαλο δεδομένων Facebook-Cambridge Analytica. Η Cadwalladr ήταν φιναλίστ για το 2019 Pulitzer Prize for National Reporting, παράλληλα με τους δημοσιογράφους της New York Times, για τις αποκαλύψεις της στο σκάνδαλο της Cambridge Analytica.\

⁴⁴ «Britanny Kaiser» ή «Μπρίτανι Κάιζερ» (στην Ελληνική). Είναι μία πρώην Αμερικανή Διευθύντρια ανάπτυξης επιχειρήσεων για την Cambridge Analytica, η οποία κατέρρευσε μετά από λεπτομέρειες της κατάχρησης των δεδομένων του Facebook, όταν αποκαλύφθηκε ότι επηρέασε δυνητικά την ψηφοφορία στο δημοψήφισμα του Brexit του Ηνωμένου Βασιλείου και στις προεδρικές εκλογές των ΗΠΑ το 2016. Η Kaiser μαρτυρά για τη συμμετοχή της στο έργο της Cambridge Analytica ενώπιον του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου και ιδιωτικά πριν από την έρευνα του Mueller. Η Kaiser γεννήθηκε στο Χιούστον και μεγάλωσε στο πάρκο Lincoln στην βόρεια πλευρά του Σικάγο. Ο πατέρας της εργάστηκε στην ανάπτυξη ακινήτων και η μητέρα της εργάστηκε για την Enron. Η Kaiser αποφοίτησε από το Phillips Academy Andover το 2005 και έπειτα πήγε για σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, στο City University του Χονγκ Κονγκ, στο Birkbeck College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και

κέρδισε πιστοποιητικά σπουδών από το Ινστιτούτο της Παγκόσμιας Τράπεζας και στο Ινστιτούτο Ειρήνης των ΗΠΑ. Αργότερα απέκτησε το Δίπλωμα της Φιλοσοφίας από το Πανεπιστήμιο του Middlesex. Κατά τη διάρκεια της σπουδής της στη Σκωτία, η Κάιζερ είχε την ευκαιρία εργαστεί στην ομάδα μέσω ενημέρωσης του Μπαράκ Ομπάμα κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας το 2007. Εργάστηκε επίσης για τη Διεθνή Αμνηστία ως φιλόλογος που απευθύνει έκκληση για το τέλος τέλεσης εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

⁴⁵ «David Carroll» ή «Ντέιβιντ Κάρολ» (στην Ελληνική). Ο David Carroll είναι αναπληρωτής καθηγητής σχεδιασμού μέσω μαζικής ενημέρωσης και πρώην διευθυντής του μεταπτυχιακού προγράμματος MFA Design and Technology στο Τμήμα Τέχνης, Μέσων και Τεχνολογίας της Parsons School of Design στο Νέο Σχολείο. Είναι γνωστός για τη νομική αμφισβήτηση της Cambridge Analytica και των σχετικών εταιρειών στα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου για να ανακτήσει το προφίλ του το 2016 χρησιμοποιώντας τον ευρωπαϊκό νόμο περί προστασίας δεδομένων. Παρουσιάστηκε στο The Great Hack (2019) στο Netflix, η αναζήτηση δεδομένων του εμφανίστηκε στα WIRED, The Guardian, Motherboard, The Boston Review, Slate, Mother Jones καθώς και στον διεθνή τύπο γενικότερα. Η προηγούμενη υποτροφία του για τα κινητά μέσα ενημέρωσης που χρηματοδοτήθηκε από ερευνητικές επιχορηγήσεις περιελάμβανε υποστήριξη από το Ίδρυμα Pearson, το Ίδρυμα MacArthur, τα Εθνικά Ινστιτούτα Υγείας, το Εθνικό Ίδρυμα Επιστημών και τα Κέντρα Έρευνας της Nokia.

⁴⁶ «Donald Trump Junior» ή «Ντοναλντ Τραμπ Τζούνιор» (στην Ελληνική). Ο Donald John Trump Jr. (γεννημένος στις 31 Δεκεμβρίου 1977) είναι Αμερικανός επιχειρηματίας και πρώην τηλεοπτική προσωπικότητα. Είναι το μεγαλύτερο παιδί του αμερικανικού προέδρου Donald Trump και της πρώτης συζύγου του Ivana. Ένας επιχειρηματίας τέταρτης γενιάς (μετά την προγιαγιά του Elizabeth, παππού Fred και πατέρα), ο Trump Jr. υπηρετεί επί του παρόντος ως διαχειριστής και εκτελεστικός αντιπρόεδρος του Οργανισμού Trump, διευθύνοντας την εταιρεία παράλληλα με τον μικρότερο αδελφό του Eric. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του πατέρα τους, οι αδελφοί συνέχισαν να πραγματοποιούν συναλλαγές και επενδύσεις σε ξένες χώρες, καθώς και να εισπράττουν πληρωμές στις αμερικανικές περιουσίες τους από ξένες κυβερνήσεις παρά την υπόσχεση ότι δεν θα το κάνουν. Ο Trump Jr. είναι επίσης ενεργός πολιτικά, υπηρετώντας στην προεκλογική εκστρατεία του πατέρα του. Είχε συνάντηση με μία Ρωσίδα δικηγόρο, η οποία υποσχέθηκε βλαπτικές πληροφορίες σχετικά με την εκστρατεία της Χίλαρι Κλίντον στις προεδρικές εκλογές του 2016. Είναι πασίγνωστος για την προώθηση θεωριών συνωμοσίας και ψευδών πληροφοριών.

⁴⁸ «Marco Rubio» ή «Μάρκο Ρούμπιο» (στην Ελληνική). Γεννήθηκε στις 28 Μαΐου 1971, είναι Αμερικανός πολιτικός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και Γερουσιαστής για τη Φλόριντα. Πριν την εκλογή του στη Γερουσία, διετέλεσε πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων της Φλόριντα από το 2007 μέχρι το 2009. Ο Ρούμπιο, ο οποίος είναι Κουβανός Αμερικανός στην καταγωγή και είναι κάτοικος του Μαϊάμι, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Φλόριντα και στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Μαϊάμι. Ο Μάρκο Ρούμπιο είναι ένας από τους τρεις Ισπανοαμερικανούς Γερουσιαστές που υπηρετούν σήμερα, μαζί με τον επίσης Ρεπουμπλικανό Τεντ Κρουζ του Τέξας και τον Δημοκρατικό Μπομπ Μενέντεζ του Νιου Τζέρσεϊ. Στις 13 Απριλίου 2015, ο Μάρκο Ρούμπιο ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του για τις προεδρικές εκλογές του 2016, όπου τελικώς ηττήθηκε από τον Ντόναλντ Τραμπ.

⁴⁹ «Βαλεντίνος Τζέκας» | Ο Βαλεντίνος Τζέκας (γεν. Λάρισα 1997) είναι Έλληνας προγραμματιστής και επιχειρηματίας, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στην ανάπτυξη εφαρμογών κοινωνικών δικτύων και πλέον στον τομέα της ηλεκτρονικής δημοσιογραφίας και Big Data. Την περίοδο κατά την οποία σπούδαζε ως πρωτοετής φοιτητής στο Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής του πανεπιστημίου Μακεδονίας, ανέπτυξε την πρώτη του εμπορική εφαρμογή με την επωνυμία Near -Κοντά, για περιβάλλον Android- η οποία χρησιμοποιούνταν για τον εντοπισμό σε χάρτη μεταξύ φίλων, οικείων προσώπων αλλά και αγνώστων σε κοντινές αποστάσεις, και μετέπειτα εξαγοράστηκε τον Μάιο του 2016 από αμερικανική εταιρεία. Έως το 2018 η πλέον πρόσφατη δραστηριοποίηση του ήταν η ανάπτυξη διαδικτυακής πλατφόρμας με την ονομασία FightHoax -καταπολέμηση εξαπάτησης σε ελεύθερη απόδοση- η οποία χρησιμοποιείται για την ανάλυση ειδησεογραφικών κειμένων και πηγών με σκοπό τον εντοπισμό ψευδών ειδήσεων, και παράλληλα προτείνει και συμπληρωματικά άρθρα προς διασταύρωση της είδησης, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και άρθρα με αντίθετες τοποθετήσεις. Έως τον Νοέμβριο του 2018 η πλατφόρμα ήταν διαθέσιμη σε πιλοτικό στάδιο στην αγγλική γλώσσα μόνο. Η πλατφόρμα παρουσιάστηκε στις εγκαταστάσεις του Ευρωκοινοβουλίου στην Αθήνα κατά την διάρκεια συνέλευσης εργασίας σχετικά με την αντιμετώπιση των ψευδών ειδήσεων αλλά και επίσης στις εγκαταστάσεις του Ευρωκοινοβουλίου στις Βρυξέλλες. Ερωτώμενος σχετικά με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα και πόσο εύκολα είναι κάποιος να ξεκινήσει την δική του επιχείρηση, επεσήμανε πως πέρα από την πολύ υψηλή φορολογία και γραφειοκρατία, το σημαντικότερο πρόβλημα είναι η επικρατούσα νοοτροπία και πως χρειάζεται αλλαγή της, έτσι ώστε η κρίση να χρησιμοποιηθεί ως ευκαιρία για να δημιουργηθεί κάτι νέο και εποικοδομητικό για όλους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις